

Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore

Jukić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:431146>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Maja Jukić

Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore

Diplomski rad

**Zagreb
2021.**

Maja Jukić

Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre edukacije geografije i povijesti

**Zagreb
2021.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija *Geografija i povijest*; smjer: *nastavnički* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Ružice Vuk

Sveučilište u Zagrebu
rad
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski

Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore

Maja Jukić

Izvadak: Predmet ovog istraživačkog rada je historijsko-geografski razvoj Splitske zagore. Nakon pregleda izabrane znanstvene literature, odabira i obrade priloženih izvora, pristupilo se izradi ovog diplomskog rada. Rad je sastavljen od cjelina koje obuhvaćaju prirodno-geografska obilježja, društveno-geografska obilježja, historijsko-geografski osvrt kroz etape i istraživanje koje obuhvaća općine Splitske zagore, a posebno općinu Dugopolje. Kroz ovaj rad predstavljen je pregled povijesnog i današnjeg stanja Splitske zagore te projekcije razvoja u budućnosti, s naglaskom na pomlađivanje stanovništva, gospodarski razvoj, valoriziranje turizma i pregled obrazovne funkcije u Splitskoj zagori.

63 stranica, 67 grafičkih priloga, 14 tablica, 77 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Splitska zagora, povijest, geografija, Dugopolje, razvoj, turizam

Voditelj: doc. dr. sc. Ružica Vuk

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Ružica Vuk
prof. dr. sc. Zoran Curić
doc. dr. sc. Slaven Gašparović

Tema prihvaćena: 11. 3. 2021.

Rad prihvaćen: 9. 9. 2021.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Thesis
Faculty of Science
Department of Geography

Master

Historical and geographical development of Split hinterland

Maja Jukić

Abstract: The subject of this research work is the historical and geographical development of the Split hinterland. After reviewing the selected and scientific literature, selection and processing of the attached sources, the preparation of this thesis was initiated. The paper comprises units that include natural geography features, social geography features and historical geography review through stages and research that includes the municipalities of Split hinterland, and especially the municipality of Dugopolje. The paper presents an overview of the historical and current state of the Split hinterland, and projections of future development, with emphasis on population rejuvenation, economic development, valorisation of tourism and an overview of the educational situation in the Split hinterland.

63 pages, 67 figures, 14 tables, 77 references; original in Croatian

Keywords: Split hinterland, history, geography, Dugopolje, development, tourism

Supervisor: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor
Zoran Curić, PhD, Full Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 11/03/2021

Thesis accepted: 09/09/2021

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet i metode istraživanja	2
1.2. Zadaci i ciljevi istraživanja	2
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja	2
1.4. Hipoteze istraživanja	3
2. Prostorne posebnosti Splitske zagore.....	4
2.1. Prirodno- geografska obilježja Splitske zagore.....	4
2.1.1. Reljefna obilježja Splitske zagore.....	5
2.1.2. Klimatska i hidrografska obilježja Splitske zagore.....	8
2.1.3. Pedogeografska i fitogeografska obilježja Splitske zagore	9
2.2. Društveno-geografska obilježja.....	11
2.2.1. Opće i prirodno kretanje stanovništva Splitske zagore	11
2.2.2. Biološka struktura stanovništva Splitske zagore.....	13
2.2.3. Razmještaj i prostorno kretanje stanovništva Splitske zagore.....	19
2.2.4. Društveno-ekonomska struktura stanovništva Splitske zagore	22
3. Etape historijsko-geografskog razvoja Splitske zagore	26
3.1. Prapovijest.....	26
3.2. Antičko doba	28
3.3. Srednji vijek	32
3.3.1. Rani srednji vijek	32
3.3.2. Razvijeni srednji vijek.....	34
3.3.3. Kasni srednji vijek.....	35
3.4. Novi vijek.....	35
3.5. Hrvatska u jugoslavenskim zajednicama	37
3.6. Samostalna Hrvatska	40
4. Suvremeni procesi i trendovi u Splitskoj zagora	42
4.1. Općina Dugopolje.....	43
4.2. Utjecaj gospodarske zone „Podi“ i autoceste A1 na općinu Dugopolje	44
4.3. Razvoj turizma u općini Dugopolje.....	47
4.4. Odgojno-obrazovna funkcija u općini Dugopolje	49
5. Rezultati anketnog istraživanja.....	51
6. Zaključak	53

6.1. Osvrt na hipoteze.....	53
6.2. Pretpostavke budućih zbivanja.....	54
6.3. Zaključna razmatranja.....	54
Literatura	56
Literatura.....	56
Izvori.....	60
Popis slika.....	VII
Popis tablica.....	VII
Popis priloga	VIII
Priprema za nastavni sat geografije	XXXVIII

1. Uvod

Splitska zagora je zaobalni dio splitske aglomeracije koji je odvojen od primorja planinskim nizom. U javnom i znanstvenom diskursu postoji prijepor oko toponima *Zagora*, s obzirom da Splitska zagora pripada širem i razmjerno nedefiniranom području srednjodalmatinskog zaobalja koji se također u javnosti percipira kao *Zagora* odnosno *Dalmatinska zagora*. Također, Splitska zagora nije na svim svojim granicama jasno razgraničena prirodno-geografska cjelina, već je na oblik i veličinu ove regije u pojedinom razdoblju utjecala i dinamika povijesnih i političkih promjena te administrativni i gospodarski zahvati nositelja vlasti na tom prostoru; zato je u tom kontekstu potrebno jasno definirati područje Splitske zagore. Splitska zagora dio je povijesne *Zagore* („*Zagore u užem smislu*“) koja obuhvaća područja zaobalja Splita, Trogira, Kaštela i Šibenika, a koje se u pojedinim povijesnim razdobljima razlikovalo u svom prostornom obuhvatu (Matas i Faričić, 2011). Južnu granicu te regije čine priobalni grebeni Vilaje, Opora, Kozjaka i Mosora, dok sjevernu među ove regije čine vrhovi Svilaje, a istočne i zapadne granice nisu toliko orografski naglašene, već se podudaraju s granicama sinjske, drniške i omiške općine koje su postojale prije sadašnjeg administrativnog ustroja (Matas, 1985). Prema kriterijima najnovije uvjetno-homogene regionalizacije područje povijesne Zagore podijeljeno je prema administrativnim granicama tako da je područje koje se nalazi unutar granica Šibensko-kninske županije izdvojeno u Šibensku zagoru kao dio Sjevernodalmatinske zagore, a dio povijesne Zagore koji se nalazi unutar granica Splitsko-dalmatinske županije je podijeljen na Trogirsku i Splitsko-kaštelansku zagoru (Magaš, 2013). U takvoj podjeli u Trogirsku zagoru bi spadao dio zaobalja s područja općina Marina (dio), Seget (dio), Primorski Dolac i Prgomet, dok bi Splitsko-kaštelansku zagoru tvorila zaobalna područja općina Klis, Dugopolje, Muć i Lećevica. S obzirom da se snažnim razvojem grad Split pozicionirao kao upravni i gospodarski centar ove mikroregije, tako i Splitsko-kaštelanski dio Zagore čini područje orijentirano prema Splitu zbog čega je odlučeno koristiti kraći izraz Splitska zagora umjesto Splitsko-kaštelanska zagora. Nije pronađen niti jedan kartografski prikaz s toponimom *Splitska zagora*, no taj se termin u novije vrijeme često koristi u javnom i znanstvenom diskursu (vidi u: Matas, 2001.; Marinov, 2011.). Stoga je ime Splitska zagora izabrano kao najrelevantnije za definiranje područja (mikroregije) koje obuhvaća Splitsko-kaštelansku zagoru odnosno područje općina Klis, Dugopolje, Muć i Lećevica.

1.1. Predmet i metode istraživanja

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada je historijsko-geografski razvoj Splitske zagore. Istraživanje Splitske zagore temeljeno je na prirodno-geografskim i društveno-geografskim obilježjima te njihovom utjecaju na povijesni razvoj Splitske zagore unutar historijsko-geografskog okvira. Nadalje, kao sekundarni cilj, ovaj rad obuhvaća općinu Dugopolje; kako sadašnje tako i buduće projekcije razvoja prostora, gospodarstva, turizma i obrazovanja na području te općine.

Metode koje su korištene u ovome radu su analiza i sinteza dosad objavljene geografske stručne literature i izabranih radova drugih znanstvenih polja. Kvantitativnom metodom su interpretirane i prikazane brojčane vrijednosti vezane za Splitsku zagoru. Komparativnom metodom su uspoređivani podaci koji su dobiveni iz prošlih istraživanja te uspoređeni s novijim istraživanjima na području Splitske zagore. Provedena je anketa koja je bila usmjerena prema stanovnicima Dugopolja, koji žive ili rade u Dugopolju. Cilj ankete je bio istražiti mišljenje i stavove stanovnika Dugopolja o gospodarstvu, turizmu i obrazovanju na području općine Dugopolje.

1.2. Zadaci i ciljevi istraživanja

U ovom istraživačkom radu prvi zadatak je definiranje samog pojma Splitske zagore. Drugi zadatak je izrada detaljnog prikaza prirodno-geografskih i društveno-geografskih faktora koji su specifični za prostor Splitske zagore te predstavljanje historijsko-geografskih etapa pomoću geografskih faktora koje će dati bolji uvid u procese koji su se događali na ovim prostorima. Treći zadatak predstavlja istraživanje i osvrt na dio Splitske zagore koji nedvojbeno sadrži elemente koji su zanimljivi kako iz demografske, tako i iz gospodarske perspektive.

Cilj istraživanja ovog diplomskog rada je predstavljanje historijsko-geografskog razvoja Splitske zagore i posebno općine Dugopolje, koja se izdignula iz gospodarske zaostalosti i depopulacije u prostor buduće gospodarske i demografske tranzicije.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore i Zagore općenito danas možemo naći u relativno malobrojnim znanstvenim člancima i istraživanjima. Vrijedne informacije koje mogu pomoći u istraživanju homogenosti prostora te ujedno diferenciranju Zagore na manja područja, prvi je dao Matas 1985. godine. Vrlo zanimljiv i životan prikaz povijesnih etapa, kulture i običaja Zagore daje Kužić (1997 i 1999), a širi povijesni kontekst Splitske zagore

opisuje Novak (2004) u Prošlosti Dalmacije. Damir Magaš (2013) te Glamuzina i Fuerst-Bjeliš (2015) unutar svojih obimnih historijsko-geografskih analiza obuhvaćaju i prostor Splitske zagore stavljajući ga u kontekst historijsko-geografskih promjena na prostoru današnje Republike Hrvatske. U istraživanjima 20. stoljeća Zagora je zagolicala pažnju izrazitom depopulacijom i umiranjem prostora kao takvog. Reljef Zagore općenito je bio otežavajući faktor bilo kakvim gospodarskim intervencijama u prostoru, pogotovo u procesu litoralizacije (preseljavanje stanovništva na obale zbog gospodarskih funkcija) te industrijalizacije i napuštanja poljoprivrede. Rezultate istraživanja i projekcije budućih zbivanja na temu litoralizacije i općenito urbanizacije iznio je Vresk u svojim radovima (1985., 1998.). Buđenje Zagore u gospodarskom smislu pobuđuje sve veći interes znanstvenika. Vrlo važne izvore za splitsko zaleđe i općenito Zagoru, su dali Matas i Faričić (2010) u zborniku radova Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te proces litoralizacije i globalizacije, u kojem su istraživači Zagore na svim područjima dali svoj doprinos percepciji prostora i stvaranju stvarne slike Zagore.

1.4. Hipoteze istraživanja

U sklopu ovog diplomskog rada provedeno je istraživanje i postavljene su sljedeće hipoteze:

H1- Zbog gospodarskog razvoja došlo je do znatnog povećanja broja i udjela mladog stanovništva u dobroj strukturi stanovništva općine Dugopolje.

H2- Gospodarski razvoj općine Dugopolje utjecao je na povećanje turističkih kapaciteta i povećanje raznolikosti turističkih usluga.

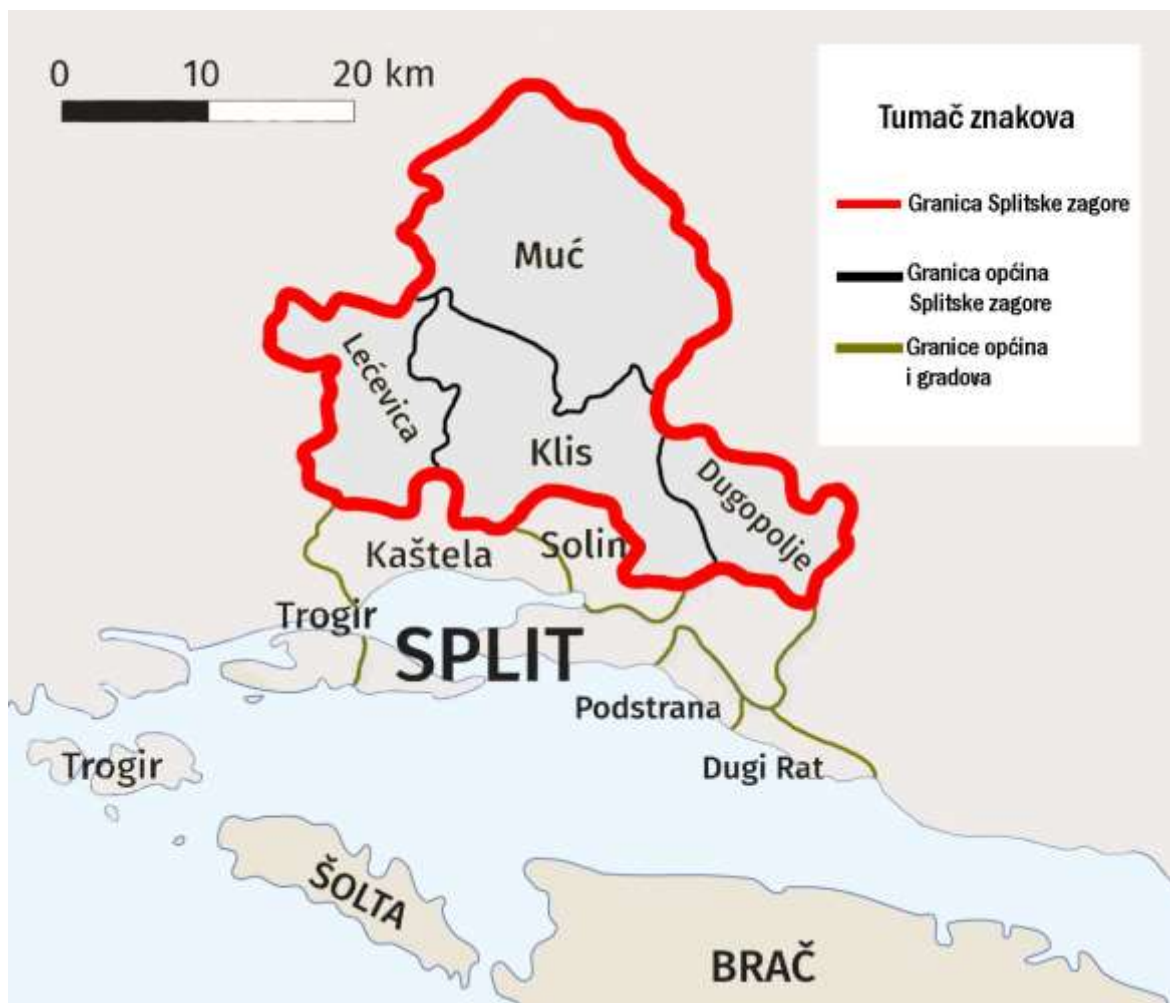
H3- Prostorne i promjene dobne strukture stanovništva u posljednja dva desetljeća utječu na jačanje obrazovne funkcije.

2. Prostorne posebnosti Splitske zagore

Prostor splitskog zaleđa geografski je prostor koji je, sa svim svojim geografskim specifičnostima, razgraničavao unutrašnjost kontinenta od priobalja (Kužić, 1997). Kroz povijest prostor splitskog zaleđa doživljavao je različite promjene zbog svog graničnog dinarskog položaja između kontinenta i priobalja te je život u zaleđu nemali broj puta kretao iz početka, prvenstveno zbog svog položaja koji je udaljen od glavnih centara na obali i zbog nedovoljno gospodarski valoriziranog prostora. Depopulacija Zagore koja je dovela do siromaštva cijeloga kraja počela je “vinskom klauzulom“ Austro-Ugarske Monarhije s Italijom, budući da je Zagora bila poznata po proizvodnji vina. Proces depopulacije nastavio se poslije Prvog svjetskog rata iseljavanjem u prekoceanske zemlje Amerika i Australije te poslije Drugog svjetskog rata iseljavanjem u zemlje Srednje Europe (ponajviše Njemačku), a Domovinski rat je također jedan od razloga depopulacije. Konfiguracija terena objašnjava koji su problemi nastali u Splitskoj zagori, također i propusti planske ekonomije bivše države koje su ovaj prostor doveli do ekonomski i demografski ispražnjenog prostora (Šipić, 2010). Danas se ovo područje revitalizira i postaje zanimljivo za ponovno naseljavanje zbog dobre prometne povezanosti s aglomeracijom grada Splita i premještanja gospodarskih funkcija u Zagoru, a područje ima i pogodna klimatska i rekreativna obilježja za razvoj turističke djelatnosti (Magaš, 2013).

2.1. Prirodno- geografska obilježja Splitske zagore

S obzirom na prirodno-geografska obilježja Hrvatske, Splitska zagora je dio Zagore u užem smislu u zaleđu Splita koja, kako je uvodno rečeno, obuhvaća zaobalna područja općina Klis, Dugopolje, Muć i Lećevica (sl. 1). Dio je to Srednje Dalmacije, čije glavno središte je Splitska aglomeracija, koja se dijeli na otoke, obalu i zaobalje. Zagora u užem smislu je ujedno dio područja Zagore u širem smislu, zaobalnog dijela Dalmacije smještene u Južnom hrvatskom primorju, koji obuhvaća veći dio zaobalja od Kninskog i Drniškog područja na sjeverozapadu pa sve do vrličkog područja na jugoistoku u duljini od 150 km (Šipić, 2010).

Sl. 1. Prostorni obuhvat Splitske zagore

Izvor: Izrađeno na temelju originalnog predloška, Geografija 3, Alfa d.d.

2.1.1. Reljefna obilježja Splitske zagore

Specifičan reljef Splitske zagore oduvijek je utjecao na specifičan način života u zagori s obzirom na obalu koja je bila usmjerena prema pomorskim djelatnostima i turizmu (Mikulandra, 2016). Splitsko zaleđe nalazi se između općina Omiš, Drniš, Sinj i Trogir. Južnu granicu te regije čine priobalni grebeni Vilaje (738 m), Opora (650 m), Kozjaka (780 m) i Mosora (1330 m). Sjevernu među ove regije čine južni obronci Svilaje (1508 m) i Moseća (838 m) koji se pružaju u dinarskom smjeru, zapadne granice su orografski naglašene brdima Biluš i Ljubeč, dok se istočne granice poklapaju s zapadnom granicom općine Omiš (prema administrativnom ustroju do 1992. g.) (Matas, 1985). Splitsko zaleđe je izrazito i najtipičnije krško područje s višim nadmorskim visinama i krškim poljima (Magaš, 2013). Reljef Splitske zagore odlikuje se nizom uzvisina, zaravni i udolina s

izostankom hidrološke mreže, te je ograničavajući faktor gospodarskog razvoja posebno poljoprivredne djelatnosti (Matas, 2009). Prostor Splitske zagore pripada planinskom sustavu Dinarida koji je nastao za vrijeme jure i krede odnosno u mezozoiku tijekom alpske orogeneze. Orografski sustavi na području Splitske zagore dobili su svoj konačan oblik u periodu krede kada su nastale sedimentne stijene vapnenci, vapneni dolomiti i dolomiti, te se njihova visina uzdiže na 200-1500 m nadmorske visine. Planinske lance Kozjak i Mosor odlikuju nepropusne stijene, dok su u ostalom nižem dijelu Splitske zagore zastupljene stijene dobre propusnosti. Kroz planinski lanac Kozjaka i Mosora prolazi reverzni rasjed s karakterističnim navlakama (URL 27). Splitsko zaleđe je submediteransko krško područje s hrptovima i udolinama koji su građeni od vapnenaca (Magaš, 2013) (sl. 2).

Sl. 2. Područje Splitsko-dalmatinske županije

Izvor: preuzeto iz Geografija 3, Alfa d.d.

2.1.2. Klimatska i hidrografska obilježja Splitske zagore

Hrvatska je smještena u sjevernom umjerenom pojasu stoga to područje pretežito karakterizira umjerena topla vlažna klima s vrlo malim mogućnostima za ekstreme, iako se u posljednje vrijeme klimatski uvjeti mijenjaju. Raspodjela kopna i mora te utjecaj Atlantskog oceana kao i zapadnih strujanja, čine ključne čimbenike u formiranju klime na prostoru Hrvatske (Magaš, 2013). Hrvatska se nalazi na vrlo izloženom geografskom položaju utjecaja hladnih strujanja sa sjevera i izrazito toplih strujanja s juga. Jadransko more je također jedan od važnijih čimbenika koji utječe na klimatske uvjete, a posebno se taj utjecaj očituje u priobalnom području, dok Dinaridi sprječavaju prodor maritimnog utjecaja dalje na kontinent (Šegota i Filipčić, 1996). Reljef je također jedan od glavnih čimbenika raspodjele klime, temperature, padalina i sunčanih sati u Hrvatskoj. Posebno važnu ulogu ima na području Splitske zagore, gdje se zbog planinskih lanaca gubi maritimni utjecaj u zaleđu te su temperature, kao i količina padalina, znatno drugačije nego u priobalnom i otočnom dijelu Splitske makroregije. Prema Köppenovoj klasifikaciji, Splitska zagora nalazi se u području umjereno tople vlažne klime s vrućim ljetima (Cfa). Raspodjela srednje godišnje temperature na području Splitske zagore je 12-14 °C, siječanjska temperatura se kreće 4-6 °C, a u višim predjelima područja Splitske zagore temperatura se spušta u rasponu od 2 do -2 °C. Srednje temperature zraka na području Splitske zagore u srpnju se kreću od 22 do 24 °C, a u višim predjelima je srednja temperatura nešto niža te se u srpnju spušta na 20 °C. Srednja godišnja količina padalina na promatranom području iznosi 1001-1500 mm, a u višim predjelima Splitske zagore povećava se količina padalina na 2000 mm. Od vjetrova koji pušu na području Splitske zagore izdvajaju se dva vjetra: bura i jugo. Bura je najjači vjetar koji puše na području cijelog Jadrana te puše iz smjera sjeveroistoka, a najčešće donosi hladnije, vedro i suho vrijeme. Upravo na području Velebita, Biokova i Mosora najjači su udari bure. Jugo je topao i vlažan vjetar koji puše s juga i u pravilu donosi oblačno i kišno vrijeme (Magaš, 2013).

Prostor Srednje Dalmacije krški je prostor te se ujedno nalazi na području jadranskog slijeva. Iako u blizini Splitske zagore teku (i praktički je okružuju) dvije velike rijeke tog slijeva, Krka i Cetina, na tom prostoru su hidrogeološke prilike općenito nepovoljne, jer nema izvora i stalnih površinskih tokova što znači da većinom prevladava vertikalno otjecanje vode. Specifičnost krškog reljefa općenito, pa tako i reljefa Splitske zagore, specifična je podzemna cirkulacija vode, dok zbog pukotinske poroznosti i vodopropusnosti vapnenaca i dolomita nema zadržavanja vode na površini, a većina površinskih tokova je

povremenog i bujičnog karaktera. Oborinske vode u pravilu prolaze u podzemlje kroz polupropusni sloj na površini i protječu podzemnom mrežom vodotoka. Splitskoj zagori pripadaju porječja rijeka Žrnovnice i Jadra, koje se napajaju vodom iz zonalne podzemne razvodnice (Matas, 2009). Jedini stalni površinski vodotok na području Splitske zagore, koji tek ponekad presuši u ljetnim mjesecima (Milović i dr., 2020), 19 je kilometara duga rječica Vrba koja nastaje u Ogorju na južnim obroncima Svilaje iz više vrela kod sela Gornje Postinje; Perića vrilo (491 m), Gornji Stubal, Donji Stubal, Kukuzovac, Žukovac i teče kroz polje Tisna Vrba (Crivačko polje) i kratak klanac, da bi se u Petrovom polju (Kljake) ulila u rijeku Čikolu, koja se ulijeva u rijeku Krku.

2.1.3. Pedogeografska i fitogeografska obilježja Splitske zagore

Na pedogeografska obilježja utjecao je veliki niz faktora kao što su klima, sastav stijena, padaline i utjecaj čovjeka. Tlo je rahli površinski sloj zemlje koji se nalazi na tvrdoj stijeni, a kakvoća tla rezultat je dugog procesa koji se zove pedogeneza. Prema nastanku razlikujemo prirodno tlo nastalo prirodnim utjecajem i antropogeno tlo nastalo utjecajem čovjeka. Dinarski prostor je karakterističan po rendzinima koji su nastali zbog nepropusne stjenovite podloge dolomita tj. na podlozi koja se lakše troši (Magaš, 2013). Karakteristično tlo za Splitsku zagoru je rahlo skeletno tlo, koje je u narodnim izričajima nazvano i prljuga (Matas, 2009). Biljke koje rastu na tim područjima su biljke dubljeg korijena koja se hrane iz dubljih dijelova tla te zato i proizvode velike količine organske tvari. Takvo tlo pogodno je za agrarno iskorištavanje jer se površinski sloj tla uslijed padalina brže suši, a manje se ispiru. Mućko i Postinjsko polje imaju najkvalitetnije naplavno tlo, te također i dolina rječice Vrbe. Dugopoljsko krško polje smješteno je podno sjevernog dijela Mosora, smjera pružanja sjeverozapad-jugoistok u dužini od 3,5 km i širini 0,5 km. Uz sjeverni rub polja smjestilo se naselje po kojemu je i dobilo ime. Za područje Splitske zagore karakteristično je smeđe tlo na vapnencima i dolomitima, a također se pojavljuju i krpe crvenice, vapnenačko dolomitna crnica i litosol. Tla u nižim predjelima Splitske zagore nisu bogata humusom te su plitka zbog visokih temperatura ljeti i oskudnih padalina, dok zimi padaline obiluju, ali se hranjivi materijal vrlo brzo razgradi. U višim dinarskim predjelima može se naći planinska crnica koja je bogatija humusom, jer je tijekom nižih temperatura mineralizacija organskih tvari sporija. Na podzolima, koje možemo naći u Splitskom zaleđu, rastu šume jer su takva tla siromašna hranjivim tvarima (Magaš, 2013).

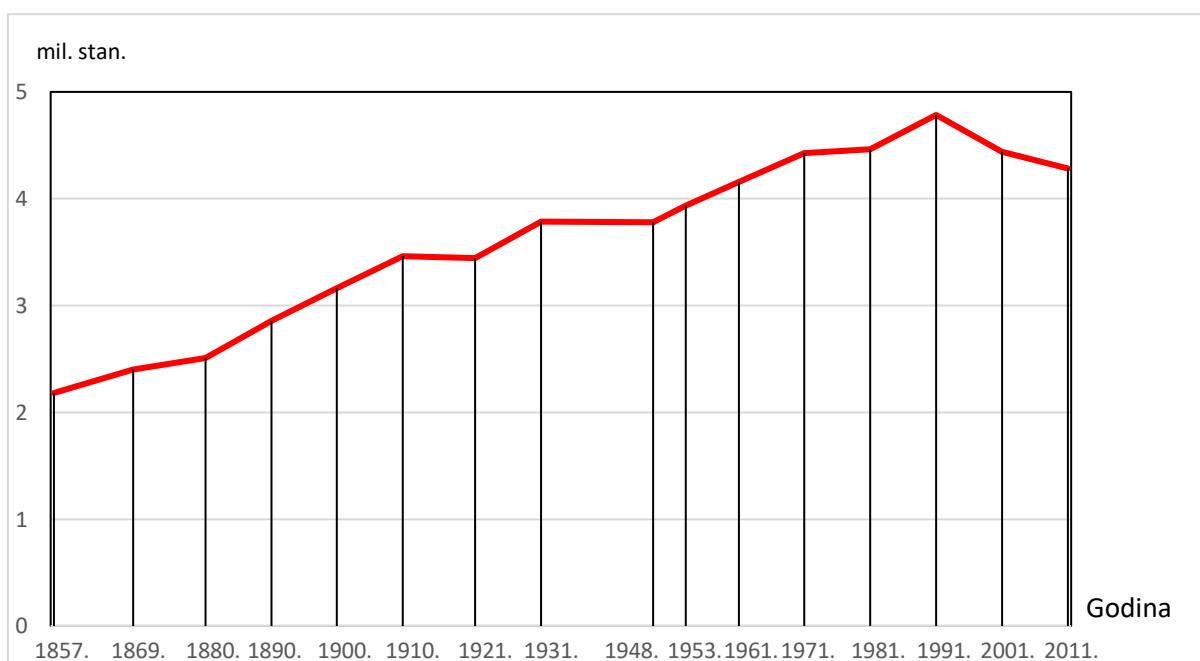
Hrvatsku možemo podijeliti na dva fitogeografska područja, sredozemno-mediteransko područje s Jadranskim pokrovom i eurosibirsko-sjevernoameričko područje.

Splitska zagora nalazi se u submediteranskom području šuma i šikara hrasta medunca i bijelog graba (Magaš, 2013). Degradacijom šuma na ovom području nastaje biljna zajednica šikara (garig nastao na vapnenačkim krškim zemljištima i makija nastala na silikatnim stijenama) i kamenjar. Velike površine Splitskog zaleđa pokrivaju i drač, smrič i kupina. Crni bor je također zastupljen na području submediteranskog raslinja, jer je otporan na sušu i hladnoću, ali ne i na požare. Rasprostranjenost crnog i alepskog bora rezultat su pošumljavanja kamenjara. Uslijed degradacije submediteranske šikare nastaju kamenjari i vrlo vrijedna biljna zajednice ljekovitih trava poput kadulje, Gospine trave i smilja.

2.2. Društveno-geografska obilježja

Depopulacija i starenje stanovništva dva su procesa koja se međusobno isprepliću, a osobito su vidljivi u Hrvatskoj već od kraja 90-ih godina 20. stoljeća. Premda su danas ti procesi neosporiva činjenica u Hrvatskoj i u Europi, što pokazuju i posljednja dva popisa stanovništva, ipak kada se definira depopulacija kao proces moraju se uzeti u obzir dva oblika; parcijalni depopulacijski proces, koji se odnosi na početak depopulacije ženskog stanovništva krajem 1950-ih godina u Hrvatskoj, te ukupni depopulacijski proces koji obuhvaća početak depopulacije ukupnog stanovništva Hrvatske s početkom u drugoj polovici 1960-ih godina (Werthaimer-Baletić, 2005).

2.2.1. Opće i prirodno kretanje stanovništva Splitske zagore

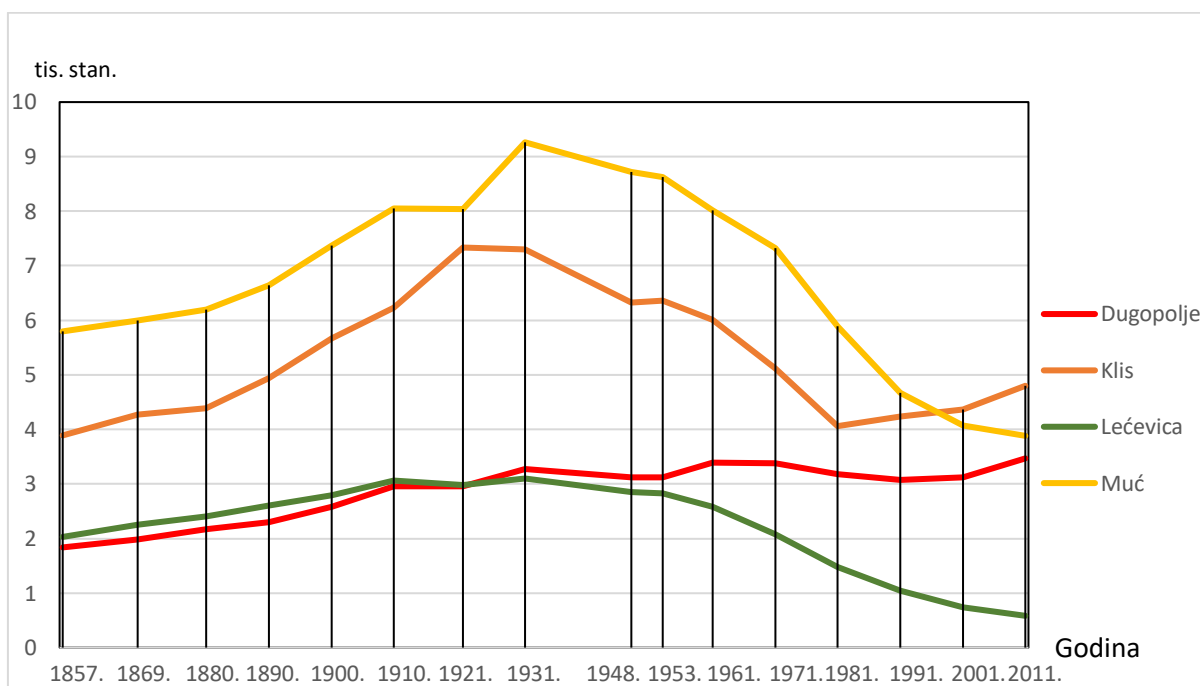

Sl. 3. Kretanje stanovništva Republike Hrvatske od 1857. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857. – 2001.), Baze podataka i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

Pred kraj 19. stoljeća Hrvatska je ušla u proces demografske tranzicije koji objašnjava porast stanovništva do 1910. godine kada je zabilježeno prvo smanjenje broja stanovnika zbog Prvog svjetskog rata. Sljedeći pad broja stanovnika 1948. godine odgovara razdoblju nakon Drugog svjetskog rata (Nejašmić, 2008), a premda nakon tog razdoblja broj ukupnog stanovništva raste, ipak 1960-ih počinje proces depopulacije ukupnog stanovništva Hrvatske koji postaje jasno vidljiv nakon 1991. godine od kada su glavne odrednice

hrvatskog stanovništva pad ukupnog broja stanovništva, depopulacija i starenje (Werthamer-Baletić, 2005) (sl. 3). Kretanje ukupnog stanovništva Splitsko-dalmatinske županije uglavnom odgovara kretanju ukupnog stanovništva Hrvatske, iako ima veći porast nakon 1948. godine (prilog 1). Međutim, u Splitskoj zagori već nakon 1931. godine, kada je imala najviše stanovnika, počinje pad ukupnog broja stanovništva i egzodus stanovništva za kojega Matas (1985.) navodi da je bio jedan od najizraženijih te je doprinio smanjenju broja stanovništva, uz ratna stradanja i bolesti. Sve do 2011. godine broj stanovnika je bio u padu kada je ukupan broj stanovnika Splitske zagore počeo rasti prvi put nakon 1931. godine (prilog 2). Ipak, to ne vrijedi za sve općine Splitske zagore, jer je u općinama Muć i Lećevica od 1931. godine stanovništvo u kontinuiranom padu. Općina Klis je prvi porast stanovništva imala 1991. godine, a općina Dugopolje 2001. godine; u navedenim općinama od tada ukupan broj stanovnika raste (sl. 4).

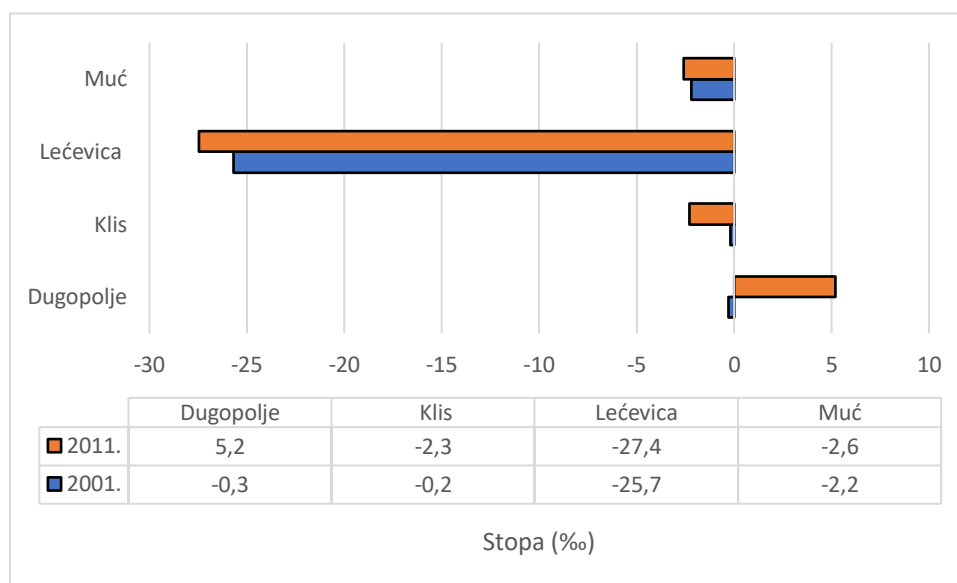

Sl. 4. Kretanje stanovništva Splitske zagore po općinama od 1857. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857. – 2001.), Baze podataka i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

Jedina općina koja bilježi povećanje i pozitivnu stopu prirodnog prirasta u 2011. godini je općina Dugopolje (5,2 ‰), što prema Friganoviću (1987.) spada u umjereni prirodni prirast. Ostale općine imaju negativnu stopu prirodne promjene koja se smanjila u 2011. godini u odnosu na 2001. godini. Najveći prirodni pad u 2001. i 2011. godini ima općina Lećevica, čija stopa znatno odstupa od ostalih općina (sl. 5). U 2011. godini stope

mortaliteta i nataliteta su u svim općinama rastle s obzirom na 2001. godinu, pri čemu Dugopolje ima najveću stopu nataliteta (16,1 ‰), a općina Lećevica ima najveću stopu mortaliteta (41,2 ‰) (prilozi 3 i 4).

Sl. 5. Stopa prirodne promjene u Splitskoj zagori po općinama 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama; Prirodno kretanje stanovništva u 2001. po županijama, gradovima i općinama; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., Državni zavod za statistiku

2.2.2. Biološka struktura stanovništva Splitske zagore

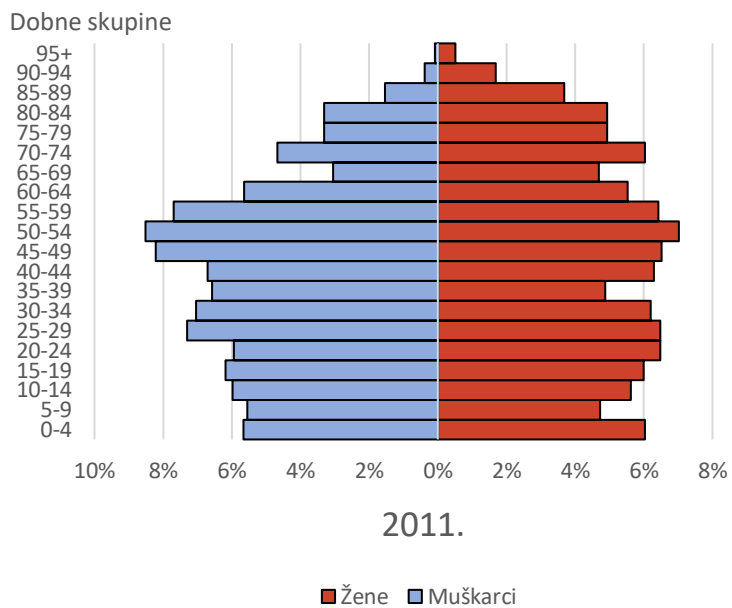
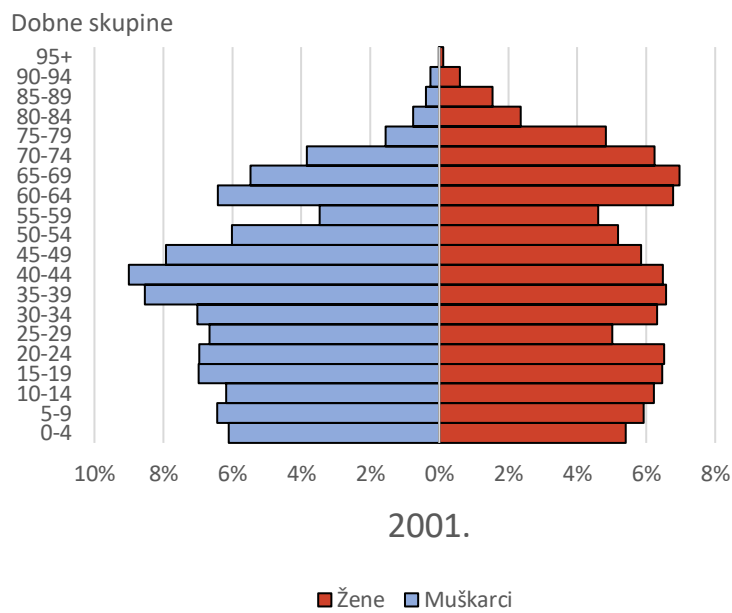
Prema Friganoviću (1987.) struktura stanovništva može se sagledati kroz razne perspektive; biološku, ekonomsku, nacionalnu, socijalnu, religijsku i sl., no najviše se u socio-geografskim istraživanjima koriste biološka i društveno-ekonomska struktura. Biološka struktura iskazuje se kroz odnose spolova u društvu te kroz strukturu po dobi, a promjene u bilo kojoj od te dvije strukture mogu uzrokovati velike promjene u ukupnoj strukturi stanovništva nekog područja. Na području Splitske zagore udio spolova je gotovo podjednak, uz napomenu da je u Popisu stanovništva (2001.) bilo više žena (50,5 %) nego muškaraca (49,5 %), dok je u Popisu stanovništva (2011.) udio žena (49,8 %) manji nego muškaraca (50,2 %) (prilog 5). Kod omjera spolova s obzirom na općine nema velikih odstupanja od trenda; u 2011. godini općina Lećevica ima najveću razliku u omjeru spolova (M. 51,11 %; Ž. 48,89 %), dok općina Dugopolje ima ujednačen omjer spolova (M. 50,01 %; Ž. 49,99 %) (prilog 6).

Tab. 1. Koeficijent fertiliteta i fertilno stanovništvo Splitske zagore 2001. i 2011. godine

	Fertilno stanovništvo				Koeficijent feminiteta (k_f)	
	2001.		2011.		2001.	2011.
	15-49 god.	20-29 god.	15-49 god.	20-29 god.		
Dugopolje	725	195	850	241	101,6	99,9
Klis	1025	270	1064	325	101,0	99,5
Lećeveica	109	27	77	24	111,4	95,6
Muč	813	221	727	232	101,4	99,2
Ukupno	2672	713	2718	822	103,85	98,55

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

Nadalje, sastav po spolu izražava se i preko koeficijenta feminiteta (k_f) koji pokazuje koliko žena dolazi na sto muškaraca. Koeficijent feminiteta za općine Splitske zagore (tab. 1) pokazuje da u 2001. godini najviše žena na sto muškaraca dolazi u općini Lećeveica ($k_f = 111,4$), dok je u istoj općini 2011. godini koeficijent feminiteta najmanjeg iznosa ($k_f = 95,6$), što odgovara ostalim podacima koji potvrđuju da su depopulacijski procesi i proces starenja najizraženiji u općini Lećeveica. Ostali koeficijenti feminiteta pokazuju stabilnost u omjeru muškog i ženskog stanovništva, pri čemu općina Dugopolje ima najviše žena na sto muškaraca ($k_f = 99,99$). Broj fertilnog stanovništva (15-49 godina) se u 2011. godini povećao u općinama Klis i Dugopolje s obzirom na 2001. godinu, dok se u općinama Lećeveica i Muć smanjio. Koeficijent feminiteta povoljniji je u 2011. godini za cijelu Splitsku zagoru ($k_f = 98,55$) s obzirom na 2001. godinu te se ukupan broj fertilnog stanovništva (15-49 godina) 2011. godine povećao u Splitskoj zagori u odnosu na 2001. godinu (tab. 1).

Sl. 6. Dobno-spolna struktura stanovništva Splitske zagore 2001. 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

Biološka struktura stanovništva Splitske zagore u oba Popisa (2001. i 2011.) nalazi se između stacionarnog i konstriktivnog tipa (sl. 6). Udio zrelog stanovništva (20-59 godina) u cijeloj Splitskoj zagori iznosio je 51,02 % u 2001. godini, a u 2011. godini povećao se na

54,14 % (prilog 7). Usporedbom biološke strukture ukupnog stanovništva Hrvatske (prilog 8) možemo zaključiti da je stanovništvo Splitske zagore vitalnije. Općine Dugopolje, Klis i Muć imaju biološku strukturu stanovništva sličnu Splitskoj zagori, dok općina Lećevica uvelike odstupa od prosječnog stanja istraživanog područja (prilog 9). Općina Lećevica ima i najmanji udio zrelog stanovništva (20-59 godina) koji u 2011. godini iznosi 44,25 %, dok je u ostalim općinama zabilježen porast udjela zrelog stanovništva (20-59 godina) s obzirom na 2001. godinu. Međutim, zabilježen je pad udjela mladog (0-19 godina) stanovništva u svim općinama, iako se u općinama Dugopolje i Klis povećao broj mladog stanovništva (0-19 godina). Općina Lećevica bilježi neznatan porast udjela mladog stanovništva (0-19 godina) u 2011. godini čiji se broj u stvarnosti smanjio u odnosu na 2001. godinu (prilog 10). Biološku strukturu stanovništva u općini Lećevica najbolje prikazuju indeksi starosti i koeficijenti starosti ukupnog stanovništva općine Lećevica, koji su najviši u cijeloj Splitskoj zagori u oba popisa stanovništva (tab. 2).

Tab. 2. Prosječna starost, indeks starosti i koeficijent starosti u 2001. i 2011. godini

		Prosječna starost (u godinama)		Indeks starosti (%)		Koeficijent starosti (%)	
		2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Dugopolje	Ukupno	36,3	37,7	67,4	67	19,2	17,9
	Muškarci	34,9	36,7	54,2	53,2	15,6	14,5
	Žene	37,8	38,7	80,6	81,6	22,8	21,2
Klis	Ukupno	38,4	40,1	82,7	91,7	21,5	21,4
	Muškarci	36,7	38,7	67,1	75,6	18,3	18,3
	Žene	40	41,5	99,8	109,1	24,7	24,6
Lećevice	Ukupno	50,5	50,7	328	301,2	41,7	41,9
	Muškarci	46,8	47,7	268,3	234,9	31,8	33,9
	Žene	53,9	53,7	375	376,3	50,5	50,2
Muč	Ukupno	41,4	43,4	119,6	131,7	27,5	26,6
	Muškarci	37,8	41,2	80,1	101,3	19,3	20,5
	Žene	44,8	45,6	162,2	162,4	35,6	32,9

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

Prosječna dob stanovništva po općinama Splitske zagore povećala se u 2011. godini u odnosu na 2001. godinu, a stanovnici općine Lećevice su najstariji u odnosu na ostale općine. Pripadajući indeksi starosti pokazuju da je stanovništvo Splitske zagore 2001. godine već bilo u procesu starenja te se taj proces nastavio i u 2011. godini, budući da indeks starosti veći od 40 % označava ulazak u proces starenja. Koeficijenti starosti također pokazuju da je

proces starenja prisutan u svim općinama, jer prelazi udio od 12 % koji se uzima kao referentna točka nakon koje je stanovništvo prešlo u proces starenja. Međutim, u općini Dugopolje dolazi do najvećeg smanjenja koeficijenta starosti 2011. u odnosu na 2001. godinu (tab. 2), što uz ostale podatke govori da se demografska slika općine Dugopolje mijenja u pozitivnom smjeru, a razmjeri tog trenda vidjet će se kada se prikupe novi podaci Popisom stanovništva 2021. godine. Sve u svemu, ostarjelost stanovništva je i dalje odrednica Splitske zagore, no u odnosu na ukupno stanovništvo Hrvatske, općine Dugopolje i Klis imaju povoljniju demografsku sliku s obzirom na prosječnu dob koja u Hrvatskoj 2011. godine iznosi 41,7; indeks starosti koji iznosi 115 % i koeficijent starosti koji iznosi 24,1 % (URL 34).

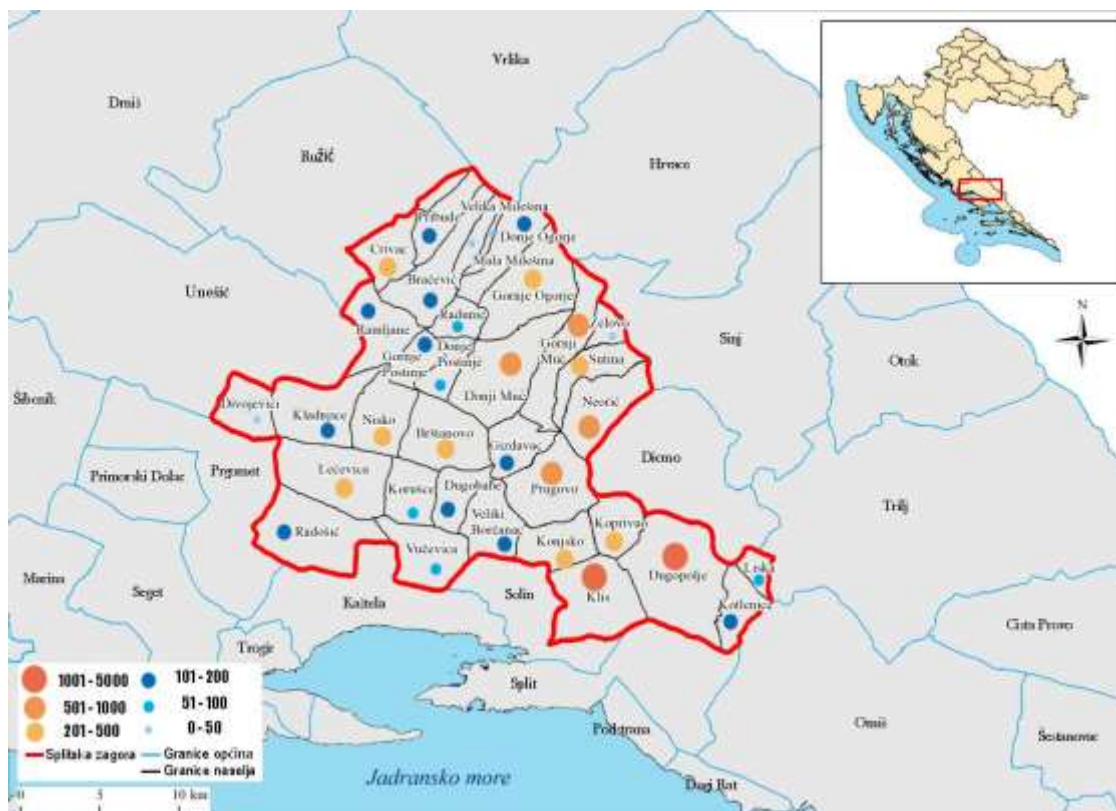
Tab. 3. Broj stanovnika Splitske zagore po općinama u 2001. i 2011. godini

Stanovništvo 2001.		Stanovništvo 2011.	
Splitsko-dalmatinska županija	463 676	Splitsko-dalmatinska županija	454 798
Dugopolje	3 120	Dugopolje	3 469
Klis	4 367	Klis	4 801
Lećevice	740	Lećevice	583
Muč	4 074	Muč	3 882
Ukupno	12 301 (2,65 %)	Ukupno	12 735 (2,80 %)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

2.2.3. Razmještaj i prostorno kretanje stanovništva Splitske zagore

Udio stanovništva Splitske zagore u stanovništvu Splitsko-dalmatinske županije neznatno se povećao u 2011. godini (2,8 %) u odnosu na 2001. godinu kada je iznosio 2,65 %, a iz priložene tablice 3. može se vidjeti kako je ukupan broj stanovnika rastao u Splitskoj zagori, dok se ukupan broj stanovnika Splitsko-dalmatinske županije smanjio. Međutim, do porasta stanovništva došlo je samo u općinama Dugopolje i Klis (tab. 3), čije stanovništvo u 2011. godini zajedno čini 65 % stanovništva Splitske zagore (prilog 11). U 2011. godini u općini Dugopolje došlo je do porasta stanovništva u svim naseljima, osim u naselju Liska. U općini Klis stanovništvo je poraslo u četiri od ukupno devet naselja u odnosu na 2001. godinu. U općini Muć je 2011. godine u 7 od 17 naselja došlo do povećanja broja stanovnika u odnosu na 2001. godinu, no nijedno naselje nije imalo više od 1000 stanovnika u oba popisa. U općini Lećevica ni u jednom naselju nije došlo do porasta stanovništva u 2011. godini u odnosu na 2001. godinu, a u 2011. godini samo jedno naselje ima više od 200 stanovnika (Lećevica = 218) (prilog 12). Nadalje, gustoća naseljenosti u 2011. godini najveća je u općini Dugopolje 54,7 stan./km² i općini Klis 32,3 stan./km² te se povećala, dok se u općinama Muć (6,7 stan./km²) i Lećevica (17,4 stan./km²) gustoća naseljenosti smanjila u odnosu na 2001. godinu (prilog 13). Takav razmještaj stanovništva može biti povezan s neravnomjernom razvijenosti gospodarskih djelatnosti na nekim područjima (Wertheimer-Baletić, 2005). Procesu poput urbanizacije, deagrarizacije i litoralizacije su uzrokovali izumiranje mnogih naselja u Dalmaciji, a posebno u Dalmatinskoj zagori i na otocima (Vresk, 1985). Međutim, Vresk (1998.) naselja Dugopolje i Klis naziva područjima potencijalnih satelita Splita te navodi da su zahvaćeni procesom suburbanizacije Splita, premda još nemaju status grada. Osim toga, navodi da glavni promet koji prolazi relacijom Split-Sinj ima funkciju stabilizacije broja stanovnika u naseljima koja su prostorno blizu, u što spadaju naselja u općini Klis i Dugopolje. Općine Lećevica i Muć prostorno su udaljenije od važnijih prometnica, ali i od grada Splita, što objašnjava pad ukupnog broja stanovnika i gustoće naseljenosti.

Sl. 7. Broj stanovnika Splitske zagore po naseljima u 2011. godini

Izvor: SRPJ-a, popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

Većina naselja u Splitskoj zagori u 2011. godini imala je manje od 200 stanovnika (62 %) za razliku od 2001. godine kada je taj udio iznosio 48 % (prilog 14). Naselja Klis i Dugopolje imaju više od 2000 stanovnika u oba popisna razdoblja (prilog 12), a ostala veća naselja s brojem stanovnika 501-1000 isto se nalaze u blizini okosnice Split-Sinj (sl. 7). Veća naselja (s 500 i više stanovnika) bilježe porast stanovništva, a naselje Prugovo u općini Klis u 2011. godini spada u kategoriju 501-1000 stanovnika za razliku od 2001. godine kada je bilo u kategoriji niže (201-500 stanovnika) (prilog 12), što se također može objasniti poboljšanjem prometne povezanosti naselja na dionici između gradova Splita i Sinja.

Tab. 4. Dnevni migranti u Splitskoj zagori po općinama u 2001. i 2011. godini

2001.	Ukupan broj stanovnika	Dnevni migranti	Udio (%) dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu
Dugopolje	3 120	897	29
Klis	4 367	1 369	31
Lećevica	740	124	17
Muč	4 074	963	24
Ukupno	12 301	3 353	27

2011.	Ukupan broj stanovnika	Dnevni migranti	Udio (%) dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu
Dugopolje	3 469	1 042	30
Klis	4 801	1 815	38
Lećevica	583	123	21
Muč	3 882	1 166	30
Ukupno	12 735	4 146	33

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Dnevni i tjedni migranti, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

Udjeli dnevnih migranata u ukupnom broju stanovnika općina pokazuju da se u svim općinama udio dnevnih migranata povećao, međutim, to ipak nije slučaj kod općine Lećevica, jer je broj dnevnih migranata ostao gotovo isti, a smanjio se ukupan broj stanovnika općine. Općina Klis ima najveći broj i udio dnevnih migranata (tab. 4), a u 2011. godini u odnosu na 2001. godinu povećao se udio dnevnih migranata koji rade u drugom gradu/općini iste županije (67,6 %). S druge strane, u općini Dugopolje se udio dnevnih migranata koji rade u drugom gradu/općini iste županije smanjio (64,4 %) u 2011. godini u odnosu na 2001. godinu (74,58 %). Sve općine imaju porast u udjelu dnevnih migranata koji rade u drugom naselju istog grada/općine, pri čemu općina Lećevica (8,13 %) i Muć (5,57 %) imaju najveće udjele dnevnih migranata koji rade u drugom naselju istog grada/općine. Općina Dugopolje ima u 2011. godini najveće udjele dnevnih migranata koji su studenti

(7,29 %) ili učenici srednjih škola (19,19 %), a najmanji udio dnevnih migranata koji su učenici osnovnih škola s obzirom na ostale općine (4,03 %) (prilog 15). Tjednih migranata ima manje od 1 % u ukupnom stanovništvu u obje popisne godine, a najveći je broj tjednih migranata koji rade u drugom gradu/općini iste županije (prilog 16).

Tab. 5. Doseљeno stanovništvo po općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

Općina	2001.			2011.		
	Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseљeni	Ukupno stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseљeni
Dugopolje	3120	2441	679	3469	2389	1080
Klis	4367	2771	1596	4801	2461	2340
Lećeвica	740	539	197	583	420	163
Muč	4074	3031	1036	3882	2986	857
Ukupno	12301	8782	3508	12735	8256	4440

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

Broj doseљjenih stanovnika u 2011. godini najveći je u općinama Klis i Dugopolje te se u navedenim općinama broj povećao s obzirom na 2001. godinu. U općini Klis 48,74 % od ukupnog broja stanovnika čini doseљjeno stanovništvo, dok je u općini Dugopolje 31,13 % stanovništva doseљjeno stanovništvo u 2011. godini (tab. 5). U svim općinama je 2011. godine najviše doseљjenih iz drugog grada ili općine iste županije, pri čemu Klis ima najviše doseљjenih stanovnika (1832 stan.) iz drugog grada ili općine iste županije što čini 78,29 % od sviju doseљjenih, dok je u Dugopolju ukupno 840 stanovnika iz drugog grada ili općine iste županije što iznosi 77,78 % od sviju doseљjenih (prilog 17).

2.2.4. Društveno-ekonomska struktura stanovništva Splitske zagore

Društveno-ekonomska struktura stanovništva sagledana je kroz zanimanje stanovnika, udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu te stupanj obrazovanja. Udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu smanjio se u 2011. godini (32 %) u odnosu na 2001.

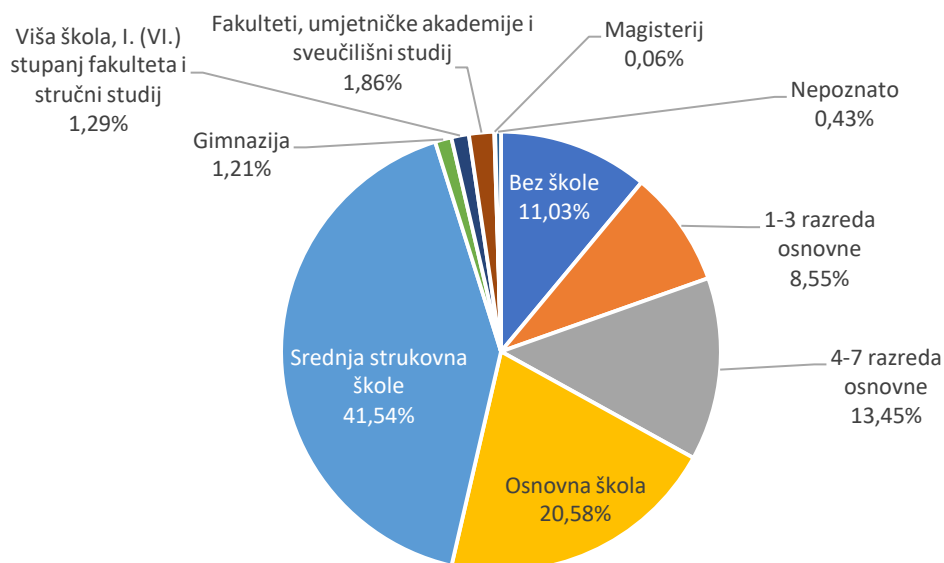
godinu (37 %) u Splitskoj zagori, ali i u svim općinama; u općini Lećevice došlo je do najvećeg smanjenja udjela zaposlenih.

Tab. 6. Udio zaposlenih u Splitskoj zagori po općinama u 2001. i 2011. godini

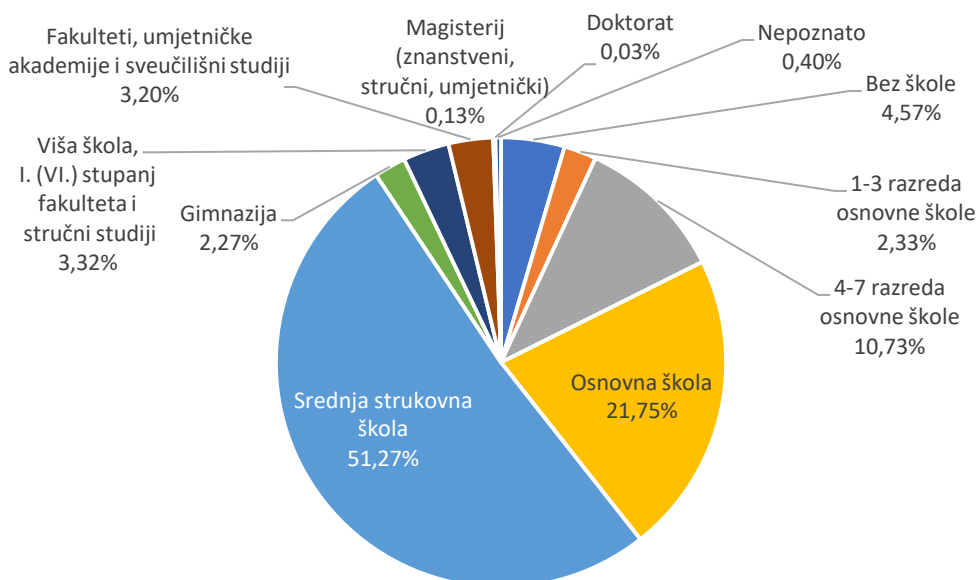
2001.	Ukupno	Zaposleni	Udio zaposlenih (%)	2011.	Ukupno	Zaposleni	Udio zaposlenih (%)
Dugopolje	3 120	1 215	39	Dugopolje	3 469	1 167	34
Klis	4 367	1 681	38	Klis	4 801	1 622	34
Lećevice	740	211	29	Lećevice	583	123	21
Muč	4 074	1 397	34	Muč	3 882	1 126	29
Ukupno	12 301	4 504	37	Ukupno	12 735	4 038	32

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Zaposleni prema zanimanju, starosti i spolu, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

U 2001. godini je u Splitskoj zagori bilo najviše zaposlenih u obrtu i pojedinačnoj proizvodnji (21,71 %), dok je u 2011. godini taj udio smanjen na 17,61 %. Uslužna i trgovačka zanimanja bila su druga po zastupljenosti u 2001. godini (18,47 %), a u 2011. godini se taj udio povećao na 23,30 % te su postala najzastupljenija zanimanja (prilog 18). U svim općinama povećao se udio zaposlenih u uslužnim i trgovačkim zanimanjima u 2011. u odnosu na 2001. godinu, pri čemu je taj udio u općini Dugopolje najveći (25,62 %), a u općini Lećevice najmanji (17,07 %). Za razliku od ostalih općina u kojima su najzastupljenija zanimanja u 2011. godini uslužna i trgovačka, u općini Lećevice najzastupljeniji su rukovatelji postrojenjima i strojevima, industrijski proizvođači i sastavljači proizvoda (26,83 %) te se taj udio znatno povećao u odnosu na 2001. godinu (18,48 %), dok se u drugim općinama taj udio smanjio (prilog 19).

Splitska zagora 2001.

Splitska zagora 2011.

Sl. 8. Stanovništvo Splitske zagore prema završenoj školi u 2001. i 2011. godini

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, Državni zavod za statistiku (2001., 2011.)

S obzirom na obrazovni status u 2001. i 2011. godini u Splitskoj zagori najveći udio stanovništva ima završenu srednju strukovnu školu i osnovnu školu, a u 2011. godini su se ti udjeli povećali u odnosu na 2001. godinu. Udio stanovništva koji nema nikakvu naobrazbu se smanjio u 2011. (4,57 %) u odnosu na 2001. godinu kada je taj udio iznosio 11,03 %. U

kategorijama visokog obrazovanja¹ je isto došlo do povećanja u 2011. u odnosu na 2001. godinu. U 2001. godini udio visokoobrazovanih iznosio je 3,21 %, dok je u 2011. godini iznosio 6,68 % (sl. 6). Najviši udio visokoobrazovanih u 2011. godini imaju općine Klis (10,1 %) i Dugopolje (7,02 %), dok općine Muć i Lećevica imaju manje od 4 % visokoobrazovanih. Općine Dugopolje (56,11 %) i Klis (55,42 %) također imaju najveće udjele onih koji su završili srednju strukovnu školu u 2011. godini, a općenito više od 65 % stanovništva ima završenu barem srednju školu. U svim općinama u 2011. godini smanjio se broj onih koji su bez škole, pri čemu je u općini Lećevica najveći udio onih koji nemaju završenu osnovnu školu (11,26 %) (prilog 20).

¹ Viša škola, I. (VI.) stupanj fakulteta i stručni studij; Fakulteti, umjetničke akademije i sveučilišni studij; Magisterij; Doktorat

3. Etape historijsko-geografskog razvoja Splitske zagore

Prostor Splitske zagore naseljen je od paleolitika i još se od prapovijesti, kako će biti prikazano, pozicionirao kao prostor previranja. Zbog konfiguracije terena taj prostor predstavljao je točku razgraničenja između unutrašnjosti i priobalja, a često i granicu između carstava odnosno država. Nepovoljna prirodno-geografska i hidrografska obilježja i burne povijesne okolnosti u modernoj povijesti imaju za posljedicu da je Splitska zagora obilježena kao gospodarski nedovoljno razvijeno područje.

3.1. Prapovijest

Paleolitik (starije kameno doba) obuhvaća najveći dio prapovijesti te je ujedno i najduže razdoblje u povijesti čovječanstva, no iz tog doba općenito nema značajnije ostavštine, jer se paleolitički čovjek bavio lovom i sakupljanjem plodova, aktivnostima koje nisu mogle napraviti veće izmjene u prirodnom pejzažu. U Hrvatskoj nema velik broj lokaliteta s tragovima života paleolitičkog čovjeka, tek negdje oko 50 lokaliteta, a jedno od pet područja na kojima možemo pronaći paleolitička nalazišta je područje između rijeka Zrmanje i Cetine, a koje područje obuhvaća i današnje područje Splitske zagore (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Ova nalazišta važna su za razumijevanje evolucije paleolitskih kultura te su važan dokaz da je područje Zagore bilo naseljeno od prapovijesti, ali s historijsko-geografskog gledišta nije moguće utvrditi njihov utjecaj na prirodni krajolik (Magaš, 2013).

Završetak paleolitika i početak neolitika preklapa se s prijelazom iz pleistocena u holocen (prije desetak tisuća godina) kada se oblikovala obalna crta jadranske obale te kada je završilo ledeno doba i došlo do zatopljenja, uslijed čega su se formirale i prve šumske zajednice na području zaobalja kao što su zajednice hrasta i ostalog perimediterranskog bilja (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Ovim promjenama nastao je novi prirodni krajolik obilježen velikim šumskim prostranstvima. U neolitiku (mlađe kameno doba) od 6000. do 2000. g. pr. Kr. postoje već prvi znakovi izmjene pejzaža, jer su zabilježene prve ratarsko-stočarske zajednice. Neolitički čovjek je bio lovac, ribar i pastir te je također vrlo dobro znao obrađivati zemlju (Novak, 2004). Neolitičko društvo na području Hrvatske grupiralo se unutar Podunavskog (kontinentanskog) areala, s jačom ratarskom komponentom, i Jadransko-sredozemnog areala, s jačom stočarskom komponentom, dok je dinarski planinski prostor imao sporednu ulogu u životu neolitičkog čovjeka (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Uslijedilo je razdoblje potiskivanja šumskih zajednica ekstenzivnim stočarstvom (koze i ovce) odnosno uništavanjem šumske vegetacije. Vrijedan arheološki lokalitet iz razdoblja

ranog neolitika u Splitskoj zagori je špilja Mala pećina u općini Muć, formirana u obliku triju dvorana, a tamo pronađeni fragmenti impresso keramike upućuju na vrlo rano korištenje pećine kao privremenog skloništa od strane manjih skupina stočara u periodu između 6100. i 5500. god. pr. Kr. (Drnić i dr., 2018). S obzirom na rasprostranjenost neolitskih nalaza na području uže i šire Zagore nema sumnje da je neolitički čovjek naseljavao i područje Splitske zagore, ali nije moguće izvući ikakve druge zaključke o neolitičkoj kulturi na ovom području.

Razdoblje neolitika oko 3500 godine pr. Kr. zamijenilo je metalno doba. To je razdoblje u kojem je čovjek po prvi puta prvi u povijesti počeo češće koristiti metalne predmete, prvenstveno od bakra, po kojemu je eneolitik dobio naziv bakreno doba (3500 pr. Kr. - 2000 g. pr. Kr.). Početak metalnog doba koincidira s masovnim migracijama na širem području Europe. Koliki je bio utjecaj klimatskih, društvenih demografskih, ekonomskih ili psiholoških uvjeta na pokretanje velikih migracija, još je uvijek predmet znanstvenih rasprava, ali većina znanstvenika slaže se da su prve skupine indoeuropskih naroda došle na područje Europe u drugoj polovici trećeg tisućljeća pr. Kr., a u razdoblju između 2300. do 1900. g. pr. Kr. je politička nestabilnost u velikim kraljevstvima Egiptu i Mezopotamiji potakla snažni migracijski val indoeuropskih plemena s ruba tih kraljevstava. Razvoj društva iz kamenog doba u bakreno i brončano došao je posredstvom tih razvijenijih civilizacija sa područja jugozapadne Azije (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Skupina međusobno srodnih naroda koji su uglavnom nastanili zapadna područja Jugoistočne Europe, dakle i prostor današnje Hrvatske, nazvani su Iliri, iako u znanosti još nije riješeno pitanje nastanka i podrijetla Ilira, jer indoeuropski narodi koji su naseljavali ovaj prostor, a samim time i Splitske zagore, nisu ostavljali pisane tragove. No, nedvojbena posljedica tih migracija je prilično brzi nestanak obilježja neolitičkog društva, pacifističkog mentalnog sklopa kao posljedice sjedilačkog načina života i matrijarhata, te razvoj novih odnosa u zajednicama koje su naseljavale ove prostore, a koje su se temeljile na ratničkom mentalitetu rodovsko-plemenskih zajednica, stočarstvu i društvenoj hijerarhiji (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Ovo razdoblje karakteriziraju veliki međusobni sukobi između rodovsko-plemenskih zajednica zbog pašnjačkih površina. Vrlo malo bakrenih predmeta iz ovog doba pronađeno je na području šire Zagore te se ne može reći da je bakar imao veliku ulogu u Dalmaciji u to doba (Novak, 2004).

U periodu brončanog doba (2000. g. pr. Kr. – 800. g. pr. Kr.) počela je gradnja prvih naselja tzv. gradinskog tipa (Magaš, 2013). Područje Splitske zagore obilježava cetinska

kultura, koja je skromnih nalaza, ali se može definirati pomoću gomila i grobnih nalazišta. Pokapanje mrtvih i gradnja gomila ukazuje na postojanje obilježavanja određenog teritorija na koji određena ljudska zajednica polaže pravo. Na području Splitske zagore, koristile su se vrtače kao prvi lokaliteti sezonskog boravka ljudskih zajednica. Vrtače su služile za smještaj stoke, koja je boravila u prirodnim ograđenim dijelovima koje pruža konfiguracija vrtače. Stalna naselja nisu se moga formirati zbog nedostataka vode (Šuta, 2013).

Željezno doba u srednjoj Dalmaciji započelo je oko 800. g. pr. Kr. i traje do 1. st. naše ere. Nalazišta željezne rude i dostupnost vode će biti glavni uzroci nastajanja stalnih naselja na području dinarskog niza. Stočarstvo više nije nomadsko, već transhumantno odnosno ispaša se ljeti seli u planine, a zimi prema primorskim krajevima. O stočarstvu u kojem prevladava stoka sitnog zuba su ovisile cijele zajednice plemena i naroda. Zajednice su se udruživale u sela koji su se zvali *pagus* i pripadajući zaseoci *vicus*. Na čelu sela su bili vijeće staraca te su zauzimali prostor u radijusu od 10-15 km (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). U željezno doba područje Splitske zagore zauzimali su Delmati, koji su potisnuli Hile i Buline s područja srednje Dalmacije te se nastanili na tom području, sa središtem u Delminiumu (današnji Tomislavgrad). Kao izlaze na Jadransko more koristili su priobalna naselja Danilo (blizina Šibenika) i Salonu (Solin) (Magaš, 2013). Prvi zapisi grčkih povjesničara koji datiraju iz 2. st. govore o plemenima Delmata i Liburna koji su nastanjivali šire područje današnje šire okolice Drniša (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

3.2. Antičko doba

Antičko doba na Jadranskom moru počinje već u 7. st. pr. Kr. kada Grci dolaze u doticaj s Ilirskim plemenima. Dokazi tomu su nalazišta grčkog oružja na području Bosne i Brača. Antičko razdoblje započelo je razmjerno skromnim helenskim utjecajem pretežno ograničenim na područje Jadrana, koji se ipak neizravno osjetio i u unutrašnjosti Dalmatinske zagore preko grčkih trgovaca, koji su putovali dalje na kontinent (Magaš, 2013). Grci su razvili pomorstvo i trgovinu, jer je Grčka krška zemlja sa slabo razvijenim hidrogeografskim obilježjima, stoga i stižu na Jadransko more u potrazi za plodnim tlom (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Feničani su također plovili Jadranskim morem, slijedeći jantarni put koji je vodio od sjevernog Jadrana preko Alpa pa sve do Sjevernog mora (Novak, 2004). Prvi značajniji prodor Grka na Jadransko more dogodio se u 4. st. pr. Kr. pod vodstvom Dionizija iz Sirakuse, koji se nametnuo na području jadranske obale, točnije na otocima. Helenskom kolonizacijom, Grci potiskuju Liburne i osnivaju prve gradove (polise) na području Jadrana kao što su Issa (Vis) osnovana 397. g. pr. Kr., Pharos (Stari Grad na

Hvaru), Epetion (Stobreč), Lumbarada (Korčula), Tragurion (Trogir), Epidaurus (Cavtat). Grci su ostvarili prevlast na Jadranskom moru, osim dijelova obale na kojima su se nalazila liburnijska naselja. Liburni koji su imali sjedište u Idassi (Zadar) i Iliri sa sjedištem u Boki, kretali su u osvajačke pohode na Grke, radi zauzimanja povoljnijeg položaja na Jadranu radi trgovine (Magaš, 2013). Najveći grčki polis na otocima je bila Issa s 8,5 ha i agerom veličine 450 ha, ostali su bili znatno manji kao Tragurion na obali s površinom od 3 ha (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Najznačajniji dokazi grčkog utjecaja na prirodni pejzaž na otocima su Lumbaradska psefizma i ostaci starogrčke parcelizacije zemljišta na Hvaru. Nakon smrti Dionisija, liburnijski i ilirski gusari odvažili su se na nove učestalije napade, te unatoč osnutku Apulije s namjerom zadržavanja položaja na Jadranu, njegov nasljednik Dionisije mlađi nije uspio održati carstvo. Ubrzo se osamostaljuju grčka kolonija Issa (350. g. pr. Kr.), na otoku Visu i Pharos, u Starom Gradu na Hvaru. Grčki doseljenici Isse upoznaju lokalne običaje Ilira te počinju nastanjivati obalne dijelove radi lakše komunikacije s unutrašnjošću, Tragurion, Epetion i Salonu. Nastaje nova isejska kultura sa sjedištem na otoku Visu, sve do 231. g. pr. Kr. kada radi zaštite od napada Ilira postaje saveznik Rima (Novak, 2004). Grčka kultura prostirala se otočjem srednje i južne Dalmacije, dok su dalmatinske priobalne gradove kontrolirali Iliri. Stari Grci nisu dolazili na dalmatinsku obalu kao osvajači, nego isključivo radi trgovine i pronalaska novih poljoprivrednih područja, zbog čega je utjecaj grčke kulture bio minimalan na prostor Splitske zagore (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

Znatno veći utjecaj na kulturni pejzaž Splitske zagore ima starorimska civilizacija, koja je na područjima današnje Hrvatske ustrojila funkcionalne-političko-teritorijalne jedinice sa svojim vodećim središtima, osigurala prometnu povezanosti i ustrojila sustav gradskih naselja. Rim je na područje današnje Hrvatske došao s jasnom namjerom da vojno slomi i pokori ilirska plemena. Oko polovine 3. st. pr. Kr. okupljanjem više ilirskih plemena pod vodstvom Ardijejaca, kojemu je središte bilo u današnjem makarskom i neretvanskom primorju, bila je nastala nova ilirska država koja je najmoćnija u vrijeme ilirskog kralja Agrona, čija se država protezala od rijeke Krke do južne granice današnje Albanije. On je do 231. g. pr. Kr. uspio staviti pod svoju vlast gotovo sve grčke kolonije na istočnoj obali Jadrana, u prvom redu Pharos, zatim Hvar, ali nije uspio zauzeti Issu, kao niti nakon njegove smrti njegova udovica i nasljednica Teuta (Novak, 2004). Širenje ilirske države zaustavio je dolazak Rimljana koji su je uspjeli slomiti 229. g. pr. Kr. kada ustrojavaju protektorat Ilirik, kojim imenom je sve do 1. st. obuhvaćano područje istočno od prirodno-geografske međe u močvarnoj zoni današnjih tokova Boljunščice i Raše do Epira (Magaš, 2013). No, još dugo

vremena nisu Rimljani uspostavili dugotrajniju kontrolu na području srednje Dalmacije koju su naseljavali i kontrolirali Delmati. Tek 9. g., nakon što je Tiberije po nalogu cara Augusta slomio Batonov ustanak (i to baš u Andetriumu – Muću) Dalmacija se smirila i rimska je vlast mogla nastaviti sa gradnjom cesta, podizanjem gradova po rimskom uzoru i uzimanjem vojnika u pomoćne čete (Novak, 2004). Nakon pacifikacije Dalmacije rimska vlast se sa vojnih ciljeva prebacila na društveno-političke i gospodarske ciljeve, stvaranje jedinstvene državne organizacije i dokidanje dotadašnje rodovsko-plemenske rascjepkanosti (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). „Ilirik je podijeljen na pokrajine Pannonia superior i Provincia Illyricum (poslije Dalmatia)“ (URL 5), a rimska vlast počinje u provincije aktivno implementirati elemente svojeg društveno-političkog sustava - rimsko pravo, svoje običaje, upravne institucije, religiju i kult imperatora (URL 1). Provincija Dalmatia je tijekom rimske uprave uglavnom zadržala svoje izvorne granice, osim što je od kraja 2. st. do kraja 3. st. područje sjeverno od Krke bilo izdvojeno u provinciju Liburnija (sl. 9), prije svega radi bolje kontrole Ilira.

Sl. 9. Prostorni obuhvat i podjela Ilirika u 3. stoljeću

Izvor: Preuzeto iz Felbar.com nepoznati autor, <http://www.felbar.com/en/map/autors/a-e/page/1/view/19/>

„Cestovni sustav kroz Dalmaciju, građen od doba Augusta, bio je završen sredinom 1. st., a uz ceste su nicala vojničke i poštanske postaje te gradska naselja s rimskim municipalnim uređenjem (oppida civium Romanorum)“ (URL 1). Duž cestovnih pravaca postojale su i postaje za odmor (mansiones) i zamjenu konja (mutationes) (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Vjerojatno je August započeo graditi ceste već nakon što je svladao Delmate 33. g. pr. Kr., no nakon slamanja Batonovog ustanka započela je intenzivna gradnja cesta koje vode od Salone prema unutrašnjosti. Ceste su građene za potrebe vojske i državne uprave, ali su se njima koristili i trgovci. Miljokaz, do nedavna uzidan u splitskom zvoniku, spominje pet cesta koje su vodile iz Salone prema unutrašnjosti Dalmacije, prva "via Gabiniana" koja je išla na Andetrium (Muć) pa najvjerojatnije na sjever, dok su druga preko Aequuma (Ćitluka kraj Sinja) pa na sjeveroistok u dolinu Save, i treća na Pons Tiluri (Trilj), sjekle dugopoljsku visoravan (Novak, 2004).

Uz razvoj prometnica rimska vlast je počela razvijati gradska središta i urbanu mrežu te provoditi mjere agrarne politike. Za sjedište provincije Dalmacije određena je Salona, odakle je upravljao carski legat. Cijela Dalmacija bila je podijeljena na tri sudbena konventa sa sjedištima u Scardoni (Skradin), Saloni i Naroni (Novak, 2004). Gradovima je, kao i drugdje u rimskom carstvu, bila namijenjena ključna uloga u organizaciji prostora te su rimske vlasti posebnu pozornost posvetile razvoju urbane mreže. Gradovi su bili hijerarhijski podijeljeni na one višeg ranga (coloniae) i one nižeg ranga (municipium). „Brojne zajednice domaćeg stanovništva (civitates peregrinorum) stječu rimsko građansko pravo i postaju municipiji“ (URL 1) te je ovo razdoblje dinamičnog razvoja manjih urbanih središta u Zagori (Aequum, Bilubium, Novae, Rider, Setovia, Siculi, Tilurium), iako ni približno kao obalnih gradova i naselja, no niti jedno to naselje nije bilo smješteno u Splitskoj zagori (Novak, 2004).

Istodobno je sustavno i planski provođena konfiskacija poljoprivrednog, agrarno najvrjednijeg zemljišta (ageri). Ager je činio jedinstvenu cjelinu s naseljem kojem pripada, čime je rimska vlast razgraničila pašnjake koje su do tada koristile susjedne zajednice, zbog čega su korisnici bili usmjeravani na gradove koji postaju središta društvene organizacije. Najvrjednije i najplodnije zemljište bilo u državnom vlasništvu (Ager publicus) i rimska vlast ga je sustavno i planski parcelizirala, dok je manje vrijedno zemljište ostalo u vlasništvu rimskih građana (Ager privatus) te ga je rimska vlast ostavljala na raspolaganje starosjediocima, i pri tome nije vodila brigu da li se radi o vlasništvu pojedinca ili naselja, niti ga je detaljnije premjeravala i omeđivala, već su se njegove granice obično držale

prirodnih granica. Površine određene za stočarstvo, šume i neobradive površine (Ager compascuus) bile su javno dobro u vlasništvu municipalne zajednice, te su ih svi pripadnici zajednice mogli ravnopravno koristiti, a pojedini dijelovi davani su na korištenje pojedincima ili grupama unutar zajednice. Ageri su podijeljeni na male parcele kvadratastog oblika – centurije (sa stranicama do 710 m) (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Na području Splitske zagore nije bilo agera, jer se Salonitanski ager protezao kaštelanskim, splitskim i solinskim poljem do Kozjačkog bila i Klisa sve do rijeke Žrnovnice. Istodobno su ilirska plemena zadržala dominantan tip gospodarstva utemeljen na transhumantnom stočarstvu, s time da je uspostavljanje prometnica i sustava vojnih logora rimska vlast fizički podijelila prostor zimskih od ljetnih ispaša i time uspostavila kontrolu transhumantnih kretanja Delmata (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

Svi gore navedeni zahvati rimskih vlasti najznačajnije su utjecali na promjene kulturnog pejzaža u blizini velikih gradskih središta, koje su i danas vidljive, posebice u primorskim gradovima. Iako su mnogi infrastrukturni zahvati propali zbog raspada rimske državne organizacije, ostao je velik broj spomenika ovog naprednog razdoblja: graditeljska remek-djela (Dioklecijanova palača, akvedukti, amfiteatri, hramovi, trgovi i dr.), zemljišna parcelacija u okolici gradova i dr.

3.3. Srednji vijek

Prilikom analize srednjega vijeka, bitno je naglasiti kako istraživano područje Splitske zagore nije uvijek bilo pod hrvatskim teritorijem, jer je ujedno bilo i granično područje na kojem su se izmjenjivale Mletačka republika, Bosanska država i vrlo kratko je došlo u doticaj i sa srednjovjekovnom Srbijom. Stoga područje Splitske zagore srednjega vijeka, treba promatrati sa stajališta u kojemu je to isto područje bilo izloženo stalnim previranjima na terenu, stoga se ne može govoriti o bilo kakvom gospodarskom napretku (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

3.3.1. Rani srednji vijek

Dugotrajna kriza rimskog društva i provale barbarskih plemena (Ostrogota, Gepida, Langobarda) su tijekom 4. st. polako i neravnomjerno rastakale elemente rimskog pejzaža na području današnje Hrvatske. Razgradnja tog sustava posebice je bila naglašena u panonskom području, u kojem su provala Avara (Huna) i epidemija kuge (ponajprije ona iz 542. godine) praktički izbrisali gotovo sve elemente kulturnog pejzaža, a ponajprije gradove kao glavne elemente rimskog društva. Rimske vlasti su od 4. do 7. st. pokušale riješiti krizu

dopuštanjem barbarskim narodima da mirno koloniziraju panonski prostor, no to je samo dovelo do daljnjeg rastakanja kulturnog pejzaža tog kraja. Veći dio Dalmacije ipak je trpio znatno manje posljedice provala barbarskih plemena pa je znatno dulje ostao očuvan rimski upravni sustav, kojeg je preuzeo i održao Bizant. Slaveni su prvotno razmjerno mirno kolonizirali područja današnje Hrvatske, a kasnijim provalama Avara i Slavena tijekom 6. i početkom 7. st. geografski pojam Dalmacija sveden je na znatno užu pojam i obuhvaća pretežno dalmatinsko priobalje (Magaš, 2013). U jednoj takvoj provali u Dalmaciju 614. g. Avari u zajednici sa Slavenima osvojili Salonu, a u istom razdoblju osvojeni su i drugi dalmatinski gradovi: Skardona, Delminij, Epidaur, Naron i Aequum, i svi gradovi i municipiji u unutrašnjosti Dalmacije, dok su se obranili samo dobro utvrđeni Jader, Tragurion i Dioklecijanova palača u Spalatumu (Splitu) (Novak, 2004). Sačuvani obalni romanski gradovi tako su ostali pod utjecajem Bizanta te su sačuvali antički kontinuitet reducirane Dalmacije i bili nositelji urbane kulture, dok je u ostalom dijelu priobalja i zaobalju prevladavalo hrvatsko stanovništvo uključeno u ratnički rodovsko-plemenski savez, koje je tijekom 8. st. kristijanizirano. To je stanovništvo sada bilo pretežno slavenskog porijekla, dok su ostaci ilirskih starosjedilaca bili potisnuti u nepristupačnije krajeve, te se za njih počeo koristiti pojam Vlasi. Slavenska kolonizacija je značila povratak primitivne poljoprivrede i ruralne ekonomije, dok su romanski gradovi postali trgovačka središta (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

Prostor naseljavanja Hrvata dijeli se na Primorsku (Jadransku, Dalmatinsku) Hrvatsku, kao starohrvatsku geopolitičku jezgru i primarnu teritorijalno-političku cjelinu, te Panonsku Hrvatsku. Oblikovanje prvog hrvatskog teritorija posljedica je, s jedne strane, gospodarskog i kulturnog utjecaja primorskih romanskih gradova pod upravom Bizanta (današnji Zadar, Split, Trogir, Kotor, Dubrovnik) i njihovog antičkog nasljeđa romansko-kršćanske civilizacije te, s druge strane, povoljnih uvjeta za transhumantno stočarstvo, koji je bio pretpostavka za oblikovanje ratničko-stočarskog ustroja hrvatskog plemenskog saveza raščlanjenog na bratstva u sklopu kojeg su osnivane manje teritorijalne jedinice – župe (Magaš, 2013). Splitska zagora je prvotno pripadala Kliškoj županiji (župi), sa središtem u neosvojivoj kliškoj tvrđavi, a najvjerojatnije već od 9. st. bila dio Zminske županije. Toponim Zmina prvi puta se spominje u ispravi kralja Zvonimira iz 1078. godine, a najvjerojatnije se prostirala od današnjeg Crivca do Neorića, te od Svilaje do Kočinjeg brda (Kužić, 1999). Povezanost županija i pokršćavanje, a samim time i oblikovanje hrvatske države bilo je moguće, jer su još bile relativno dobro sačuvane rimske ceste. Pokršćavanje

naroda u Splitskoj zagori pratila je i izgradnja brojnih sakralnih objekata, crkava i samostana, pa je tako u tom razdoblju izgrađeno više starohrvatskih crkvice, koje su na žalost uništene u 16. i 17. st. tijekom turskih pohoda ovim krajem. Jedna od najpoznatijih građevina iz tog razdoblja je crkva Sv. Petra u Muću Gornjemu, izgrađena 888. g. (Kužić, 1997). Završetak ranog srednjeg vijeka u hrvatskim područjima, pa tako i u Splitskoj zagori, karakterizira daljnja politička nestabilnost i ubrzano socijalno raslojavanje koje je polako uvodilo Hrvatsku u feudalizam.

3.3.2. Razvijeni srednji vijek

Završetkom vladavine Trpimirovića i ulaskom Hrvatske u personalnu uniju s Mađarskom 1102. g. završava rani srednji vijek, ali se i dalje nastavlja oblikovanje hrvatskog teritorija i stapanje stranaca u hrvatski etnos. Politička vlast se decentralizira izdizanjem vlastele i jačanjem feudalnog sustava. Ti dezintegracijski procesi oblikuju tri političke cjeline: Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, dalmatinske komune i unutrašnjost Istre, a glavno političko težište Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva postaje prostor Slavonije, dok je Hrvatsku južno od Gvozda obilježavao feudalni partikularizam. U srednjoj Dalmaciji je žarišnu ulogu imao prostor polja od Segeta do Stobreča sa zagorskim zaleđem, koje je pružalo znatne prihode od stočarstva. Promet se odvija karavanskim putevima iz jadranskih središta prema unutrašnjosti i na tim putevima razvijaju se manja gradska središta (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

Unatoč čestim promjenama vrhovne vlasti, do 14. st. očuvano je geopolitičko jedinstvo područja Panonske i Primorske Hrvatske. Isto tako i dalmatinski gradovi uspjeli su stabilizirati svoj autonomni status unatoč tome što su u više navrata pali pod upravu nove pomorske sile – Mletačke Republike. Zagora je u to vrijeme hranila gradove proizvodima koji su im manjkali te je bila ispresijecana važnim prometnicama, zbog čega su gradovi Šibenik, Trogir i Split kroz sve ovo razdoblje pokušavali posezati za područjem Zagore, koju su kontrolirali Didići, vodeći sloj (velikaši), potomci Hrvata koji su od 7. st. zagospodarili Zagorom, a najpoznatiji među njima su bili Svačići. Stoga su bili česti okršaji velikaša i gradova, uz povremene kratkotrajne upade drugih plemena, kao npr. Tatara u 13. st., kao i privremenim mletačkim osvajanjima obalnih gradova (Kužić, 1997).

No, u 15. st. Mletačka Republika potpuno mijenja dotadašnje odnose na primorju, kada joj Ladislav Napuljski (Anžuvina) 1409. g. prodaje pravo na Zadar i dalmatinske gradove. Mletačka vlast nameće svoju vlast u dalmatinskim gradovima, ograničava njihovu

autonomiju, te ih, kao potencijalnu konkurenciju, postupno marginalizira hotimično slabeći njihovu trgovačku i pomorsku djelatnost (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Zagora također osjeća posljedice mletačke vlasti, jer je došlo do jasnog razgraničenja prema priobalju i ograničenje mogućnosti trgovine, a nekako u isto to vrijeme počinju prve osmanlijske provale koje nagovještavaju novo razdoblje u povijesti Zagore (Kužić, 1997).

3.3.3. Kasni srednji vijek

Feudalni partikularizam, koji je u Hrvatskoj svoj vrhunac doživio krajem 15. i početkom 16. stoljeća, bio je ujedno i dezintegracijski faktor tadašnjeg društva, jer je oslabio centralnu vlast, a ujedno je bio i izvor slabljenja položaja seljaka i njihovih čestih pobuna. Ove slabosti europskog i hrvatskog feudalnog društva iskoristilo je tada znatno nadmoćnije Osmansko Carstvo, sa centraliziranom vlasti sa sultanom na čelu, svojim jasnim i čvrstim hijerarhijskim ustrojem (ejaleti i sandžaci, jedinstveni državni porez, timar) te političkom (vjerska tolerancija) i vojnom nadmoći (brza i pokretna vojska). Važnu ulogu u širenju Osmanskog Carstva i promjenama kulturnog pejzaža imale su akindžije – iznimno pokretljivi i polulegalni ratnički odredi kojima je uloga bila upadati na teritorij susjedne države u pljačkaške i rušilačke pohode, u kojima su uništavali utvrde i njihovu okolicu, palili šume, sjekli vinograde i voćnjake (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Posljedica takvih pohoda i zaposjedanja teritorija, osim uništavanja dotadašnjih elemenata kulturnog pejzaža, bilo je i demografsko pražnjenje napadnutog prostora, s obzirom da većina stanovništva Zagore ili pada u ropstvo ili bježi u primorska naselja i na otoke (Kužić, 1997). Zagora se djelomično naseljava stanovništvom ratničkog karaktera, koje se pretežno bavi ekstenzivnim stočarstvom, a poljoprivreda i trgovina zamire (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Prvi prodori akindžija u šibensko zaleđe zabilježeni su 1415. godine, i postali su znatno učestaliji nakon pada Bosanske države, a padom tvrđave Klis 1537. godine Osmansko Carstvo je u potpunosti zagospodarilo dalmatinskim zaobaljem, a tako i područjem Splitske zagore, na kojem će uz kraće prekide ostati sljedećih 150 godina (Kužić, 1997).

3.4. Novi vijek

Dio hrvatskog prostora koji je bio uključen u Osmansko Carstvo postao je dio njegovog teritorijalno-upravnog sustava unutar Kliškog sandžaka, osnovanog nakon pada Klisa 1580. godine, koji je 1580. godine postao dio Bosanskog pašaluka. I prije pada Neorića i Klisa, zadnjih točaka obrane zaobalja, turski spahije su naselili seljake na područje zapadnog dijela Zagore (Trogirske zagore), koji je bio pod manjim udarom rata, da im

obrađuju polja i odmah ta područja uklopili u svoj upravni sustav, i to u vilajet Hrvati u koji su 1528. godine spadale nahije Dicmo, Zminje Polje (Muć) i Petrova Gora tj. Zagora od Radošića do Sedramića, i čiji je vojvoda sjedio u Sinju, a kadija u Skradinu (Kužić, 1997). Osmanska ekspanzija prouzročila je znatne promjene u kulturnom pejzažu zaobalnog dijela Dalmacije razvojem urbane mreže islamsko-orijentalnog tipa gradskih središta širokog opsega i bez zidina, gradnjom prometne infrastrukture (karavanski putevi), mostova i naselja prilagođenih trgovačkim potrebama (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015), iako je ta promjena u Zagori bila slabijeg intenziteta, jer je bila granična „tampon“ zona između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike uz stalnu prisutnost odbjeglih uskoka. Na osvojena područja Zagore u daljnjem razdoblju planski se naseljava muslimansko, ali i kršćansko stanovništvo s ciljem razvoja ratarske proizvodnje, no povremeni upadi uskoka i osmanske odmazde dovele su do daljnjih iseljavanja i to nesigurno područje dodatno je opustošeno. Kandijskim ratom (1645. – 1669.), u kojem je Mletačka Republika osvojila Klišku tvrđavu, i Morejskim ratom (1684. – 1699.) sva je Splitska zagora potpala pod mletačku vlast (Novak, 2004). Još tijekom Morejskog rata Splitsku zagoru su, potaknuti osmanlijskim porazima, napučili doseljenici sa bosanskih i hercegovačkih područja, a naseljavanje se nastavilo i tijekom 18. st. Mlečanima je trebao biti interes da se taj kraj naseli, no Zagora je pod Mlečanima nazadovala, što zbog korumpirane i nezainteresirane mletačke vlasti, kolonizatorskog pristupa, ali i objektivno slabih mogućnosti napretka ratarstva, epidemija kuge i gladi, zbog čega u tom razdoblju u Zagori nije bilo oblikovanja naprednijeg tipa kulturnog pejzaža (Kužić, 1997). Pojam Dalmacija, koji se tijekom osmanlijske vladavine isključivo vezao uz priobalni pojas koji je bio pod upravom Mletačke Republike, sada je obuhvaćao granice koje otprilike obuhvaća i danas.

Propašću Mletačke Republike 1797. godine njene posjede preuzela je Habsburška Monarhija i hrvatski posjedi su se našli u istoj državi, ali Beč nije dopustio spajanje hrvatskih zemalja, već je Dalmaciju stavio pod posebnu upravu. U kratkom razdoblju svoje vladavine Habsburška Monarhija nije pokazala nikakvu promjenu u pristupu Dalmaciji u odnosu na Mlečane. Već 1806. godine, nakon mira u Požunu, Napoleonova vojska je zauzela Dalmaciju, a narod Zagore se bezuspješno pokušao oduprijeti francuskim vlastima. Za razliku od austrijske, francuska vlast pokušala je implementirati reforme i promovirati tekovine francuske revolucije, no ti pokušaji pretežno su ostali neuspješni i jedini vidljivi trag francuske vlasti ostale su brzo izgrađene i kvalitetne ceste. Slomom Napoleona 1813. g. završila je i francuska uprava u Dalmaciji te Dalmacija ponovno dolazi pod vlast Habsburške

Monarhije, i opet kao posebna upravna cjelina (Kužić, 1997). Gospodarski razvoj potaknut industrijskom revolucijom u potpunosti je zaobišao Dalmaciju unutar Habsburške Monarhije. Dalmacija se sporo rješavala ostataka feudalnog sistema i zaostajala je u razvoju u odnosu na druga područja Hrvatske. Ništa se za Dalmaciju nije promijenilo niti prestrukturiranjem Habsburške Monarhije u Austro-Ugarsku Monarhiju (1867. g.). Snažan demografski rast nije pratio i gospodarski napredak. Iako Dalmacija od svih hrvatskih zemalja ima najslabije uvjete za poljoprivredu, stanovništvo je bilo pretežno poljoprivredno (86,1 % u 1890.), proširivale su se poljoprivredne površine, a smanjila područja šuma i pašnjaka, no poljoprivredno zemljište bilo je rascjepkano, a tehnika poljoprivredne proizvodnje zaostala, tako da poljoprivreda nije mogla prehraniti stanovništvo. Zahvaljujući potražnji za vinom u drugoj polovici 19. st. došlo je do napretka poljoprivrede, proširile su se površine pod vinovom lozom, ali zbog raznih bolesti vinove loze i tzv. vinske klauzule u ugovoru između Austro-Ugarske i Italije iz 1891. g. o povlaštenim cijenama talijanskog vina i ta je poljoprivredna grana ponovno zamrla, a vinogradi i neka naselja su napuštena (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Zagorani su i dalje pretežito živjeli u niskim kamenim potleušicama zajedno sa stokom, a tek potkraj 19. stoljeća počeli su češće zidati kuće na kat od klesanaca povezanih vapnom (Kužić, 1997). Industrijalizacija se sporo probijala na područje Dalmacije i pretežno je bila smještena u velikim gradskim središtima te nije donijela nikakve promjene u zagorskom kulturnom pejzažu. Također, za razvoj željezničkih pruga koje bi dalmatinske pomorske gradove povezale s unutrašnjosti nije bilo političkog interesa pa niti težnje hrvatskog naroda za povezivanjem Dalmacije i unutrašnjosti željezničkom prugom nisu realizirane, tek je uskotračna pruga povezivala Šibenik i Split sa rudnikom ugljena u Siveriću (1877.), a malo kasnije i sa Drnišem i Kninom (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Tijekom cijelog 19. st. u Dalmaciji, a napose u Zagori, periodično bi zavladao velika glad, kao posljedica žestokih zima ili dugih suša, a harale su i zarazne bolesti - kuga, kolera, gripa i tuberkuloza. Sve ovo imalo je krajem 19. i početkom 20. st. za posljedicu prvo migraciju stanovništva Zagore u primorske gradove, a zatim i snažno iseljavanje, u pravilu, u Sjevernu i Južnu Ameriku (Kužić, 1997).

3.5. Hrvatska u jugoslavenskim zajednicama

Porazom Austro-Ugarske u Prvom svjetskom ratu došlo je 1918. godine do raspada te tvorevine te je oživotvorena ideja saveza južnoslavenskih naroda s kraja 19. i početka 20. st. Ujedinjenjem južnoslavenskih područja raspadnute Austro-Ugarske i proglašenjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS), nastala je prolazna tvorevina do nametnutog

ujedinjenja s Kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom u ujedinjenu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Tim ujedinjenjem ispunjene su težnje velikosrpskog imperijalizma, a Hrvatska je izgubila samostalnost, i vitalan dio teritorija – Istru, Cres, Lošinj i Rijeku, koji su pripali Italiji. Tajnim Londonskim sporazumom iz 1915. godine Italiji je obećano cijelo Hrvatsko primorje i velik broj otoka, no politička situacija nakon rata je dovela do toga da taj sporazum nije do kraja ostvaren, zbog čega je Italija krajem 1918. godine okupirala Rijeku, Istru, otoke Cres, Lošinj, Lastovo i grad Zadar, a Rapalskim ugovorom iz 1920. godine Italiji su pripojeni navedeni teritoriji, osim Rijeke koja je postala Slobodna država Rijeka, koja je postojala do 1924. godine kada ju je anektirala Kraljevina Italija (Novak, 2004). Kraljevina SHS je bila ustrojena na 33 oblasti, od kojih je šest bilo na području Trojedne Kraljevine s Dalmacijom (Zagreb, Karlovac, Osijek, Vukovar, Split i Dubrovnik) (Magaš, 2013). Zagora je bila smještena u oblast sa središtem u Splitu, koja je obuhvaćala srednju i zapadnu Dalmaciju sa zaobaljem. Stvaranjem Kraljevine Jugoslavije 1929. g. osnovne jedinice teritorijalno-upravnog sustava postaju banovine, a Zagora je smještena u Primorsku banovinu koja je obuhvaćala još šire splitsko zaleđe i protezala se i na veći dio Hercegovine. Kraljevinu SHS i Kraljevinu Jugoslaviju karakterizirala je trajna politička kriza prouzročena velikosrpskom politikom. Gospodarstvo je na samom europskom začelju, uz iznimno visok udio poljoprivrednog stanovništva (više od 75 %). Grad Zagreb u Kraljevini SHS naglo i ubrzano raste i pretvara se u industrijsko i poslovno središte Kraljevine SHS, a njegov razvoj ne zaustavlja niti nelogični i neracionalni ustroj banovina u Kraljevini Jugoslaviji. S druge strane, grad Split zbog loše prometne povezanosti s unutrašnjosti i nedovoljnim lučkim prometom gubi na svojoj važnosti, zbog čega stagnira i slabi i područje Splitske zagore koje ovisi o prometnim i gospodarskim vezama između obalnog prostora i zaleđa. Ruralni dio Hrvatske karakterizira daljnje usitnjavanje poljoprivrednih posjeda i agrarna prenaseljenost te zaostala poljoprivredna tehnologiju, što je za posljedicu imalo česte i teške krize u krškim i planinskim područjima (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Unatoč svim nedaćama, u Splitskoj zagori broj stanovnika raste zbog visokog nataliteta, ali ga prati i visok rast mortaliteta, što je još jedan pokazatelj lošeg standarda života.

Promijenjene geopolitičke okolnosti u okruženju Kraljevine Jugoslavije i početak Drugog svjetskog rata dovele su 1939. g. do stvaranja Banovine Hrvatske, kao nužnog kompromisnog i u konačnici kratkotrajnog rješenja opstanka Kraljevine Jugoslavije, jer je već 1941. godine došlo do njenog raspada i uspostave Nezavisne Države Hrvatske (NDH), koja se, s jedne strane, širi na područje cijele Bosne i Hercegovine i u panonskom području

do Zemuna, a, s druge strane, ostaje bez najvažnijeg dijela Sjevernog hrvatskog primorja, Sjeverne i Srednje Dalmacije do Splita, Baranje i s neodređenim statusom Međimurja (Magaš, 2013). Uz navedeno, područje NDH bilo je podijeljeno demarkacijskom linijom između Njemačke i Italije. U takvoj podjeli područje Splita pripada Talijanima, sve do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine, a nakon kraćeg oslobođenja Nijemci preuzimaju vlast do listopada 1944. (URL 38), dok je Zagora sve vrijeme rata ostala u NDH. Četverogodišnja ratna zbivanja dodatno su degradirala gospodarsku i demografsku sliku Splitske zagore. Pobjedom antifašističkog pokreta predvođenog komunističkim pokretom pod vodstvom Josipa Broza Tita uspostavlja se nova jugoslavenska država na federalnom principu. Hrvatska postaje federalna jedinica unutar avnojevskih granica, koje su do danas ostale gotovo nepromijenjene. Poraće nosi korjenitu preobrazbu društva. Ukinuti su kapitalistički tržišni odnosi i uvedena je diktatura proletarijata. Uz naslijeđe ionako zaostalog gospodarstva nakon rata istodobno je bilo potrebno i obnoviti razrušenu državu. Nova vlast započela je obnovu, industrijalizaciju i elektrifikaciju, a istodobno je provodila podruštvljavanje značajnih gospodarskih i zemljišnih resursa radikalnom nacionalizacijom, konfiskacijom, preseljenjem dinarskog stanovništva u panonski prostor, okrupnjavanjem agrarnih potencijala i stvaranjem radnih zadruga (Magaš, 2013). Ovo poratno razdoblje karakteriziraju i grubi obračuni s „protivnicima sistema“. Preobrazba kulturnog pejzaža tijekom socijalizma posljedica je prije svega ubrzane industrijalizacije, koju prate komplementarni procesi deagrarizacije i deruralizacije. Razvijaju se razne industrije, modernizira poljoprivreda, izgrađuju se željezničke i druge prometne mreže čime se oblikuje nova urbana mreža gradova koji preuzimaju ulogu makroregionalnih, regionalnih i subregionalnih centara, a posebno se razvija grad Zagreb (Magaš, 2013). Dolazi do prosječno znatnog poboljšanja standarda stanovništva, što je više posljedica općeg ubrzanog svjetskog razvoja nego efikasne ekonomske politike državnih i republičkih vlasti, ali i do velike razlike u razvoju urbanih u odnosu na pojedine ruralne dijelove Hrvatske. U razdoblju od 1953. do 1971. godine udio poljoprivrednog stanovništva pada s 56,1 % na 32,3 %. Nisu samo navedeni procesi uzrok napuštanju poljoprivrede, već i modernizacija poljoprivrede koja je imala za posljedicu prenaseljenost zemljišnih posjeda, a u kasnijem razdoblju i veća društvena valorizacija nepoljoprivrednih djelatnosti. Ovo za posljedicu ima i promjene u pejzažu, jer ostaje sve više zapuštenih zemljišnih posjeda (tzv. socijalni ugar), mnoge se ruralne općine depopuliraju migracijama selo-grad (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Taj proces odvija se i u Splitskoj zagori. Sve važne političke, gospodarske i društvene funkcije su se koncentrirale na obalnom području, prije svega u Splitu, a stočarsko-ratarsku djelatnost

nije zamijenila neka druga djelatnost. Industrijalizacija je zaobišla Splitsku zagoru u kojoj je gospodarstvo i dalje potpuno nerazvijeno te i dalje vladaju loši životni uvjeti, dok su urbane sredine privlačne zbog ponude novih poslova u industriji i turizmu te svojeg sadržaja, što dovodi do preseljavanja stanovnika Splitske zagore u velike gradove, a nakon otvaranja granica u šezdesetim godinama 20. stoljeća i na "privremeni rad" u inozemstvo, posebice u Njemačku („gatarbajteri“). Tih godina počinje i razvoj turizma na obali koji je posebno živ 1980-ih godina, odnosno u zadnjem desetljeću postojanja SFRJ. Društveno-ekonomska preobrazba dovela je i do čestih promjena teritorijalno-upravnog sustava. Reformom 1974. godine Splitska zagora potpala je pod Zajednicu općina Dalmacije sa sjedištem u Splitu. Decentralizacijom sa republičke vlasti u Zagrebu na tijela zajednica općina došlo je do centralizacije općinskih središta. U trenutku raspada SFRJ Hrvatska je imala 102 općine (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

3.6. Samostalna Hrvatska

Raspad socijalističkog sustava omogućava i proces demokratizacije i osamostaljenja Hrvatske. Nakon prvih slobodnih izbora u travnju i svibnju 1990. godine i temeljem volje naroda iskazane na referendumu održanom 19. svibnja 1991. godine² Hrvatski sabor 25. lipnja 1991. donosi *Odluku o pokretanju postupka razdruživanja od ostalih jugoslavenskih republika*³. Ovo je uvod u krvavi Domovinski rat koji su balvan-revolucijom i terorističkim akcijama započeli ekstremisti srpske nacionalnosti potpomognuti Jugoslavenskom narodnom armijom, a koji se 1991. godine pretvorio u otvorenu agresiju i ratni sukob. Splitska zagora se opet, kao i mnogo puta u svojoj povijesti našla na granici sukoba. U Splitskoj zagori nije bilo puno ratnog djelovanja, ali devastirano gospodarstvo, prometna podijeljenost Hrvatske do akcije „Oluja“ u kolovozu 1995. godine i blizina neprijateljskih postrojbi onemogućavala je bilo kakav ozbiljniji gospodarski razvoj. Splitska zagora ostala je gospodarski slabo razvijeno i demografski devastirano područje. Tek u novije doba nakon izgradnje autoceste A1, sa izlazima u Lećevici i Dugopolju, te pokretanja gospodarske zone Podi u Dugopolju započinje djelomična gospodarska i demografska revitalizacija dijela

² URL 18 Odluka o raspisu referendumu (NN 21/91). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_05_21_646.html.

URL 6 Izvješće o provedenom referendumu. Dostupno na: https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/data/referendum/1991/rezultati/1991_Rezultati_Referendum.pdf

³ URL 42 Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske (NN 31/1991). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_31_872.html.

URL 2 Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske (NN 31/1991). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_31_875.html

Splitske zagore. Moderni turistički trendovi, donekle zaustavljeni epidemijom COVID-19, te širenje i razvoj Splitske aglomeracije daje novu vrijednost i potencijal ovom području.

4. Suvremeni procesi i trendovi u Splitskoj zagora

Splitska zagora je sve do 1984. godine bila dio splitske općine, nakon 90-ih, Splitska zagora ulazi u sastav Splitsko-dalmatinske županije podijeljena u četiri samostalne općine. Splitska zagora je zaobalni dio splitske aglomeracije i kao takva pod direktnim je utjecajem grada Splita, koji se gospodarski širi na splitsko zaleđe oslobađajući ionako skučen prostor za turističku djelatnost i gospodarske grane povezane s istom. Površina Splitske zagore iznosi 522,544 km² (URL 14, 15, 18 i 19). Južni dio Splitske zagore smjestio se na sjevernim obroncima Kozjaka, Mosora, Opora i Vilaje, te je povezan sa Splitom brzom cestom, koja se počela graditi prije više od 25 godina na vrlo zahtjevnom brdskom terenu (Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture), a koja prolazi prijevojem Klis, koji se nalazi na prijelazu između Kozjaka i Mosora. Splitska zagora je krško područje, bez značajnijih obradivih područja (osim manjih krških polja) i bez značajnijih hidroloških tokova (osim rječice Vrbe na južnim obroncima Svilaje). Klimatski je područje vrlo zanimljivo, jer se u južnijim dijelovima Splitske zagore osjeća utjecaj iz priobalja, te se može klasificirati u područje s prevladavajućom umjereno toplom vlažnom klimom s vrućim ljetima. Sjeverni dijelovi Splitske zagore imaju umjereno toplu vlažnu klimu s toplim ljetom, u kojoj se vidi utjecaj kontinenta. Administrativno Splitska zagoru možemo podijeliti na četiri općine, Dugopolje, Klis, Lećevica i Muć.

Općina Klis ima 4801 stanovnika (2011.) i površinu 148,69 km² (URL 20), sa centralnim naseljem Klis (44°33'32'' s.g.š. i 16°31'43'' i.g.d., 150 m n/v) smjestila se na istočnim obroncima Kozjaka i samom prijevoju Klis. Takav strateški položaj bio je od velike važnosti kroz povijest, a danas ima strateški položaj povezivanja priobalja i zaleđa Splita. Klis je udaljen od Splita 10 km, a povezuje ih brza cesta Solin-Klis koja se počela graditi prije više od 25 godina, na vrlo zahtjevnom brdskom terenu (URL 9). Naselja u općini Klis su: Brštanovo, Dugobabe, Klis, Konjsko, Korušce, Nisko, Prugovo, Veliki Bročanac i Vučevica. Pripadajući zaseoci općini Klis su: Brdo, Grlo, Klapavice, Kosa, Kurtove Kuće, Majdan Kliški, Megdan, Ozrna, Rupotina, Postinje, Varoš, Viniuste, Vodena Ulica i Vrilo (Feldbauer i dr., 2004).

Općina Muć, ima 3882 stanovnika (2011.) i površinu od 223,02 km² (URL 16), te je najveća općina po površini u Splitskoj zagori. Centralno naselje općine Muć je Donji Muć (43° 41' 54" s.g.š. 16° 29' 51" i.g.d i 496 m n/v) koje se smjestilo na prijelazu između južnih obronaka Svilaje i Moseća. Muć je od Splita udaljen 25 km. Naselja u općini Muć su: Bračević, Crivac, Donje Ogorje, Donje Postinje, Donji Muć, Gizdavac, Gornje Ogorje,

Gornje Postinje, Gornji Muć, Mala malešina, Neorić, Pribude, Radunić, Ramljane, Sutina, Mala Malešina i Zelovo. Zaseoci općine Muć su: Bidnić, Donja Suhava, Draga, Glavica, Kmeti, Kula, Moseć i Prišivica (Feldbauer i dr., 2004).

Općina Lećevica ima 583 stanovnika (2011.) na površini od 87,37 km² (URL 15). Općina Lećevica jako odskače od ostalih općina u Splitskoj zagori po broju stanovnika, iako je dobro prometno povezana lokalnim cestama s okolnim općinama i unatoč blizini autoceste A1, škrti zemlja i nedostatak vode doprinijeli su uznapredovaloj depopulaciji. Centralno naselje općine Lećevica je Lećevica (43°38'25''s.g.š. i 16°20' 54''i.g.d. i 381 m n/v). Lećevica je udaljena od Splita 29 km, što je ujedno čini i najudaljenijom općinom u Splitskom zaleđu od grada Splita. Naselja u općini Lećevica su: Divojevići, Kladnjice, Lećevica i Radošić. Zaseoci u općini Lećevica su: Bužančići, Delići, Pod Ljubečom, Vrlika i Zelina (Feldbauer i dr., 2004).

4.1. Općina Dugopolje

Općina Dugopolje nalazi se u Splitsko-dalmatinskoj županiji i osnovana je 1997. godine. Općina Dugopolje je u povijesti, kao i ostale općine Zagore, predstavljala simbol za gospodarsko siromaštvo i sinonim odlaska mladog stanovništva u urbane krajeve (Puljiz, 2005). Smjestila se na sjevernim obroncima Mosora uz Dugo polje po kome je i naselje dobilo ime. Centralno naselje općine Dugopolje je Dugopolje (43°34'44''s.g.š. i 16°36'34''i.g.d. s 324 m n/v) udaljeno od Splita 18 km (Feldbauer i dr., 2004). Općina Dugopolje je tada predstavljala općinu s vrlo malo zaposlenih na općinskom području i neznatnim gospodarstvom te izrazitom depopulacijom zbog odlaska mladog stanovništva u urbane centre priobalja. Općina se smjestila na sjevernim obroncima Mosora. Dugopolje je postalo primjer gospodarskog napretka, uzimajući u obzir plansku i temeljitu izgradnju gospodarske zone „Podi“ te izlaz s autoceste A1, koji je također doprinio bržem gospodarskom razvoju (Šipić, 2010). Geografska posebnost Dugopolja je u tome što lokalna cesta dijeli naselje Dugopolje od Dugopoljskog polja, jasno razgraničavajući urbani i ruralni prostor ovog naselja. Općina Dugopolje prema popisu stanovništva 2011. godine ima 3469 stanovnika na površini od 63,46 km². Stanovništvo Općine Dugopolje povećalo se za 13 uspoređujući popise 2001. i 2011. godine. U općini je zabilježen i porast broja kućanstava za 21,5 % (URL 28). Velika većina stanovništva općine Dugopolje su Hrvati i katolici (URL 37).

Obradive površine su istoimeno Dugopolje i Vučipolje (vinogradi). Liska i Koprivno imaju svoja polja, a ostali dijelovi Općine Dugopolje su izraziti krški s karakterističnim docima (dno ponikve s rahlim slojem plodne zemlje) (sl. 10). Naselja u općini Dugopolje su: Dugopolje, Koprivno, Liska i Kotlenice. Zaseoci u općini Dugopolje su: Bota, Dračanica, Grubiše, Jarčište, Kapela, Klapavice, Kute, Pod Orgus, Pod Šiškran, Rama, Senj, Slavuša, Središte i Vinogradina (Feldbauer i dr., 2004).

Sl. 10. Panorama Dugopolja

Izvor: preuzeto iz Općina Dugopolje (<https://dugopolje.hr/dugopolje/>)

4.2. Utjecaj gospodarske zone „Podi“ i autoceste A1 na općinu Dugopolje

Splitska županija ima oko 30-ak lokacija u Zagori koje su predviđene ili već jesu poduzetničke zone (Šipić, 2010), jedna od njih je poduzetnička zona „Podi“ čije ime znači stepeničasto ravne plohe, smjestila se na krškom, kamenitom području s rijetkim raslinjem. Općina Dugopolje donijela je plan o osnivanju poduzetničke zone 1997. godine, a godinu dana kasnije počeli su i radovi na spomenutoj zoni s proizvodno-uslužnom namjenom, kao što su proizvodno-poslovna, sportska, stambena, javna i društvena, zelene i infrastrukturne površine. Prednost poduzetničke zone „Podi“ nad ostalim poduzetničkim zonama u okruženju je posljedica rada lokalne samouprave, koja nije napravila planove samo za gospodarstvo, već je u zonu uključila ostale aspekte kao što su stambeno zbrinjavanje i rekreacija. Ekonomska praktičnost gospodarske zone očituje se u tome što poduzetnici kojim

je bila ponuđena lokacija za gospodarsku djelatnost nisu trebali pribaviti sve potrebne dozvole jer su one već bile pripremljene od strane lokalne samouprave, što je stvorilo svojevrstu prednost nad ostalim zonama koje nisu nudile takav start (Puljiz, 2005). Površina zone iznosi 970 000 m². Zona „Podi“ udaljena je od splitske morske luke i željezničkog kolodvora svega 18 km, a od zračne luke Split je udaljena 22 km. Poduzetnička zona sastavljena je od niza manjih zona u svom sastavu, a to su Podi-zapad, Krč, Bani-jug, Bani-sjever koje su detaljno isplanirane sa svim komunalnim priključcima i građevinskim dozvolama za sve parcele (URL 14). Manje zone unutar zone „Podi“ povezane su cestom te uređene kompletnom infrastrukturom. Gospodarska zona zapošljava veliki broj djelatnika koji žive u Dugopolju, ali također i onih koji dnevno migriraju iz okolnih općina i grada Splita (Šimunović, 2010). Gospodarska zona „Podi“ i dalje se širi sukladno izmjenama i dopunama detaljnog plana uređenja gospodarske zone „Podi“ u općini Dugopolje,(URL 19).

Naselje Dugopolje i gospodarska zona „Podi“, nalaze se na čvorištu važnijih prometnih pravaca odnosno na samom izlazu (čvoru) Dugopolje, silasku s autoceste A1 od Zagreba prema Splitu. Radovi na A1 autocesti počeli su 2002. godine, a završili su 26. 6. 2005. godine, kada je bilo otvorenje čvora Dugopolje. Izlaz Dugopolje s autoceste A1 je udaljen svega 2 km od naselja Dugopolje, a gospodarska zona nalazi se između izlaza Dugopolje s A1 i naselja Dugopolje. Također vrlo važan pravac je i C1 Split-Sinj, koji povezuje Split preko prijevoja Klis s unutrašnjošću prema sjeveru odnosno prema Sinju (sl. 11 i 12). Općina Dugopolje je izlaskom odnosno ulaskom na autocestu A1 dobila vrlo važan prometni položaj u svim smjerovima pružanja cestovnog prometa (Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture) (sl. 13).

Sl. 11. Stanje prije gospodarskih investicija
u općini Dugopolje

Izvor: preuzeto iz općina Dugopolje (URL 19)

Sl. 12. Stanje poslije gospodarskih
investicija u općini Dugopolje

Izvor: Maja Jukić, (30.7.2021.)

Najava novih investicija iz općine Dugopolje u gospodarsku zonu, značila bi još radnih mjesta za stanovnike općine, a i šire. Gospodarska zona je uvelike unaprijedila gospodarstvo ovoga područja, potičući ponovno doseljavanje ponudom novih radnih mjesta u izrazito depopulacijsko područje. Lokalna samouprava trudi se kako bi podigla standard svojim stanovnicima i kvalitetu života u općini Dugopolje te stvorila preduvjete za razvoj kulture, sporta i turizma u općini. Jedan od hvale vrijednih projekata je i „Pijat dobrote“, projekt odobren od Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, koji obuhvaća opremu i distribuciju koja uključuje mobilne timove za dostavu hrane starijima, bolesnima i siromašnima. Projekt je odobren u svibnju 2021. godine (URL 19).

Sl. 13. Ceste i željeznička pruga u Splitsko-dalmatinskoj županiji

Izvor: Preuzeto iz Geografija 3, Alfa d.d.

4.3. Razvoj turizma u općini Dugopolje

Općina Dugopolje smjestila se na pragu Splita, drugog grada po veličini u Hrvatskoj i snažnog turističkog središta na obali. Geografskim smještajem općina Dugopolje udaljena je od velikih turističkih centara na obali samo pola sata ugodne vožnje i oko 45 min vožnje autocestom i županijskim cestama do Sinja i Imotskog (Dalmatinska zagora u širem smislu) (URL 41). Općina Dugopolje kao i ostale općine u zaleđu Splita snažno se uključila u turističku aktivnost iskorištavajući čimbenike, poput netaknute prirode, za odmor i rekreaciju uz državne poticaje koji su proizašli iz skrbi za ruralna područja. Početni turistički zamah u Dugopolju rezultat je već posjedovanja zemljišta za izgradnju turističkih objekata ili kupnja relativno jeftinog zemljišta za izgradnju iste. Turistički razvoj se svakako pojačao korištenjem bespovratnih sredstava iz EU fondova i državnih poticaja za podizanje vrijednosti turističkog objekata (bazen). „U razdoblju od 2009. do 2012. godine objavljeno je nekoliko natječaja za Mjeru 302 IPARD program iz koje je bilo moguće ishoditi bespovratna sredstva za izgradnju i opremanje kuća za odmor u vrijednosti od 75 000 eura“(URL 19).

Općenito Splitska zagora može se gledati kao jedan neistraženi biser reljefnih oblika, endemičnih vrsta i netaknute prirode. Tradicijske i gastronomske vrijednosti ovog područja još su na samim počecima vrednovanja u turizmu, tako da u budućnosti možemo očekivati oživljavanje ovih turističkih atrakcija (Šipić, 2010). Turizam u općini Dugopolje je na samim počecima, a ljepote ovih zagorskih krajeva očituju se kroz netaknutu prirodu i mir, odmor od užurbanih urbanih sredina, sportski turizam i biciklizam. Vezano uz potonje poslan je projekt prema Ministarstvu turizma (dok je ministarstvo turizma još uvijek djelovalo kao samostalno ministarstvo turizma, prije spajanja s ministarstvom sporta, 2020. godine) u svrhu postavljanja tri lokacije za najam bicikla u Dugopolju. Projekt je odobren u srpnju 2019. godine, lokacije na kojim se nalaze bicikli su: stadion SC „Hrvatski vitezovi“, špilja Vranjača i zgrada općine Dugopolje (URL 10, 19).

Jedna od prirodnih znamenitosti je i špilja Vranjača. Špilja Vranjača smjestila se na sjevernoj strani Mosora, u zaseoku Punde, kod naselja Kotlenice u Dugopoljskoj općini. Špilja Vranjača je 1963. godine zaštićena kao geomorfološki spomenik prirode i stavljena pod skrb Šumskog gospodarstva, a kasnije, osamostaljenjem RH, pod skrb Hrvatskih šuma. Ulaz u špilju je oduvijek poznat stanovnicima ovoga kraja, a ostali dublji dio špilje otkrio je Stipe Punda, vlasnik zemljišta na kojem se nalazi špilja, kada je krenuo u špilju za ranjenom pticom. Špilja Vranjača prvi put je uređena i uključena u turistički obilazak 15. 12. 1929. godine od strane podružnice HPD-a Mosor, mještana Kotlenice, općine Klis i ljubitelja prirode. Špilja Vranjača prekrasan je primjer krškog reljefa, bogata stalagmitima, stalaktitima, arkadama i špiljskim stupovima. Temperatura špilje tokom cijele godine je 15 °C. Lokacija špilje je također i polazna planinarska točka prema vrhu Vickov stup (1325 m) na Mosoru i vrhu Ljubljani (1262 m) iz zaseoka Punde (URL 41).

Jedan od antičkih povijesnih lokaliteta je rimska cesta koja se može naći i posjetiti u turističkoj ponudi općine Dugopolje. Tematska pješačka staza nalazi se na potezu Kurtovići-Klapavice u dužini od 2 km, predstavlja davnu antičku komunikaciju koja je prolazila kroz ova područja iz Salone preko prijevoja Klis prema Trilju i Sinju (URL 41).

Revitaliziranje stočarsko-ratarske tradicije dovodi do obnavljanja starih maslinika i sadnje novih voćnjaka i vinograda (Šipić, 2010). Turistička ponuda u Dugopolju uključuje istraživanje vinograda i voćnjaka, kočijom ili jahanjem konja, uz zanimljive priče iz Zagore o tradicionalnom životu i legendama. Bogata gastronomska ponuda može se naći na lokalnim OPG-ovima koji nude domaću i lokalnu hranu te prekrasni ambijent Zagore (URL 41).

Općina Dugopolje bogata je sakralnim objektima koji neupitno pokazuju vjeru i način života stanovnika Dugopolja. Ti objekti su: stara i nova crkva Sv. Mihovila Arkandela, crkva Sv. Roka u zaseoku Kute, kapelice Gospinu pohođenju, kapelica Gospe u dnu polja, kapelica Gospe od Ružarja, crkva Svih Svetih, crkva Sv. Petra i Pavla i crkva Sv. Luke (URL 41).

Jedna od predloženih budućih turističkih atrakcija u Zagori je tematski park 101 dalmatiner. Tematski park bio bi smješten na području Dugopolje, Šestanovac, Prgomet ili Zagvozd, a bio bi napravljen sinergijom Splitsko-dalmatinske županije i Disneyworlda. Jedini uvjet bio je dostupnost, odnosno blizina autoceste A1 i podjednaka udaljenost od turističkih emitivnih sredina (Vojnović, 2010). Disneyworld, kao projekt, do danas još nije realiziran.

Lokalne vlasti prepoznale su vrijednost i kapacitet ovog područja, aktivno promičući i poticajno djeluju kako bi što više doprinijeli turističkom zamahu Splitske zagore.

4.4. Odgojno-obrazovna funkcija u općini Dugopolje

Prve pokušaje uspostave školstava na ovom područje provodile su Venecija i francuska vlast, ali bez većih uspjeha, do dolaska Austrije, koja je bila ustrajna u organizaciji školstava u zaleđu (URL 19). Postojali su veliki otpori širenju školstva, baš zbog stalne promjene vlasti i službenog jezika koji se nametao, zato su svećenici bili zaduženi za brigu o školstvu na širem području Zagore.

Pučka škola Dugopolje otvorena je 1850. godine i djelovala je pod ravnanjem Mije Rogošića Matinog sve do 1864. godine. Tada je nastupila pauza od dvije godine kada je opet otvorena od strane župnika don Stjepana Čulica (1866. – 1868.), te se zadržala dok župnik nije otišao zbog zdravstvenih poteškoća. Dugopolje tada ostaje bez škole u razdoblju od 30 godina do 1898. godine kada školu preuzima don Božo Macanović. Macanović je uz sve poteškoće uspio održati školu čak i dobiti neka sredstva za izgradnju kamene pučke škole u Čipčićima. Godine 1907. zamijenio ga je Mijo Kaleb. Podnesene su velike žrtve i nastojanja da se u ovim krajevima sačuva hrvatski jezik i pismo, posebno od strane svećenika koji su nesebično davali sebe kako bi opismenjivali svoj puk. Svećenici koji su sudjelovali u odgojno-obrazovnom procesu su don Stjepan Čulic, don Mijo Kaleb, don Mate Bulić, don Petar Balić, don Ivan Čulin, don Božo Macanović, don Luka Vučković, don Mijo Vučković. Kroz povijest su se otvarale škole, ali u 20. stoljeću svjedočimo zatvaranju škola zbog depopulacije i odlaska stanovništva u urbane krajeve (URL 19).

Uspoređujući 1975. s 2010. godinom doći ćemo do zaključka kako je u tom periodu došlo do drastičnog pada školske djece zbog izrazite depopulacije, odnosno odlaska reproduktivne populacije u urbana središta. Godine 1975. u Splitskoj zagori bilo je 38 osnovnih škola, 169 razreda i 3418 učenika, a 2010. godine broj škola se smanjio za 30, broj razrednih odjela za 89 i broj učenika za 1470 (Marinov, 2011). Depopulacija stanovnika Splitske zagore započela je završetkom Drugog svjetskog rata te se nastavila u kasnijim razdobljima, a svoj vrhunac doživjela je u vrijeme agrarne prenapučenosti nedostatkom komunalne infrastrukture i statusa poljoprivrednika. Poljoprivredno stanovništvo postupno prelazi na rad u industriju i sela Splitske zagore postaju sve praznija sve do početka 21. stoljeća, osim općine Klis koja je bilježila porast broja stanovnika u razdoblju od 1981. do 2001. godine. Domovinski rat se vrlo nepovoljno odrazio na dobnu strukturu i posljedično na broj učenika u školama Splitske zagore. Diskretno, ali odlučno, početkom 21. stoljeća, vraća se stanovništvo na zapuštena ognjišta kako bi započeli sasvim jedan drugi način života, koji nije isključivo vezan za poljoprivredu kao jedini izvor prihoda (Marinov, 2011).

Iako škole koje su danas prisutne na području Splitske zagore bilježe porast broja učenika, javljaju se nepremostivi problemi za roditelje i djecu kada je riječ o izvanškolskim i izvannastavnim aktivnostima. Prvenstveno problemi nastaju zbog stambeno dislociranih učenika u odnosu na lokaciju škole. Osnovne škole se trude kako bi olakšale i premostile probleme u čemu im pomaže i sama županija. Srednjoškolsko obrazovanje ne postoji u Splitskoj zagori, što ne znači, ako se nastavi ovakav trend, da ga neće biti u budućnosti. Osnovne škole na području Splitske zagore su: područna škola Lećevecica u Lećevici (4 razredna odjela i 20 učenika) (matična škola područne škole Lećevecica se nalazi u Kaštel Lukšiću, Osnovna škola Ostrog), Osnovna škola kneza Branimira u Donjem Muću (104 učenika i 8 razrednih odjela) koja je matična škola općine Muć, te područna škola Gornji Muć-Gornji Muć (jedan razredni odjel i 6 učenika), Osnovna škola Neorić-Sutina-Neorić (8 razrednih odjela i 102 učenika), Osnovna škola Dugopolje (18 razrednih odjela i 403 učenika) i područna škola Kotlenice (1 kombinirani razrednim odjel i 8 učenika), Osnovna škola Petra Kružića Klis-Klis (13 razrednih odjela i 229 učenika), te pripadajuće područne škole u Prugovu (3 razredna odjela i 30 učenika), područna škola Klis-Kosa-Klis (2 razredna odjela i 22 učenika) i Konjsko (1 razredni odjel i 1 učenik) i Osnovna škola braće Radić u Bračevićima (4 razredna odjela i 21 učenik) (URL 12, podaci dostupni za šk. 2020./2021.godinu). Općina Dugopolje ima jednu od najopremljenijih škola i vrtić (URL 19) u Hrvatskoj, daje stipendije za najbolje učenike i studente, financira tečajeve stranih

jezika i nagradna putovanja za najbolje učenike (Puljiz, 2005), takav trend nagrađivanja najboljih učenika i studenata se nastavio i u budućnosti, natječaj za nagrađivanje najboljih učenika i studenata na području općine Dugopolje, raspisan je posljednji put u listopadu 2020. godine. (URL 19).

Vrijedan projekt koji se nameće kao jedna vrsta turizma u unutrašnjosti je edukacijski turizam namijenjen učenicima i studentima. U planu je organizacija terenskih nastava iz predmeta kao što su geografija, povijest, biologija, sociologija i hrvatski jezik, te tematske škole poput „škola o kršu“, eko-škola i škola o kulturno-povijesnoj baštini (Vojnović, 2010).

U Splitskoj zagori djeluju još i vrtići Sv. Roko u općini Klis, dječji vrtić Pinokio u Muću, dječji vrtić Maslačak u Dugopolju i dječji vrtić u Lećevici (URL 19, 20, 21, 22).

5. Rezultati anketnog istraživanja

Anketno istraživanje potrebno za ovaj diplomski rad provedeno je u lipnju 2021. godine, *online*, koristeći se dostupnim medijima za kontaktiranje ispitivača. Podaci su deskriptivno obrađeni i prikazani u sljedećem odlomku. Anketom se pokušalo dobiti mišljenje stanovnika Dugopolja vezano za gospodarsku, turističku i obrazovnu funkciju u općini Dugopolje. U istraživanje se uključio relativno mali broj ispitanika. Vjerojatni razlog malog broja ispitanika leži u ograničenosti uzorka, odnosno ciljanoj populaciji (stanovnici koji žive ili rade u općini Dugopolje) te lokaliziranom području provođenja ankete (općina Dugopolje). Također tržište je zasićeno *online* anketama, budući da je u današnje vrijeme (SARS-CoV-2 pandemije) *online* anketno istraživanje najlakši način provjere javnog mijenja.

U anketnom istraživanju sudjelovala su 33 ispitanika od čega je bilo 78,8 % ispitanica, a prevladavali su ispitanici u dobi između 41 i 50 godina (45,5 %). Većina ispitanika (75,8 %) je rekla da živi u općini Dugopolje. Većina ispitanika (33,3 %) živi u općini Dugopolje između 11 i 20 godina. Ispitanici ovog istraživanja, njih 63,6 % doselilo se u općinu Dugopolje, a 78,8 % ispitanika zaposleno je na neodređeno vrijeme. Najviše ispitanika zaposleno je u obrazovanju (27,3 %) te turizmu i ugostiteljstvu (21,2 %). Gotovo podjednak broj ispitanika radi u općini Dugopolje (42,4 %) i izvan nje (48,5 %), a od 18,2 % ispitanika koji su zaposleni u OŠ Dugopolje, većina ima između 11 i 20 godina radnog staža (12,1 %). Od 15,2 % ispitanika koji su zaposleni u Turističkoj zajednici Dugopolje, podjednak broj ima manje od pet godina radnog staža, kao i između 11 i 15 godina radnog staža (6,1 %).

Ispitanici koji su odgovorili na pitanja o demografskim promjenama u općini Dugopolje izražavaju visok stupanj slaganja o ispitivanim demografskim promjenama. Ispitanici se u potpunosti slažu da se stanovništvo doseljava u općinu Dugopolje u posljednjih 20 godina zbog gospodarskog razvoja, kao što se u potpunosti slažu da se stanovništvo generalno doseljava u općinu Dugopolje, da se povećava broj mladog stanovništva u općini Dugopolje, te izražavaju visok stupanj slaganja s tvrdnjom da se povećava broj djece u općini Dugopolje, te se smanjuje iseljavanje iz općine.

Ispitanici su naveli kako je izgradnja autoceste A1 u potpunosti pozitivno odnosno djelomično pozitivno utjecala na kvalitetu prometa u općini Dugopolje, prometnu povezanost i obnovu prometnica u općini Dugopolje, povećanje turističke ponude, njenu kvalitetu, kao i na povećana infrastrukturna ulaganja. Naposljetku, ispitanici smatraju da je izgradnja autoceste A1 u potpunosti pozitivno utjecala na gospodarski razvoj općine Dugopolje u posljednjih 20 godina.

Sličan je obrazac odgovora i kada se radi o učinku gospodarske zone “Podi” na razvoj općine Dugopolje. Ispitanici smatraju da je izgradnja gospodarske zone “Podi” u potpunosti pozitivno utjecala na gospodarski razvoj općine Dugopolje, kao i na infrastrukturna ulaganja u općini. Međutim, smatraju da je izgradnja ove gospodarske zone djelomično pozitivno utjecala na kvalitetu prometa, prometnu signalizaciju, obnovu prometnica, te kvalitetu i povećanje turističke ponude. Ipak ove su procjene dosta visoke, što upućuje da je izgradnja gospodarske zone “Podi” imala značajan pozitivan učinak na opisane turističke i gospodarske aspekte.

Ispitanici se u potpunosti slažu da je došlo do povećanja raznolikosti i brojnosti turističke ponude u općini Dugopolje u posljednjih 20 godina, ali istovremeno smatraju da je u potpunosti potrebno povećati raznolikost i brojnost turističkih usluga u općini Dugopolje.

Iz odgovora djelatnika Turističke zajednice može se vidjeti da Turistička zajednica razvija strateške planove razvoja turizma, educiraju stanovnike Dugopolja o iskorištavanju turističkog potencijala općine, komuniciraju sa stanovnicima o novim turističkim sadržajima te koriste različite izvore financiranja za provedbu projekata (URL 41).

Kako bi se bolje pojasnio kontekst turističkog razvoja, ispitanici su izdvojili tri glavna razloga zbog kojih smatraju da turisti dolaze u općinu Dugopolje. Prvi najistaknutiji razlog je pustolovni turizam, drugi je seoski i ruralni turizam, a treći su prirodna bogatstva.

Na pitanja o odgojno-obrazovnim prilikama u anketi odgovarali su djelatnici OŠ Dugopolje koji su iskazali visok stupanj slaganja s ispitivanim tvrdnjama. Ispitanici se u potpunosti slažu da se povećao broj djece koja se upisuju u školu, iskazuju visok stupanj slaganja s tvrdnjama da se više pažnje posvećuje obrazovanju, te da rastu financijska izdvajanja za obrazovanje. Osim toga, ispitanici se donekle slažu da se učenike poučava sadržaj koji se ranije nije poučavao.

6. Zaključak

6.1. Osvrt na hipoteze

Prva hipoteza koja je provjeravana u radu glasi: „Zbog gospodarskog razvoja došlo je do znatnog povećanja broja i udjela mladog stanovništva u dobnoj strukturi stanovništva općine Dugopolje“ i djelomično je potvrđena. Anketnim ispitivanjem dobiven je visok stupanj slaganja s česticama koje su ispitivale prvu hipotezu, međutim, službena statistika govori kako u 2011. godini nije došlo do povećanja udjela mladog stanovništva u općini Dugopolje, ali je zato došlo do povećanja broja mladog stanovništva u odnosu na 2001. godinu. Osim toga, koeficijent starosti u 2011. godini u odnosu na 2001. godinu općine Dugopolje pokazuje da se proces starenja usporava. Zato treba uzeti u obzir starost korištenih službenih podataka iz Popisa iz 2011. godine koji možda ne odražava stvarnu demografsku sliku općine Dugopolje danas.

Druga hipoteza provjeravana u radu glasi: „Gospodarski razvoj općine Dugopolje utjecao je na povećanje turističkih kapaciteta i povećanje raznolikosti turističkih usluga“. Ta je hipoteza potvrđena. Službena statistika pokazuje da naselja u blizini prometne okosnice Split-Sinj imaju povećanje stanovništva u 2011. godini s obzirom na 2001. godinu što se svakako dijelom može pripisati gospodarskom razvoju. U općini Dugopolje najzastupljenija su uslužna i trgovačka zanimanja, dok su u 2001. godini bila druga po zastupljenosti. Osim toga, s obzirom na ostale općine Splitske zagore, u 2011. godini općina Dugopolje ima i najveći udio zaposlenih u uslužnim i trgovačkim djelatnostima. Nadalje, ispitanici su iskazali visok stupanj slaganja s tvrdnjama kako su autocesta A1 i gospodarska zona „Podi“ pozitivno utjecale na gospodarski razvoj te se također slažu s tvrdnjama koje govore da se povećala brojnost i raznolikost turističkih usluga. Kao glavne razloge razvoja turizma ispitanici navode pustolovni turizam, seoski i ruralni turizam te prirodna bogatstva.

Potvrđena je i treća hipoteza koja glasi: „Prostorne i promjene dobne strukture stanovništva u posljednja dva desetljeća utječu na jačanje obrazovne funkcije“. Ispitanici iz

OŠ Dugopolje smatraju da se povećao broj djece koja se upisuju u školu, da se više pažnje posvećuje obrazovanju, da rastu financijska izdvajanja za obrazovanje te da se učenike poučava sadržaj koji se ranije nije poučavao. S druge strane, podaci Državnog zavoda za statistiku pokazuju kako se u cijeloj Splitskoj zagori stupanj obrazovanja povećao, a u općini Dugopolje 65 % stanovništva ima završenu barem srednju školu te se udio osnovnoškolaca povećao u 2011. godini s obzirom na 2001. godinu.

6.2. Pretpostavke budućih zbivanja

Početak poboljšanja demografske slike već je započeo te se u budućnosti očekuje povratak mlađih naraštaja na djedovinu, revitaliziranje napuštenih ognjišta i bogate tradicijske kulture ovih prostora. Splitska zagora postaje privlačno područje za život i posao budući da ima dobru prometnu povezanost s razvijenim gradovima u okolici, no nijedno naselje nema status grada, premda se naselja Dugopolje i Klis ističu porastom stanovništva, pogotovo doseljenog stanovništva. Prema Vresku (1998) naselja Dugopolje i Klis bili su potencijalni sateliti Splita već krajem 20. stoljeća te su trebali steći status grada, a danas, 20-ak godina kasnije, još uvijek nisu priznati kao gradovi što po autorici ovog rada usporava gospodarski razvoj koji se već događa bez obzira na taj status. Kada bi dobila status grada naselja Dugopolje i Klis postala bi privlačnija stanovnicima okolnih područja, ali i stanovnicima grada Splita, koji se nema više kamo širiti. S druge strane, općine Muć i Lećevica nemaju dobru perspektivu za budućnost zbog udaljenosti od važnijih gradova te udaljenosti od prometno razvijenog područja. Međutim, kada bi se veći naglasak stavio na razvoj općina Dugopolje i Klis, možda bi i općine Muć i Lećevica mogle profitirati te bi stanovništvo ipak odlučilo ostati jer bi imalo bolje mogućnosti i šansu za gospodarski razvitak.

6.3. Zaključna razmatranja

Autocesta A1 s izlazom kod Dugopolja ima veliku važnost za općinu Dugopolje, ali sagledavajući trasu autoceste koja prolazi kroz općine Splitske zagore, dobivamo dojam kako je autocesta još više podijelila i odsjekla naselja i zaseoke na području općina Muć i Lećevica, uzimajući u obzir nedostatak autoceste kao takve koja ima limitirani broj čvorova, a navedene općine nemaju izravan spoj s autocestom. Gospodarska zona „Podi“ također je jedan od važnijih čimbenika razvoja Splitskog zaobalja jer se u njoj nudi mogućnost zapošljavanja stanovnika Splitskog zaleđa, ali i šire okolice. Iako je Splitska zagora u užem smislu i Zagora u širem smislu još uvijek pojam za područje koje zaostaje u gospodarskom

razvoju u odnosu na nacionalni prostor, iz istraživanja možemo zaključiti kako se u dijelu Splitske zagore može govoriti o gospodarskom rastu i razvoju. Zbog povoljnog strateškog prometnog položaja, gospodarske zone „Podi“ i investicija od strane lokalne zajednice potpomognutih EU fondovima, proces gospodarskog pada u Splitskog zagori zaustavljen je pa čak i preokrenut. Gospodarski rast i razvoj prati i sve veća količina otpada koji se stvara gospodarskim djelovanjem, stoga bi veću pozornost trebalo usmjeriti i na segment propisnog odlaganja otpada, a poglavito radi očuvanja netaknute prirode i receptivnog turističkog područja. Sada je već vidljivo da se mlado stanovništvo polako, ali sigurno vraća na područja Splitske zagore, kako bi privređivali i živjeli u jednom mirnijem okruženju. Reljef, povijesne prilike i gospodarska zaostalost su prije odvajali Splitsku zagoru od urbanih i gospodarski naprednijih područja, međutim sada smo svjedoci jasnog rasta i razvoja upravo tog područja Splitske zagore, koje je prije bilo nepoželjno za život i rad zbog nedostatka bolje ponude obrazovnih i gospodarskih funkcija.

Literatura

Literatura

1. Belamarić, J., 2000: *Dalmatinska zagora: kulturno-povijesni vodič Zagore Splitsko-dalmatinske županije*, Splitsko-dalmatinska županija, Turistička zajednica Županije splitsko-dalmatinske, Split.
2. Brkanić-Kulenović, M., 2017: Poduzetničke zone: novac iz EU fondova za novi zamah, *Privredni vjesnik*, 3987. <https://tockanai.hr/biznis/nekretnine/poduzetnicke-zone-3745/> (19. 5. 2021.)
3. Dalmatinska zagora. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13755> (5. 5. 2021.)
4. Drnić, I., Trimmis, K.P., Hale, A., Madgwick, R., Reed, K., Barbir, A., Mađerić, M., 2018: Nalazi iz marginalnih prostora: Rezultati istraživanja Male (Nove) pećine pokraj Muća i neolitik Dalmatinske zagore, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 35, 29-70. <https://doi.org/10.33254/piaz.35.2> (12. 5. 2021)
5. Faričić, J., 2011: Zagora – Dobitnik ili gubitnik u litoralizaciji srednje Dalmacije, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 101-114. https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15 .4. 2021.)
6. Faričić, J., Matas, M., 2011: Zagora – uvodne napomene i terminološke odrednice, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 45-73. https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15. 4.2021.)
7. Feldbauer, B., Feldbauer, I., Grečl, I., Marton, B., Marton, O., Podvršnik, F., Saili, J., Vinovčić-Svibovec, A., Vučinović, D., Zorić, B., Zorić, B., 2004: *Leksikon naselja Hrvatske*, Mozaik knjiga, Zagreb.
8. Friganović, M., 1987: *Demogeografija*, Školska knjiga, Zagreb.

9. Fuerst-Bjeliš, B., Cvitanović, M., Durbešić, A., Lozić, S., 2011: Promjene okoliša središnjeg dijela Dalmatinske zagore od 18. st. do danas, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Farčić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 117-129.
https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15. 4. 2021.)
10. Glamuzina, N., Fuerst-Bjeliš, B., 2015: *Historijska geografija Hrvatske*, Split.
11. Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik*, 72 (2), 123-139.
<https://doi.org/10.21861/hgg.2010.72.02.06> (25. 4. 2021.)
12. Kužić, K., 1997: *Povijest Dalmatinske Zagore*, Književni krug, Split.
<https://docs.google.com/file/d/0B3ma9plMXxAEVDFWZGNDS09RdjA/edit?resourcekey=0-iJcagbLDUBD0eNtcYkClkQ> (17. 3. 2021.)
13. Kužić, K., 1999. Plemići s područja župe Zmina u srednjem vijeku, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 17, 5-15. <https://hrcak.srce.hr/15833> (30. 4. 2021.)
14. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Zadar; Meridijani, Samobor.
15. Marinov, N., 2011: Školske prilike kao odraz demografskog stanja u Splitskoj zagori, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Farčić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 117-129.
https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15. 4. 2021.)
16. Matas, M., 1985. Zagorski pojas splitske općine – primjer eksodusnog područja. *Hrvatski geografski glasnik*, 47 (1), 121-152. <https://hrcak.srce.hr/37498>
17. Matas, M., 2001: Toponimija dijela Splitske zagore, *Hrvatski geografski glasnik*, 63 (1), 121-142. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/36923> (01.05.2021.)
18. Matas, M., 2009: *Krš Hrvatske: geografski pregled i značenje*. Geografsko društvo, Zagreb, Split.

19. Mikulandra, M., 2016: Socio-geografski razvitak srednjodalmatinskoga regionalnoga kompleksa, *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 7 (1), 57-65. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=237453 (27. 4. 2021.)
20. Mileš, B., Maleš, P., 1998: Tla Kaštelanskog zaljeva i problemi njihove zaštite. *Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva*, 60 (4), 185-204. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=214682 (12. 6. 2021.)
21. Milović, M., Jasprica, N., Tafra, D., Pandža, M., Krpina, V., 2020: Prirodna obilježja Svilaje s pregledom istraživanja flore i faune, *Glasnik hrvatskog botaničkog društva*, 8 (1), 29-50.
22. Nejašmić, I., 2008: *Stanovništvo Hrvatske – demogeografske studije i analize*. Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
23. Novak, G., 2004: *Prošlost Dalmacije*, Marjan tisak, Split.
24. Puljiz, J., 2005: Gospodarski razvoj, u: *Kako potaknuti razvoj na lokalnoj razini. Priručnik s primjerima najbolje prakse iz Jugoistočne Europe*, FriedrichEbert Stiftung ured u Zagrebu, Zagreb, 9-23. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/50251/02.pdf> (13.5.2021.)
25. Šegota, T., Filipčić, A., 1996: *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb.
26. Šimunović, I., 2010: Naselja zagore između planinske, dolinske i obalske ekonomije, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Farčić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 75-87. https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15. 4. 2021.)
27. Šipić, I., 2010: Čovjek i prostor Zagore-od planske do globalizacijske ekonomije, u: *Međunarodni znanstveni skup: Zagora između stočarsko ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova* (ur. Matas, M. i Farčić, J.), Dugopolje, 19. - 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore; Ogranak Matice hrvatske, Split, 89-100. https://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Zagora_izme%C4%91u_stocarsko_ratarske_tradicije.pdf (15. 4. 2021.)

28. Šuta, I., 2013: Korištenje vrtača u prapovijesti srednje Dalmacije, *Tusculum: časopis za solinske teme*, 6 (1), 7-24.
https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&styp=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=Kori%C5%A1enje+vrta%C4%8Da+u+prapovijesti+srednje+dalmacije (14. 5. 2021.)
29. Trinajstić, I., 1998: Fitogeografsko raščlanjenje klimazonalne šume vegetacije Hrvatske, *Šumarski list*, 9-10, 407-421.
<https://www.sumari.hr/sumlist/pdf/199804070.pdf> (5. 5. 2021.)
30. Vojnović, N., 2010: *Stanje i mogućnosti razvoja turizma u unutrašnjosti Splitsko-dalmatinske županije*. https://www.researchgate.net/profile/Nikola-Vojnovic-2/publication/296675223_Condition_and_possibilities_for_development_of_tourism_in_hinterland_of_Split-Dalmatia_countyStanje_i_mogucnosti_razvoja_turizma_u_unutrasnjosti_Splitsko-dalmatinske_zupanije/links/594904a5aca272f02e0f2d04/Condition-and-possibilities-for-development-of-tourism-in-hinterland-of-Split-Dalmatia-county-Stanje-i-mogucnosti-razvoja-turizma-u-unutrasnjosti-Splitsko-dalmatinske-zupanije.pdf (3. 5. 2021)
31. Vresk, M., 1985: Urbanizacija Dalmacije u uvjetima litoralizacije, *Acta Geographica Croatica*, 20 (1), 31-40. <https://hrcak.srce.hr/99137> (22. 3. 2021.)
32. Vresk, M., 1998: Satelizacija splitske aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik*, 60 (1), 31-48. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=95903 (17. 5. 2021)
33. Vukosav, B., 2015: Geografsko ime Zagora i njegova pojavnost na područjima dalmatinskog zaleđa u odabranom novinskom mediju, *Geoadria*, 16(2), 261-281.
https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=119566&show=clanak (7. 5. 2021.)
34. Vukosav, B., 2015: Percepcija prostornog obuhvata Zagore u odabranim kartografskim izvorima, *Kartografija i geoinformacije*, 14 (23), 20-36.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=219533 (13. 5. 2021.)
35. Wertheimer-Baletić, A., 2005: Demografija Hrvatske - aktualni demografski procesi, *Diacovesia*, 13 (1), 95-116.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=62935 (21. 4. 2021.)

Izvori

URL 1 Arheološki muzej u Splitu. Dostupno na:

<https://www.mdc.hr/split-arheoloski/hr/FS-rimsko.html> (15. 5. 2021.).

URL 2 Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 31, Zagreb, 1991. Dostupno na:

https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_31_875.html (16. 6. 2021.).

URL 3 Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske 2001. i 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/app/rss/piramida-stanovnistva.html> (6. 5. 2021.)

URL 4 Geografija 3, Vukić, M., Migles, D., 2014: Geografija 3: udžbenik za treći razred gimnazije, Alfa d.d., Zagreb.

URL 5 Hrvatska enciklopedija- Ilirik. Dostupno na:

<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27088> (15. 6. 2021.).

URL 6 Izvješće o provedenom referendumu. Dostupno na:

file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/1991_Rezultati_Referendum.pdf (16. 6. 2021.).

URL 7 Map of Illyricum, London, 1780. Dostupno na:

<http://www.felbar.com/en/map/autors/a-e/page/1/view/19/> (16. 6. 2021.).

URL 8 Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Dostupno na:

<https://mingor.gov.hr/opuo-2018-ozujak-travanj/4900> (20. 6. 2021.).

URL 9 Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture. Dostupno na:

<https://mmpi.gov.hr/> (20. 6. 2021.).

URL 10 Ministarstvo turizma odobrilo 10,12 mil. kuna potpora za razvoj cikloturizma.

Dostupno na: <https://tockanai.hr/biznis/turizam/potpore-cikloturizam-11249/> (20. 5. 2021.).

URL 11 Ministarstvo turizma i sporta. Dostupno na: <https://mints.gov.hr/> (17. 6. 2021.).

URL 12 Ministarstvo znanosti i obrazovanja, ŠeR - Školski e-Rudnik. Dostupno na:

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZWZ3YU9WQmNC00OTJmLWE2MjktYTQ5MWJINDNIZDQ0IiwidCI6IjJmTFJmNjLWI3NjEtNDVkYi1hOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOiJh9> (18. 8. 2021.).

- URL 13 *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857.-2001.)*, Baze podataka, Državni zavod za statistiku, Zagreb. (4. 5. 2021).
- URL 14 Nove investicije u Poslovnoj zoni Podi zapad u Dugopolju. Dostupno na: <https://tockanai.hr/biznis/poslovna-zona-podi-zapad-dugopolje-11709/> (20. 5. 2021.).
- URL 15 Obrazloženje prostornog plana općine Lećevica. Dostupno na: file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2t_ID_PPUO_LecevicaPrijedlogPlana.pdf (17. 5. 2021.).
- URL 16 Obrazloženje prostornog plana – Općina Muć. Dostupno na: [file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Obrazlozenje-Plana\(2\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Obrazlozenje-Plana(2).pdf) (17. 5. 2021)
- URL 17 Obuhvat Urbane aglomeracije Split, Grad Split. Dostupno na: <https://www.split.hr/urbana-aglomeracija-split/opce-informacije/obuhvat-uas> (10. 5. 2021.).
- URL 18 Odluka o raspisu referendumu (NN 21/91). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_05_21_646.html (16. 6. 2021.).
- URL 19 Općina Dugopolje. Dostupno na: <https://dugopolje.hr/> (19. 5. 2021.).
- URL 20 Općina Klis. Dostupno na: <https://www.klis.hr/o-nama/> (18. 5. 2021.).
- URL 21 Općina Lećevica. Dostupno na: https://www.lecevica.hr/OL_01/opcina-lecevica/opci-podaci (18. 5. 2021.).
- URL 22 Općina Muć. Dostupno na: <https://www.muc.hr/opcina-muc/muc-danas/> (18. 5. 2021.)
- URL 23 Osnovna škola Donji Muć. Dostupno na: <http://os-kneza-branimira-donjimuc.skole.hr/> (18. 5. 2021).
- URL 24 Osnovna škola Dugopolje. Dostupno na: <http://www.os-dugopolje.skole.hr/> (15. 5. 2021.).
- URL 25 Osnovna škola Ostrog Kaštel Lukšić. Dostupno na: <http://os-ostrog-kastelluksic.skole.hr/> (15. 5. 2021.).
- URL 26 Osnovna škola Petra Kružića Klis. Dostupno na: <http://os-pkruzica-klis.skole.hr> (15. 5. 2021.)

- URL 27 Pleić, T., Anić, M., Buhin Huzanić, M., Pavlić, T.,: Glavni strukturni elementi litosfere / Slojevi, bore, rasjedi i navlake, CARNet, Zagreb. Dostupno na: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/844139cb-93f7-4385-a173-f08539f3884f/glavni-strukturni-elementi-litosfere-slojevi-bore-rasjedi-i-navlake.html> (10. 5. 2021.).
- URL 28 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011*, Priopćenje, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012. (5. 5. 2021.).
- URL 29 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002. (5. 5. 2021.).
- URL 30 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: Zaposleno stanovništvo staro 15 i više godina prema starosti, spolu i zanimanju*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002. (5. 5. 2021.).
- URL 31 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: Dnevni i tjedni migranti, po gradovima/općinama*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002. (5. 5. 2021.).
- URL 32 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama; Prirodno kretanje stanovništva u 2001. po županijama, gradovima i općinama*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.(15. 5. 2021.).
- URL 33 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Dnevni i tjedni migranti*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002. (5. 5. 2021.).
- URL 34 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Statistička izvješća 1468, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013. (6. 5. 2021.).
- URL 35 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011. (6. 5. 2021.).

URL 36 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Zaposleni prema zanimanju, starosti i spolu*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011. (6. 5. 2021.).

URL 37 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema vjeroispovijesti u gradovima/općinama*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011. (6. 5. 2021.).

URL 38 Ratna kronika Splita. Dostupno na:

<http://www.ratnakronikasplita.com/prilozi/statistike> (16. 6. 2021.).

URL 39 Strategija razvoja Urbane aglomeracije Split, Grad Split. Dostupno na:

<https://www.split.hr/urbana-aglomeracija-split/strategija-razvoja-urbane-aglomeracije-split> (10. 5. 2021.).

URL 40 *Školski atlas*, 2007, Alfa, Zagreb.

URL 41 Turistička zajednica Dugopolje. Dostupno na: <https://visitdugopolje.com/> (12. 5. 2021.).

URL 42 Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, *Narodne novine*, 34, Zagreb, 1991. Dostupno na: https://narodne-ovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1991_06_31_872.html (27. 4. 2021.).

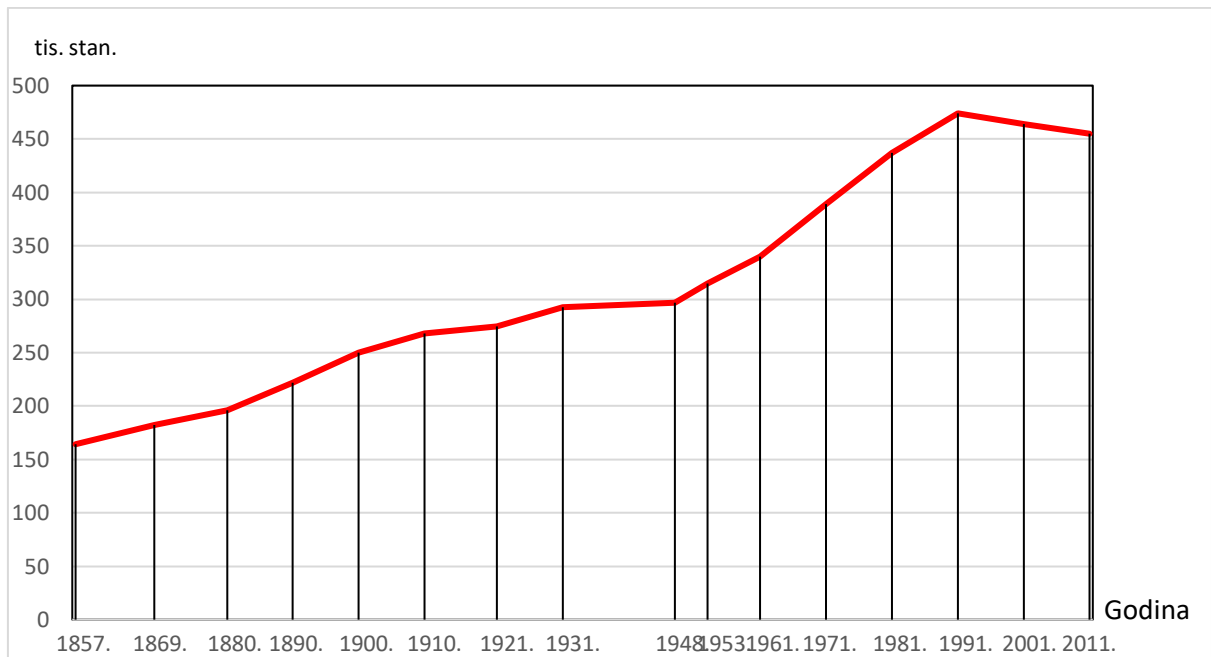
Popis slika

- Sl. 1. Prostorni obuhvat Splitske zagore
- Sl. 2. Područje Splitsko-dalmatinske županije
- Sl. 3. Kretanje stanovništva Republike Hrvatske od 1857. do 2011 godine
- Sl. 4. Kretanje stanovništva Splitske zagore po općinama od 1857. do 2011 godine
- Sl. 5. Stopa prirodne promjene u Splitskoj zagori po općinama 2001. i 2011 godine
- Sl. 6. Dobno-spolna struktura stanovništva Splitske zagore 2001. 2011. godine
- Sl. 7. Broj stanovnika Splitske zagore po naseljima u 2011. godini
- Sl. 8. Stanovništvo Splitske zagore prema završenoj školi u 2001. i 2011. godini
- Sl. 9. Prostorni obuhvat i podijela Ilirika u 3. stoljeću
- Sl. 10. Panorama Dugopolja
- Sl. 11. Stanje prije gospodarskih investicija u općini Dugopolje
- Sl. 12. Stanje poslije gospodarskih investicija u općini Dugopolje
- Sl. 13. Ceste i željeznička pruga u Splitsko-dalmatinska županija

Popis tablica

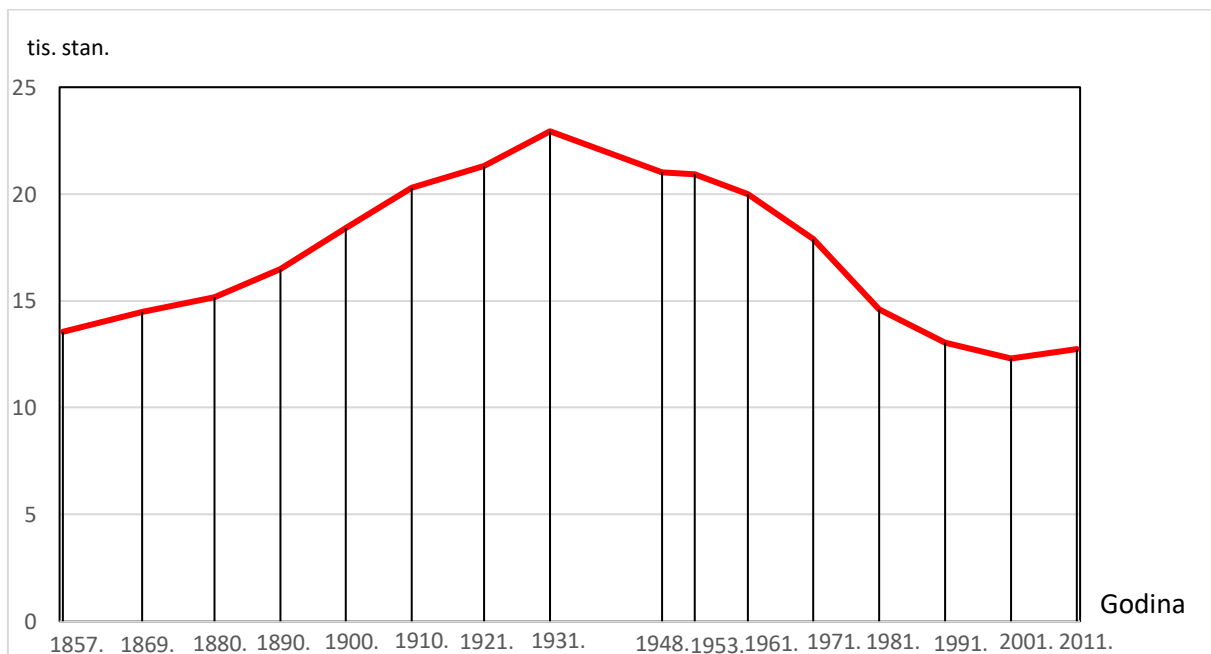
- Tab. 1. Koeficijent fertiliteta i fertilno stanovništvo Splitske zagore 2001. i 2011. godine
- Tab. 2. Prosječna starost, indeks starosti i koeficijent starosti u 2001. i 2011. godini
- Tab. 3. Broj stanovnika Splitske zagore po općinama u 2001. i 2011. godini
- Tab. 4. Dnevni migranti u Splitskoj zagori po općinama u 2001. i 2011. godini
- Tab. 5. Doseljeno stanovništvo po općinama Splitske zagore u 2001. i 2011. godini
- Tab. 6. Udio zaposlenih u Splitskoj zagori po općinama u 2001. i 2011. godini

Popis priloga

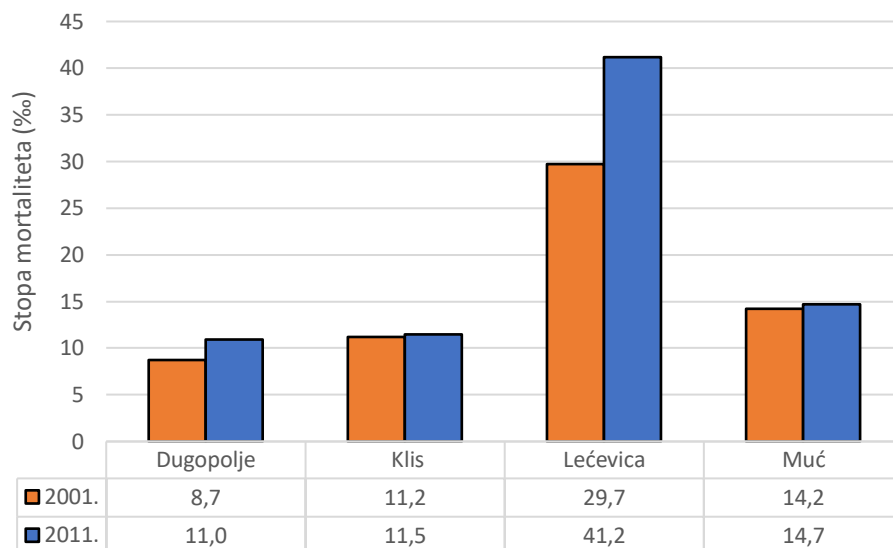
PRILOG 1. Kretanje stanovništva Splitsko-dalmatinske županije od 1857. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857.-2001.), Baze podataka i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

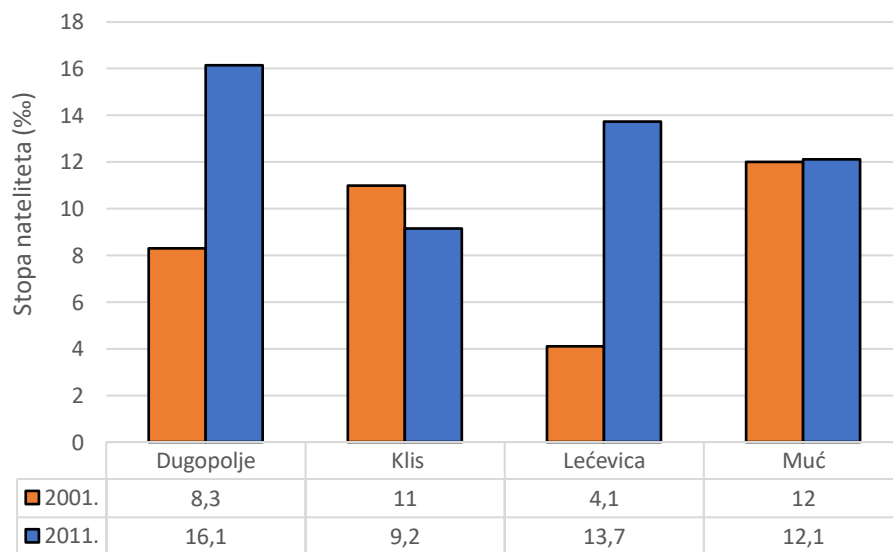
PRILOG 2 Kretanje stanovništva Splitske zagore od 1857. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857.-2001.), Baze podataka i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

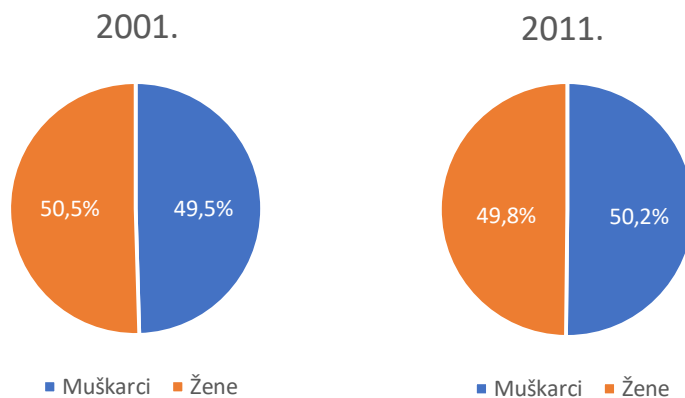
PRILOG 3 Stope mortaliteta u općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama; Prirodno kretanje stanovništva u 2001. po županijama, gradovima i općinama; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., Državni zavod za statistiku

PRILOG 4 Stope nataliteta u općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama; Prirodno kretanje stanovništva u 2001. po županijama, gradovima i općinama; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., Državni zavod za statistiku

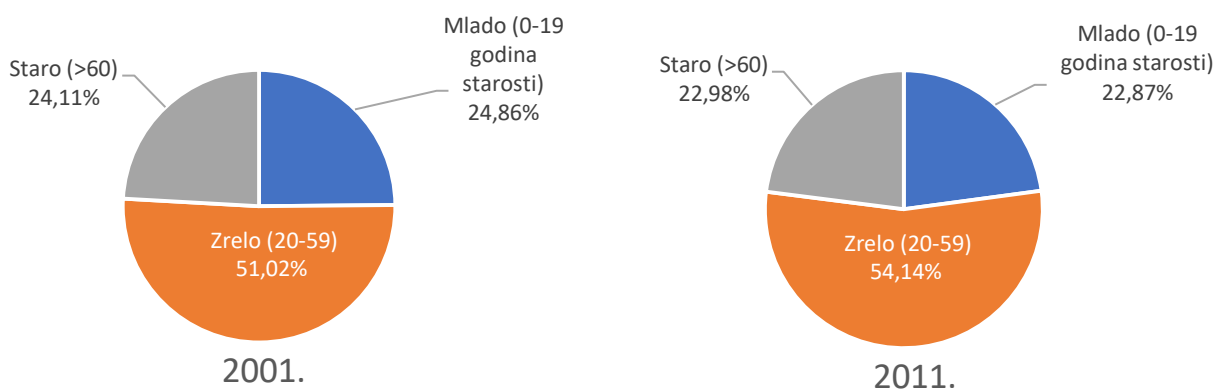

PRILOG 5 Struktura stanovništva prema spolu u Splitskoj zagori u 2001. i 2011. godini
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku

PRILOG 6 Struktura stanovništva prema spolu po općinama Splitske zagore u 2001. i 2011. godini

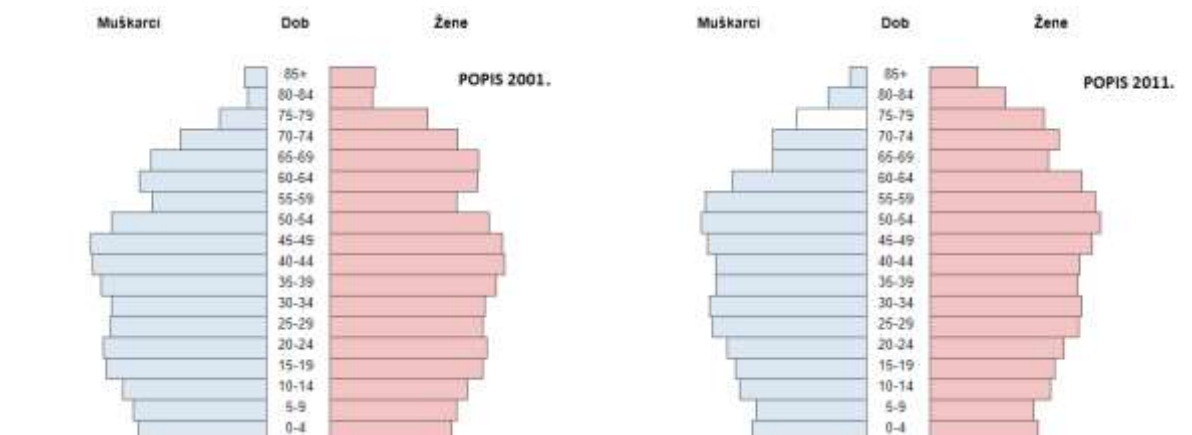
	Spol (%)			Spol (%)	
	2001.	2011.		2001.	2011.
	DUGOPOLJE			KLIS	
Muškarci	49,62	50,01	Muškarci	49,76	50,14
Žene	50,38	49,99	Žene	50,24	49,86
	LEČEVICA			MUĆ	
Muškarci	47,30	51,11	Muškarci	49,66	50,21
Žene	52,70	48,89	Žene	50,34	49,79

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku

PRILOG 7 Struktura stanovništva prema velikim dobnim skupinama u Splitskoj zagori u 2001. i 2011. godini

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

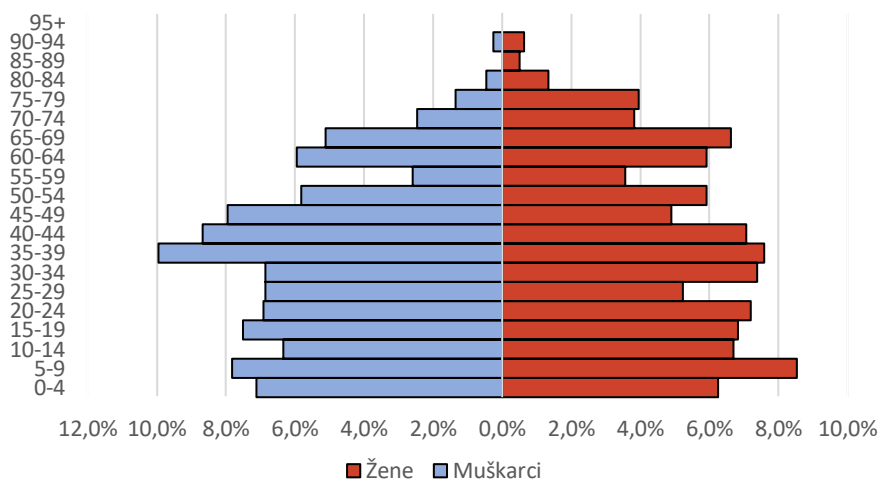

PRILOG 8 Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske 2001. i 2011. godine

Izvor: preuzeto iz Državnog zavoda za statistiku, <https://www.dzs.hr/app/rss/piramida-stanovnistva.html>

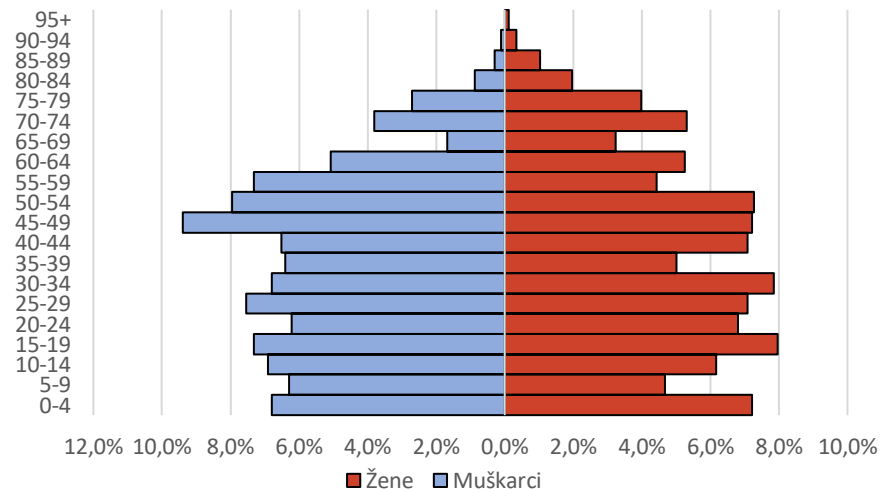
Općina Dugopolje, Popis 2001.

Dobne skupine

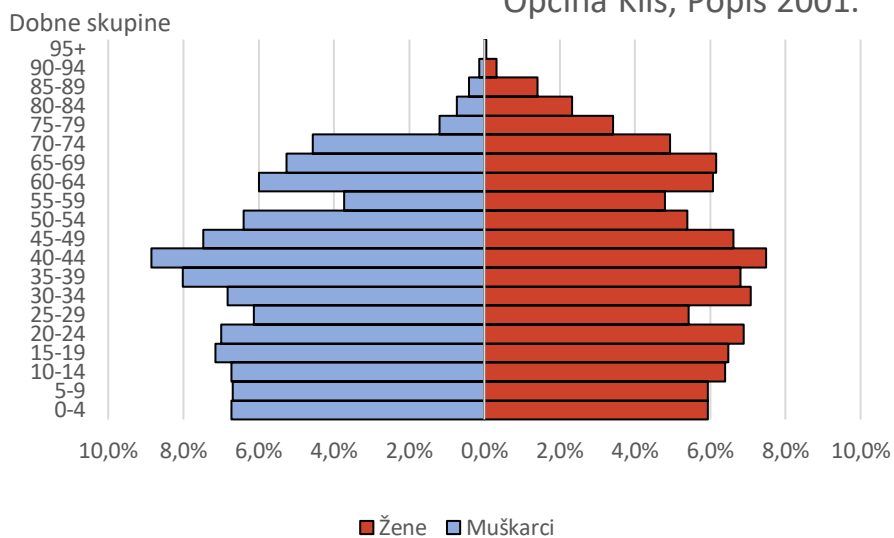

Općina Dugopolje, Popis 2011.

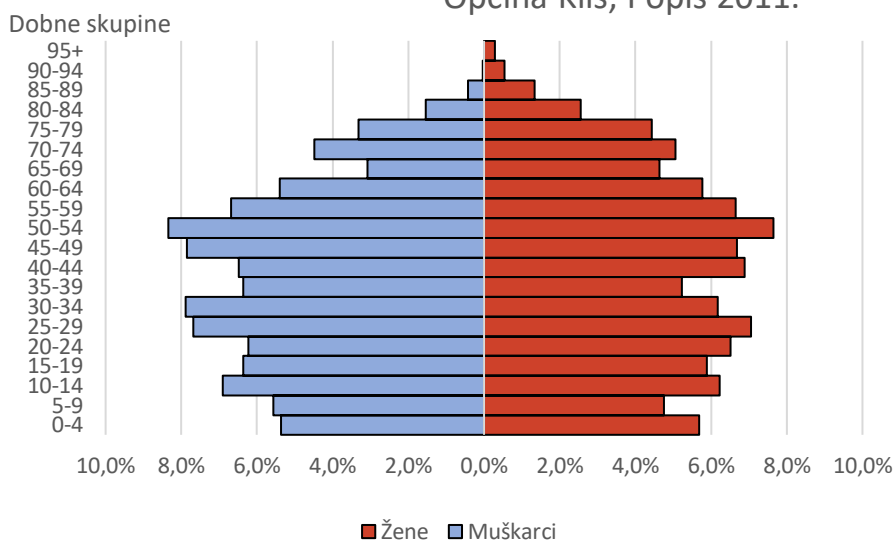
Dobne skupine

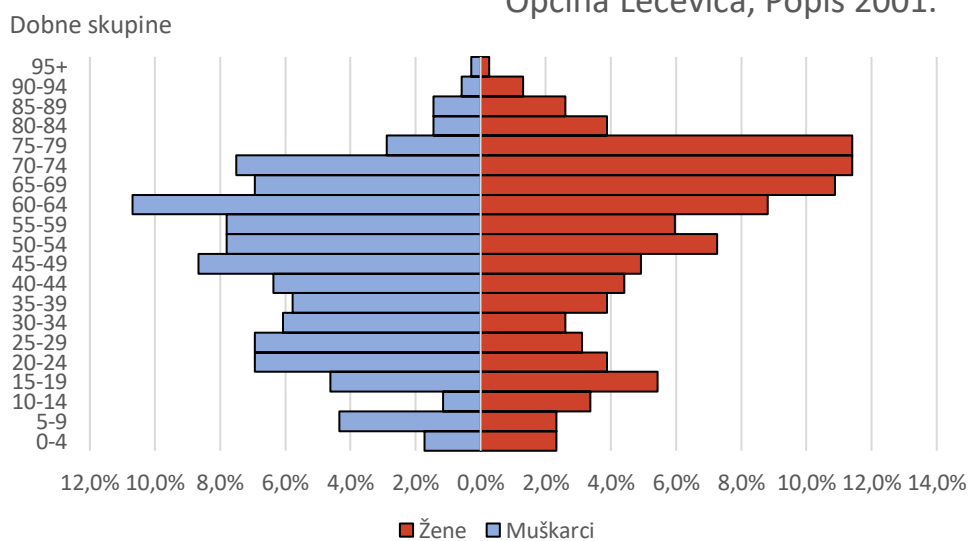
Općina Klis, Popis 2001.

Općina Klis, Popis 2011.

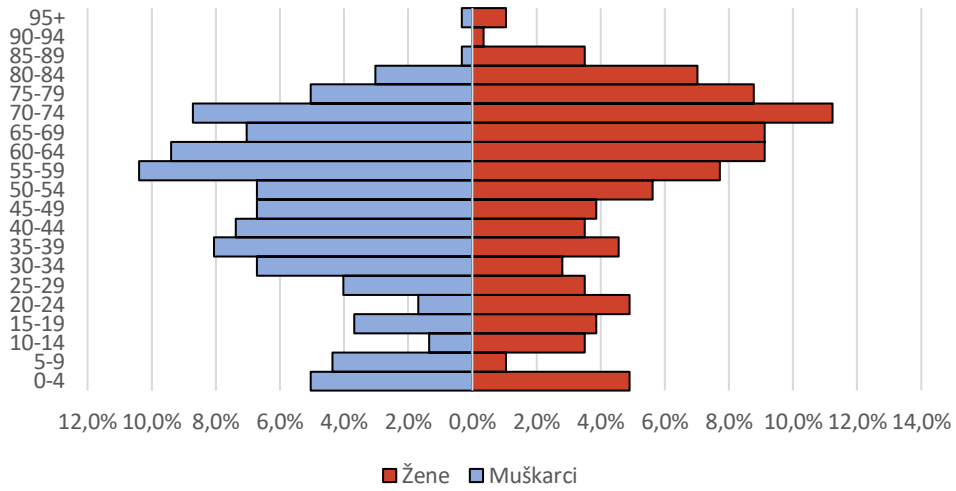

Općina Lečevica, Popis 2001.

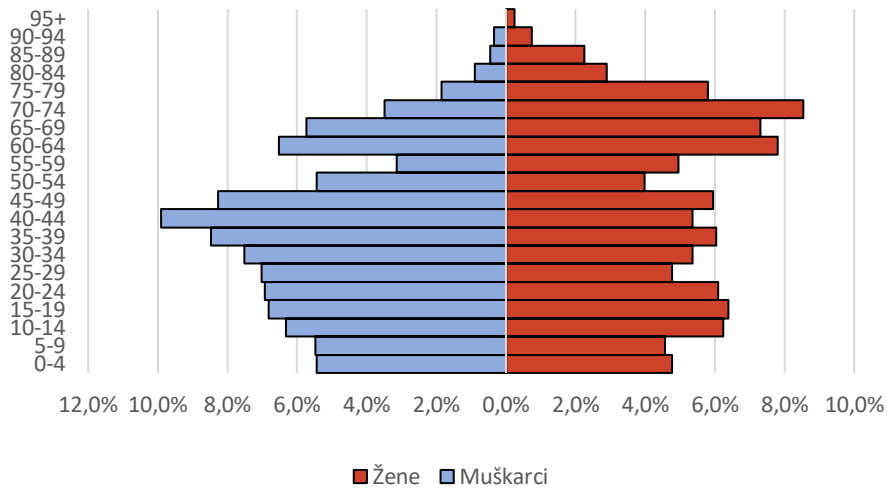
Općina Lećevica, Popis 2011.

Dobne skupine

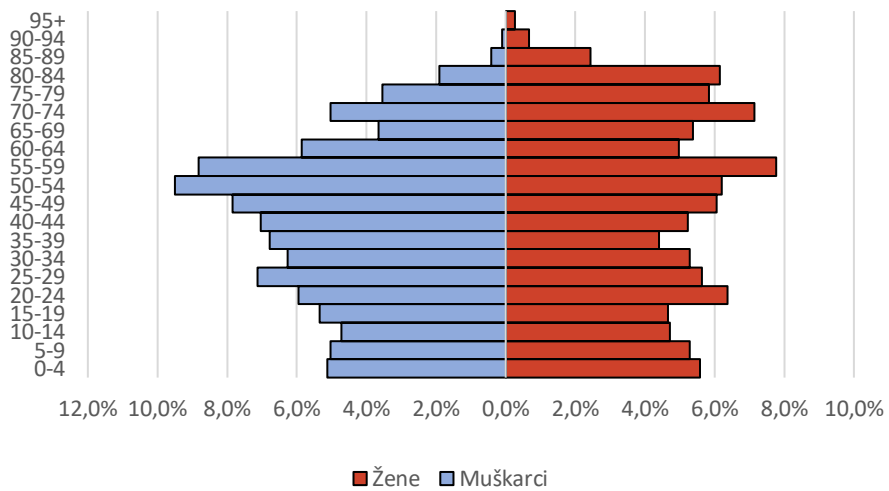
Dobne skupine

Općina Muć, Popis 2001.

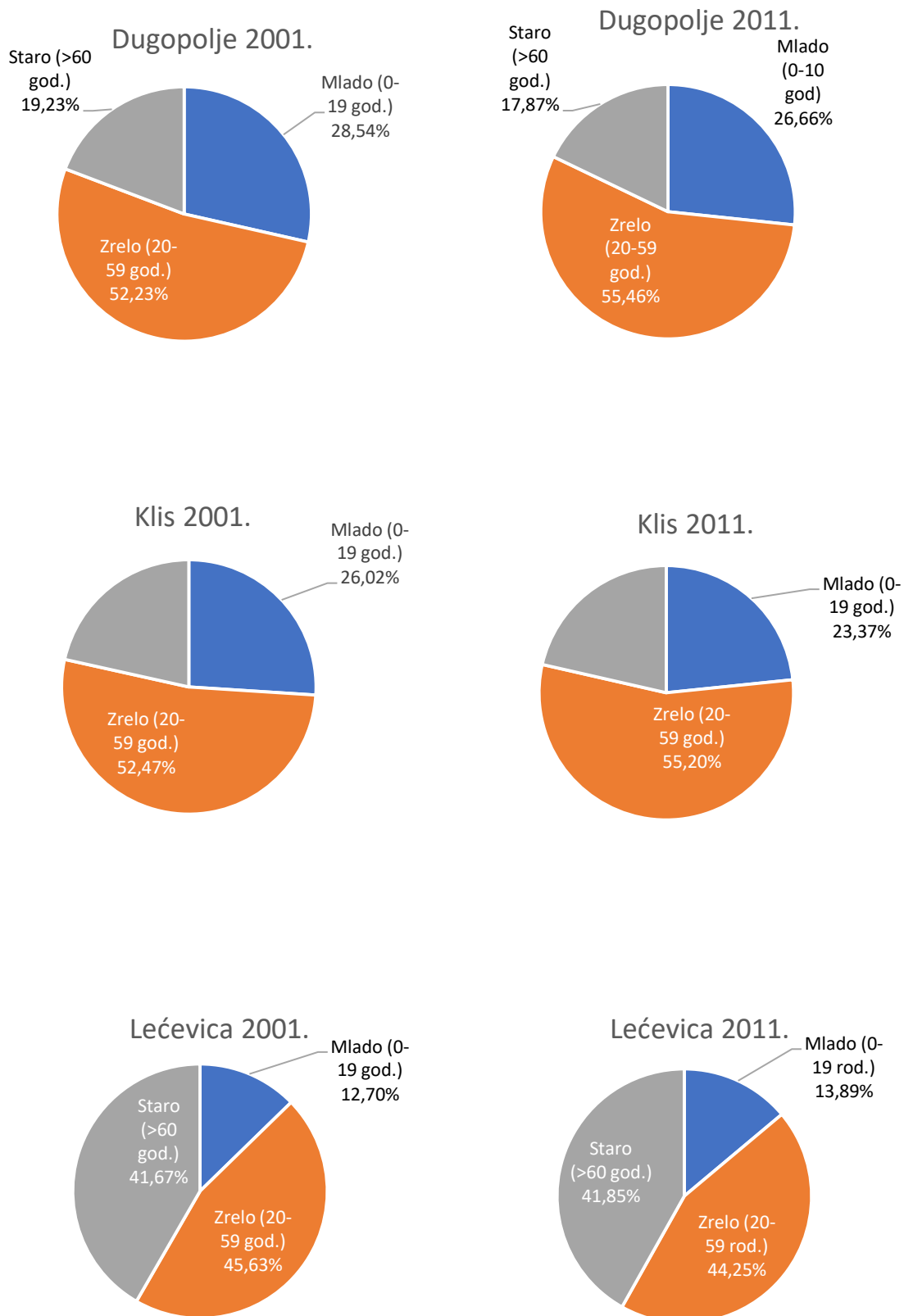
Dobne skupine

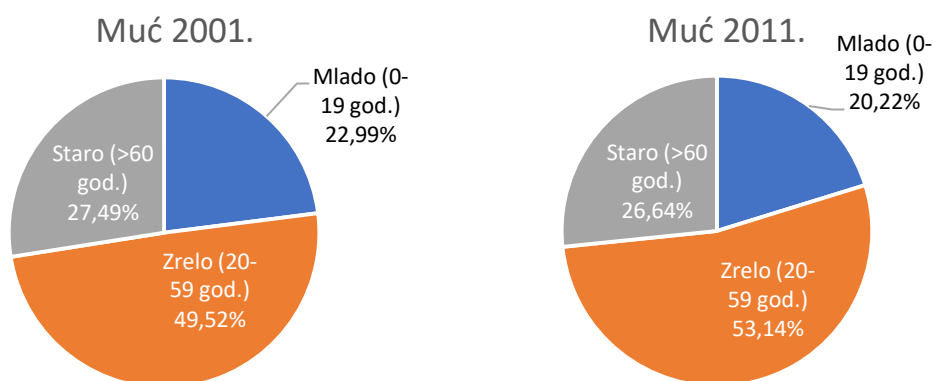
Općina Muć, Popis 2011.

PRILOG 9 Dobno-spolna struktura stanovništva u općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

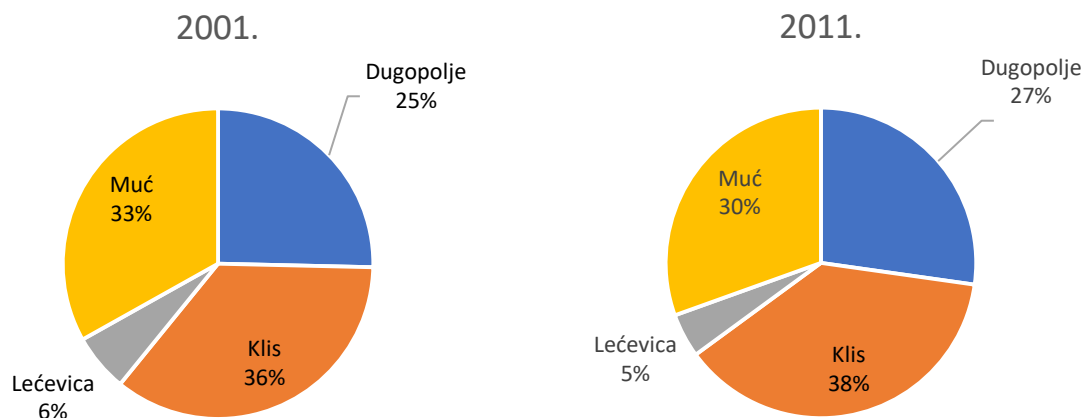
Udio stanovništva prema velikim dobnim skupinama u općinama Splitske zagore u 2001. i 2011. godini

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

	Mlado (0-19 god.)		Zrelo (20-59 god.)		Staro (>60 god.)	
	2001.	2011.	2001.	2011.	2001.	2011.
Dugopolje	889	925	1627	1924	599	620
Klis	1134	1122	2287	2650	938	1029
Lećevica	93	81	334	258	305	244
Muč	930	785	2003	2063	1112	1034
UKUPNO	3046	2913	6251	6895	2954	2927

PRILOG 10 Struktura stanovništva prema velikim dobnim skupinama u općinama Splitske zagore u 2001. i 2011. godini

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

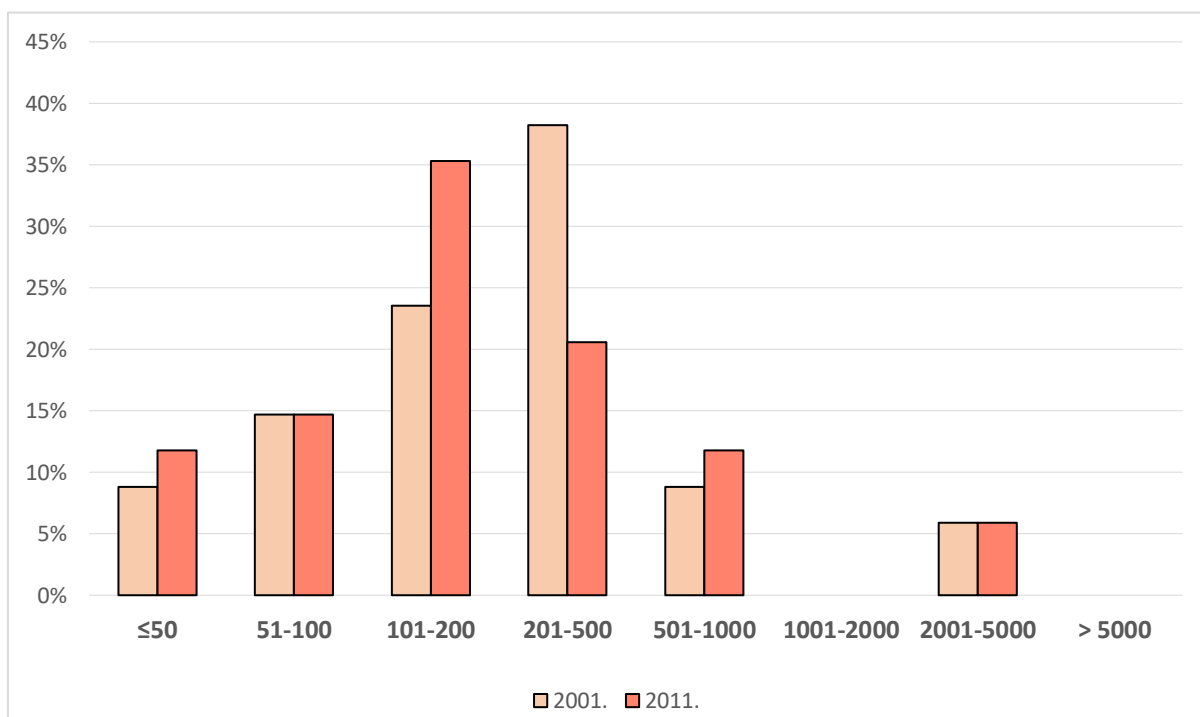

PRILOG 11 Udio općina u ukupnom stanovništvu Splitske zagore 2001. i 2011. godine
 Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Kontingenti stanovništva, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku

PRILOG 13 Gustoća naseljenosti stanovništva u općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

GUSTOĆA NASELJENOSTI		
	2001.	2011.
Dugopolje	49,2	54,7
Klis	29,4	32,3
Lećevica	8,5	6,7
Muč	18,3	17,4
Splitska zagora	23,5	24,4

Izvor: Gustoća je izračunata na temelju podataka o broju stanovnika prema DZS-u (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku) i na temelju površina iz prostornih planova općina Dugopolje, Klis, Lećevica i Muć

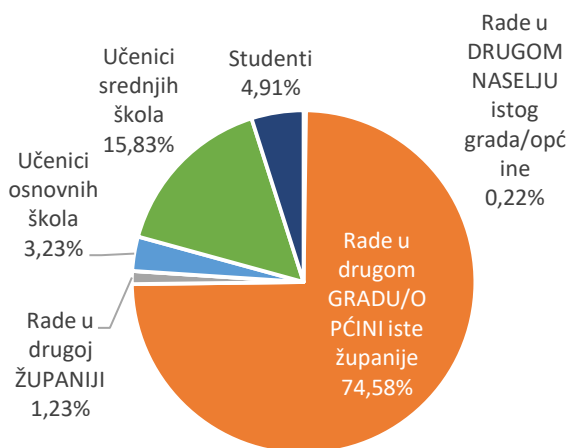
Udio naselja po veličini u Splitskoj zagori u 2001. i 2011. godini

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

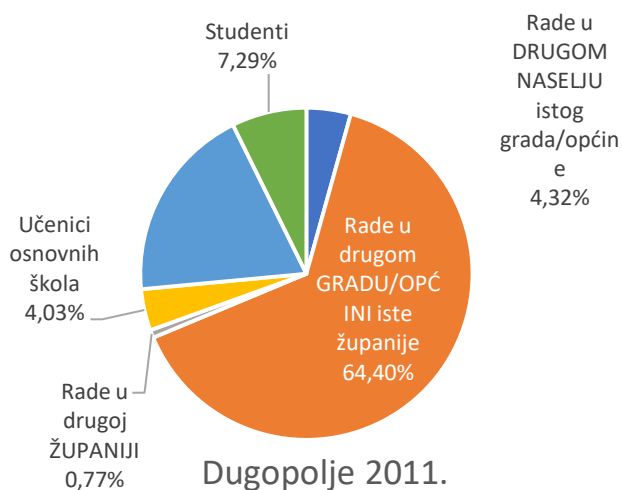
Broj stanovnika	2001.		2011.	
	Broj naselja	%	Broj naselja	%
≤50	3	9	4	12
51-100	5	15	5	15
101-200	8	24	12	35
201-500	13	38	7	21
501-1000	3	9	4	12
1001-2000	0	0	0	0
2001-5000	2	6	2	6
> 5000	0	0	0	0
Ukupno:	34		34	

PRILOG 14 Broj i udio naselja po veličini u Splitskoj zagori u 2001. i 2011. godini

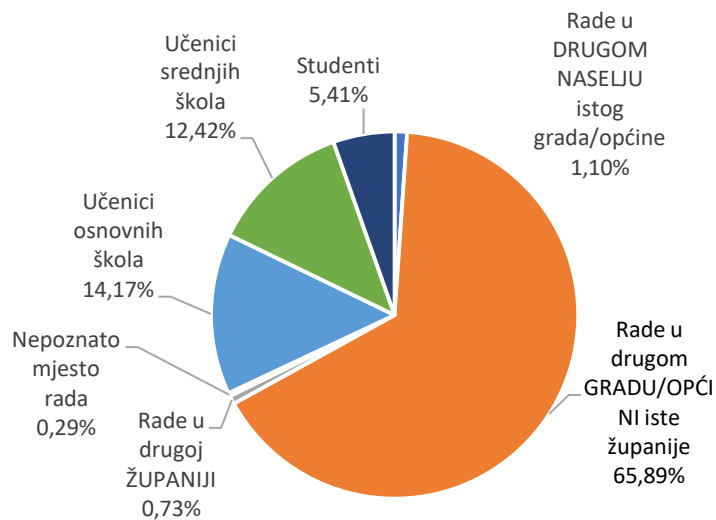
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku

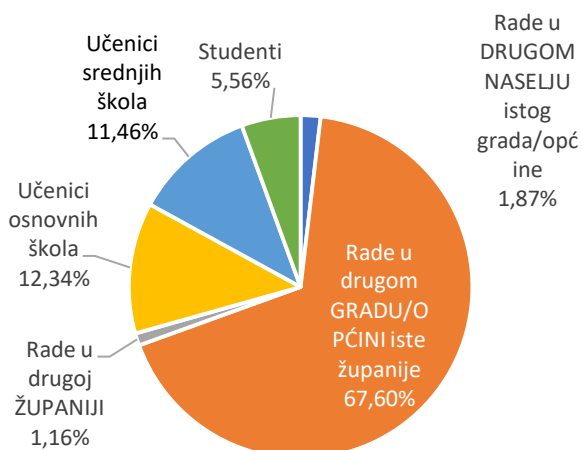
Dugopolje 2001.

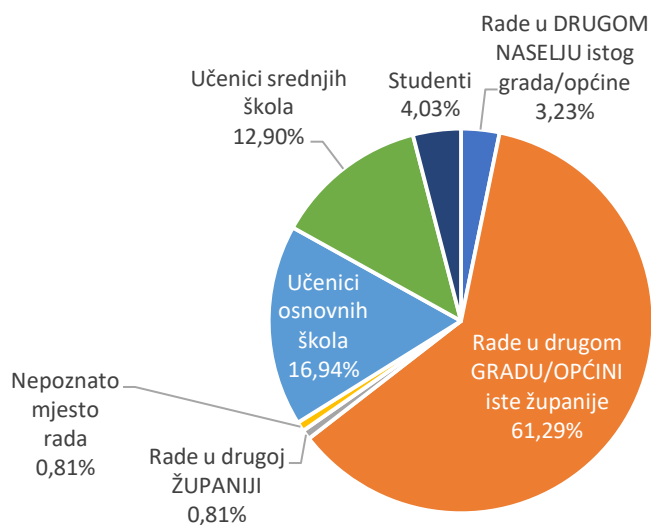
Dugopolje 2011.

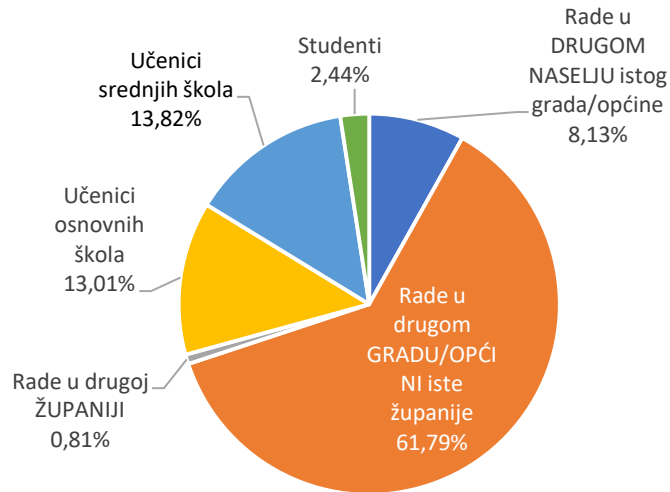
Klis 2001.

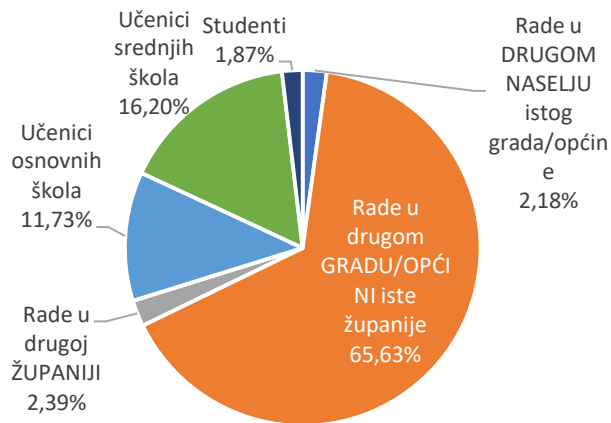
Klis 2011.

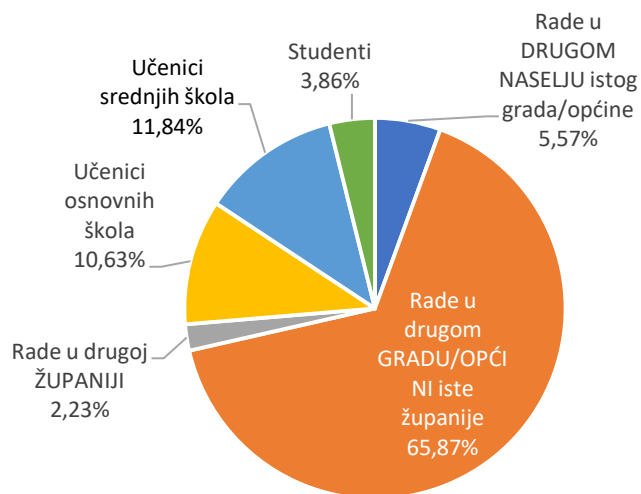
Lećevica 2001.

Lečevica 2011.

Muć 2001.

Muć 2011.

PRILOG 15 Struktura dnevnih migranata po općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Dnevni i tjedni migranti, Državni zavod za statistiku

PRILOG 16 Tjedni migranti po općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

2001.	Rade u DRUGOM NASELJU istog	Rade u drugom GRADU/OPĆINI iste županije	Rade u drugoj ŽUPANII	Rade u inozemstvu	Nepoznato mjesto rada	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	Studenti
Dugopolje	-	5	7	-	-	1	-	-
Klis	-	13	3	-	-	1	-	2
Lećevica	-	6	-	-	1	2	-	-
Muč	1	59	10	1	-	4	6	1
Ukupno = 123	1	83	20	1	1	8	6	3

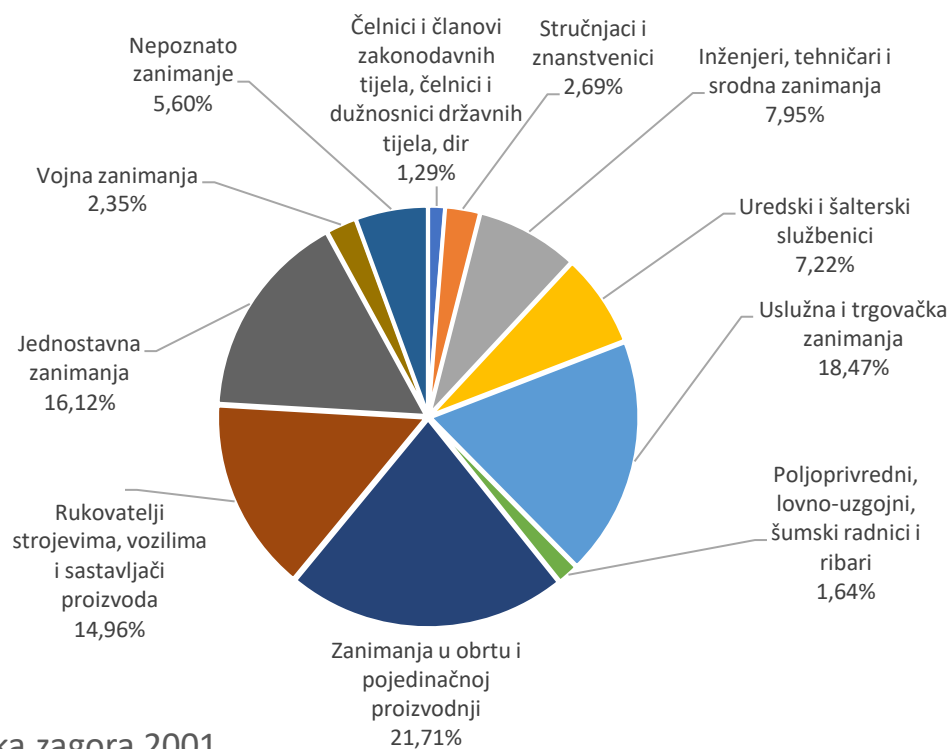
2011.	Rade u DRUGOM NASELJU istog grada/općine	Rade u drugom GRADU/OPĆINI iste županije	Rade u drugoj ŽUPANII	Rade u inozemstvu	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	Studenti
Dugopolje	3	13	3	-	1	-	4
Klis	-	25	8	2	2	2	5
Lećevica	-	7	2	-	-	1	1
Muč	-	23	6	-	6	5	1
Ukupno = 120	3	68	19	2	9	8	11

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Dnevni i tjedni migranti, Državni zavod za statistiku

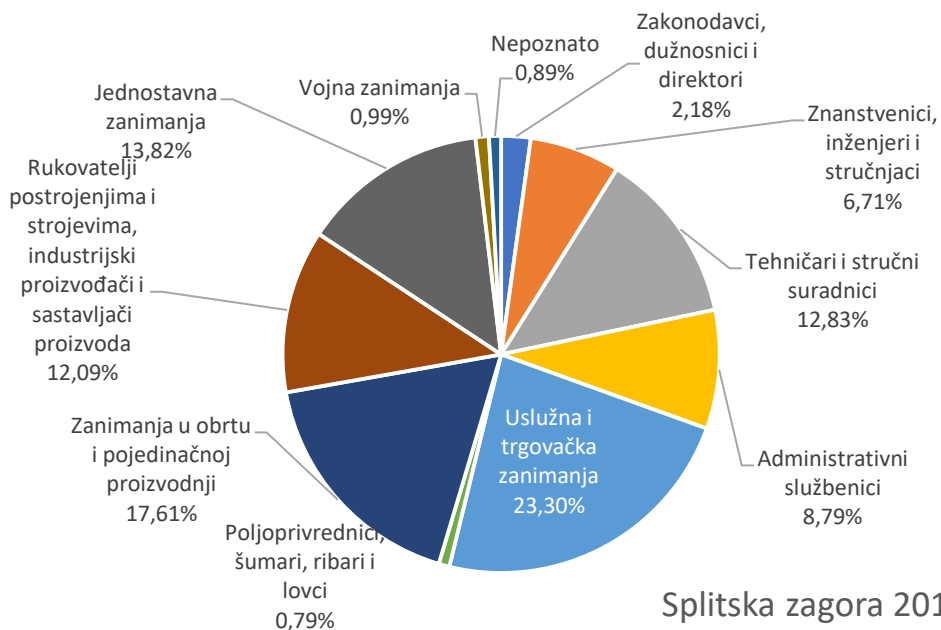
PRILOG 17 Migracijska obilježja: Doseljeni stanovnici po općinama Splitske zagore 2011. godine

2011.	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni					Nepoznato
		Iz drugog naselja istog grada ili općine	Iz drugog grada ili općine iste županije	Iz druge županije	Nepoznato mjesto u Republici Hrvatskoj	Iz inozemstva	
Dugopolje	2.389	44	840	80	1	115	-
Klis	2.461	113	1.832	177	1	217	-
Lećevica	420	13	112	23	-	15	-
Muč	2.986	1	693	95	2	66	39

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, Državni zavod za statistiku

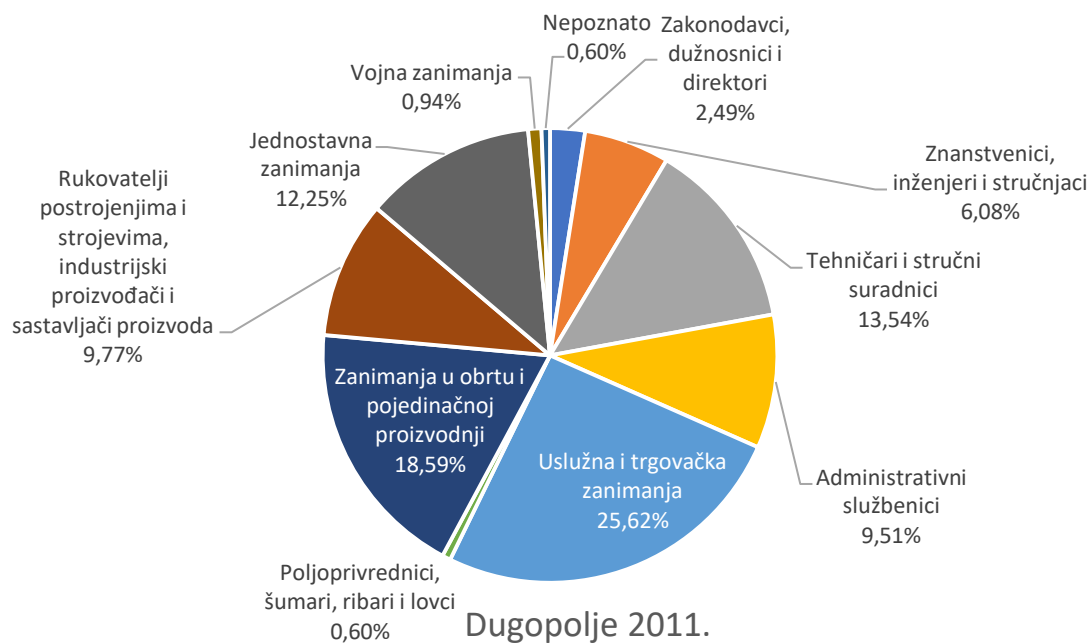
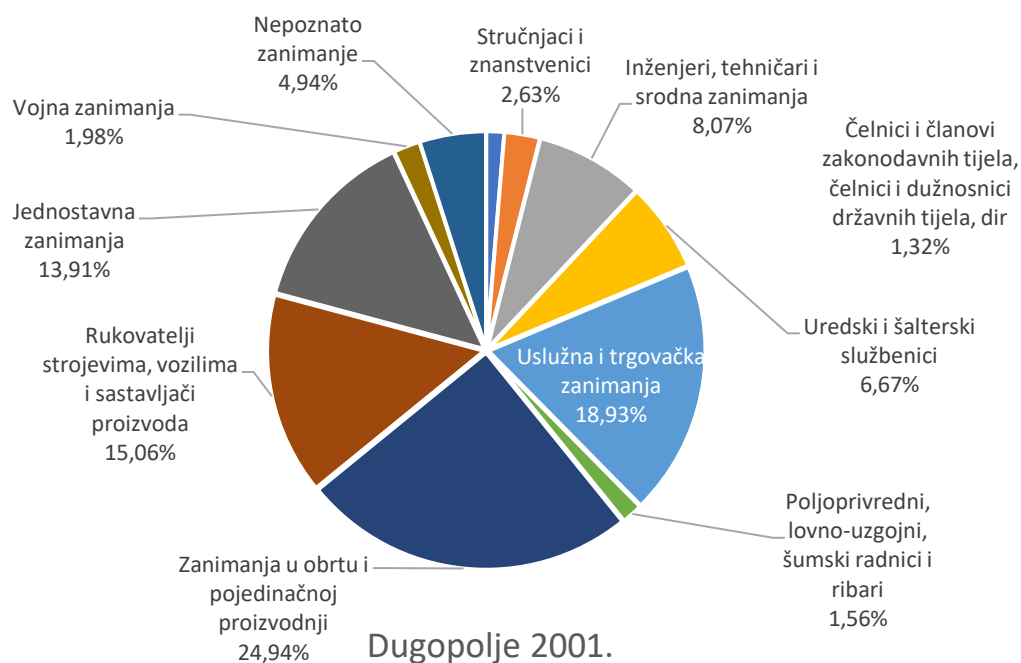
Splitska zagora 2001.

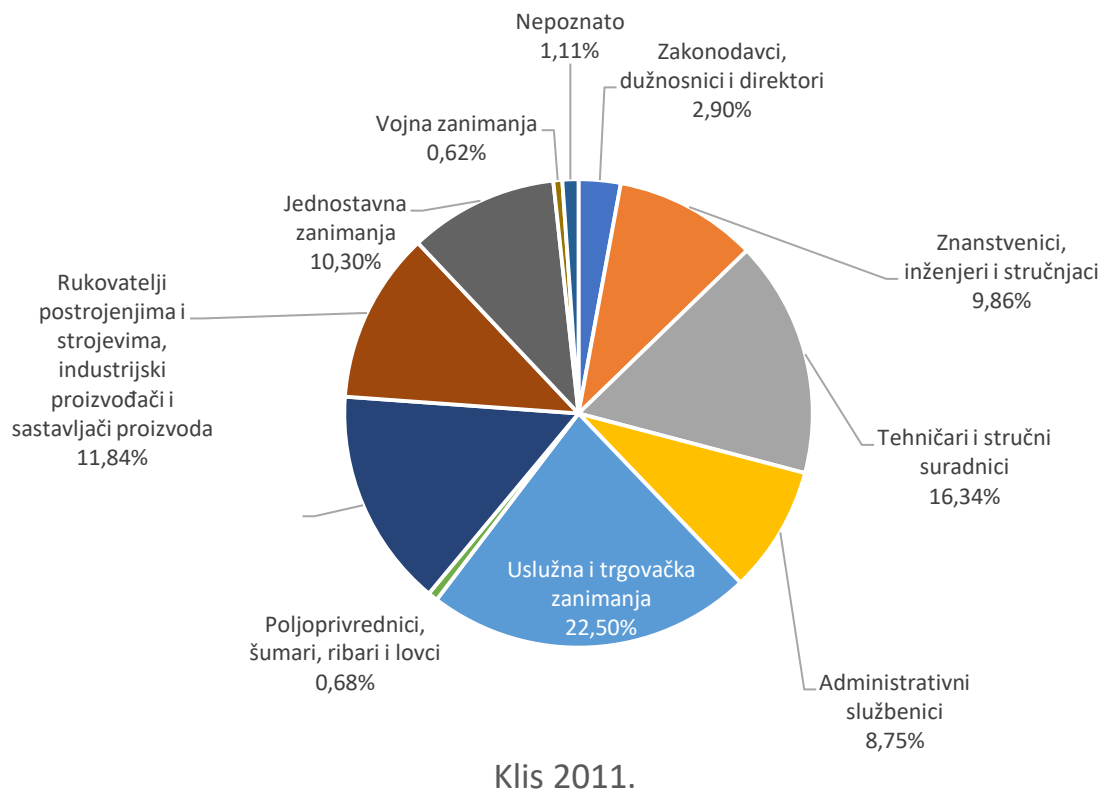
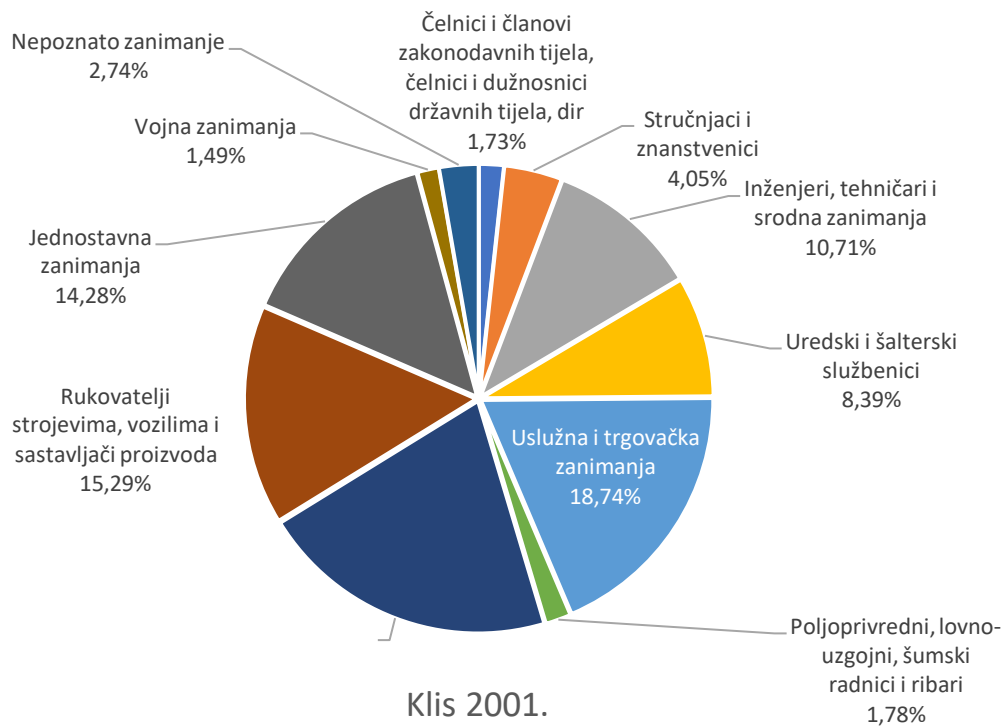

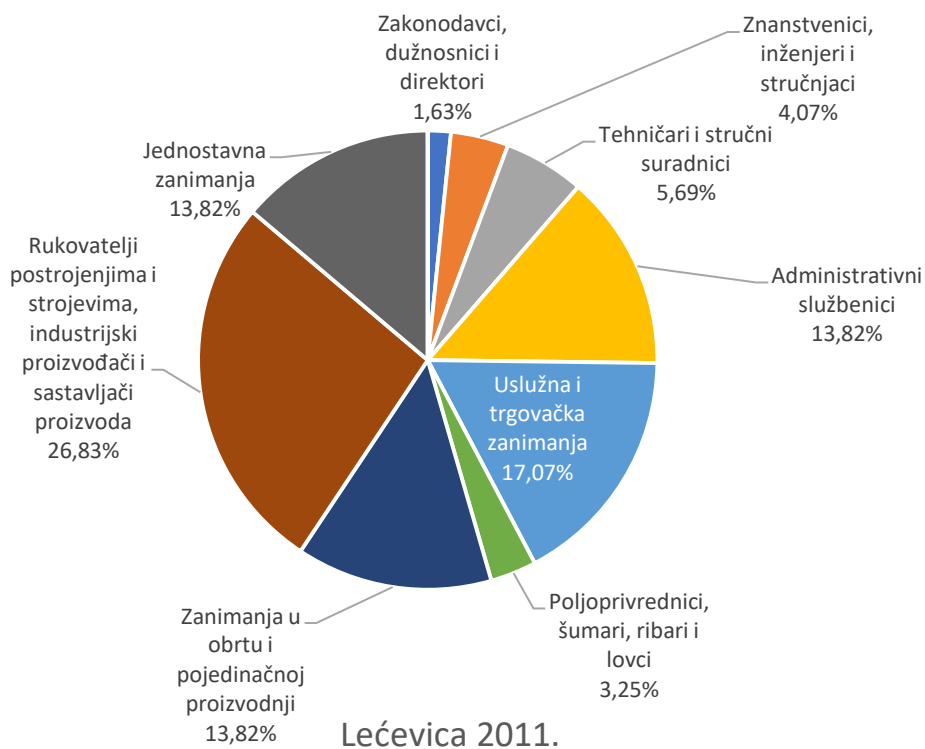
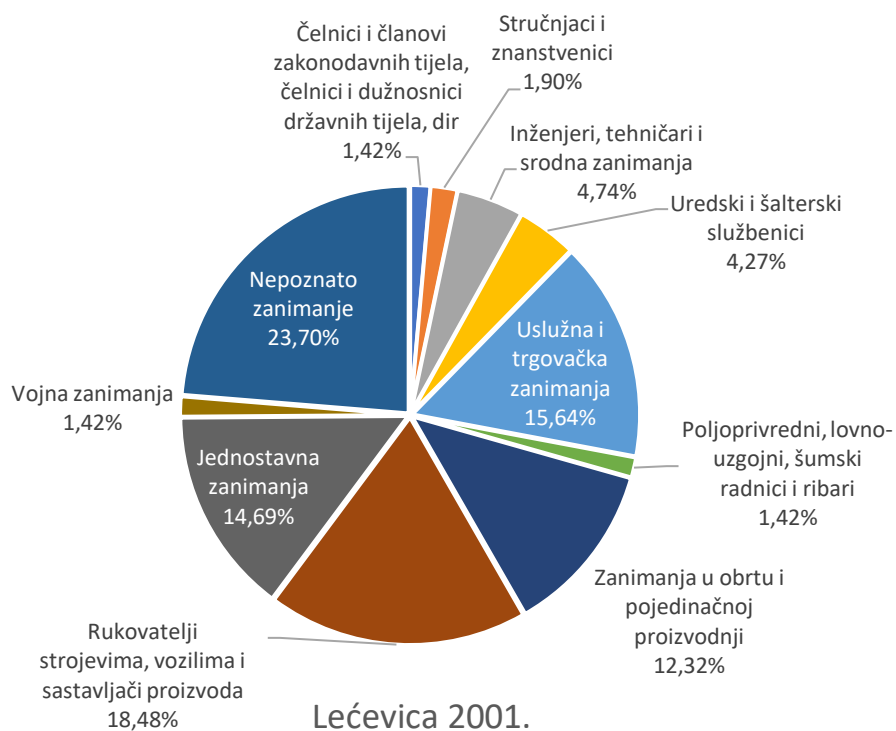
Splitska zagora 2011.

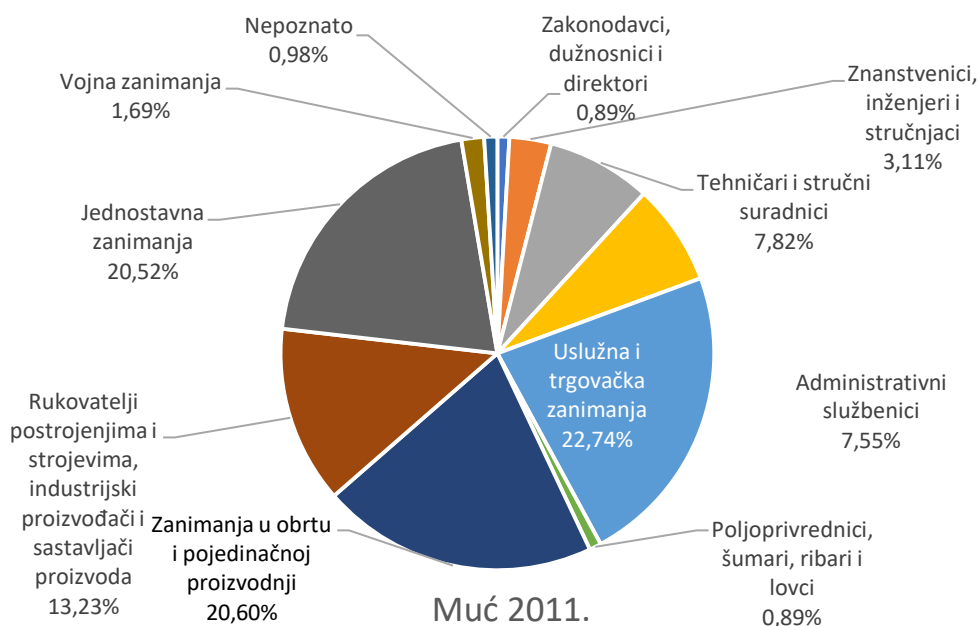
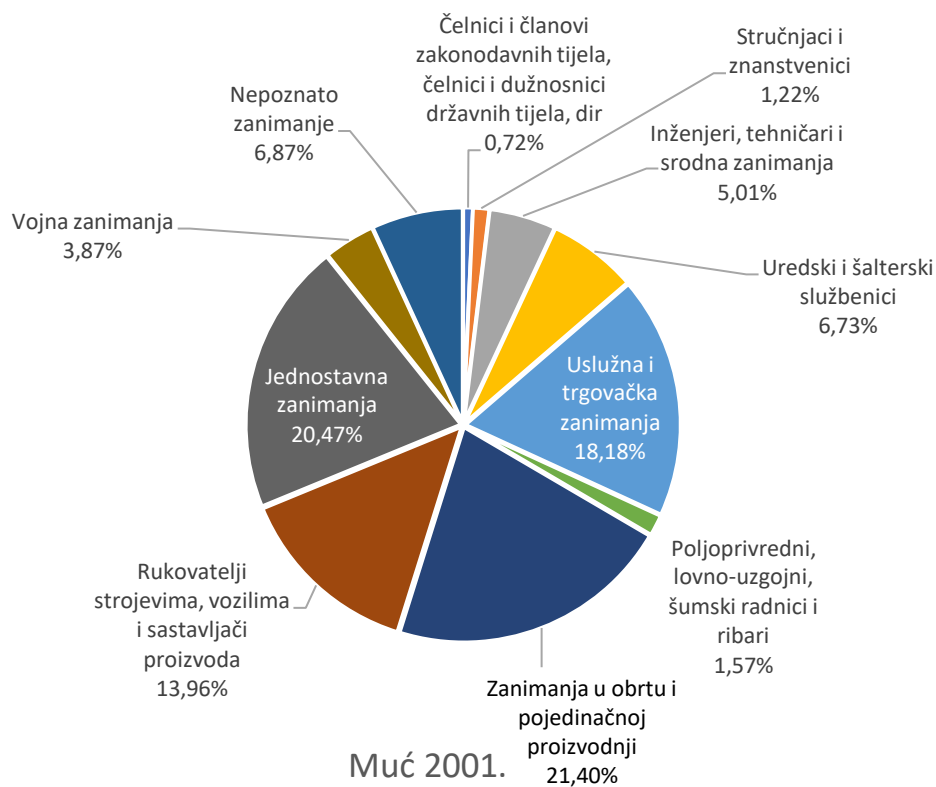
PRILOG 18 Struktura zaposlenog stanovništva prema zanimanju u Splitskoj zagori 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Zaposleni prema zanimanju, starosti i spolu, Državni zavod za statistiku

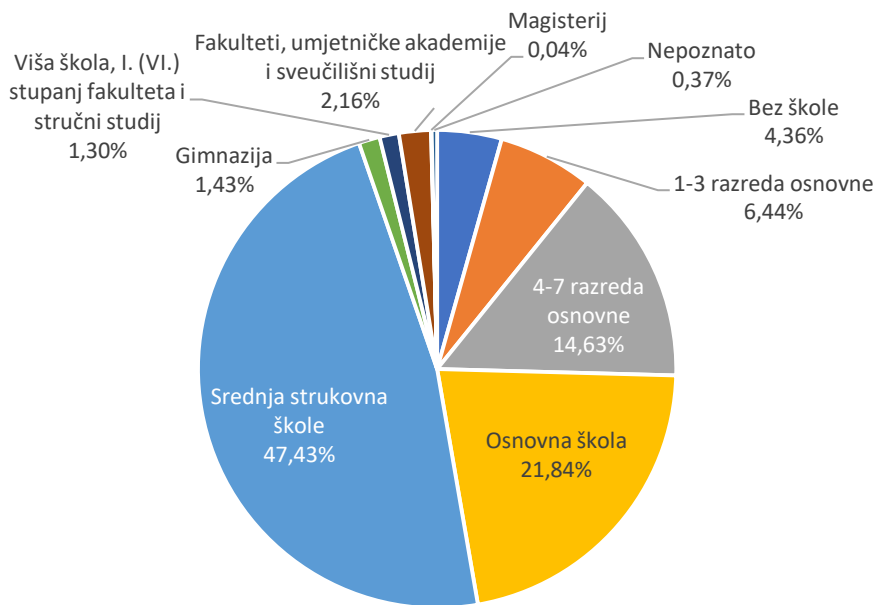

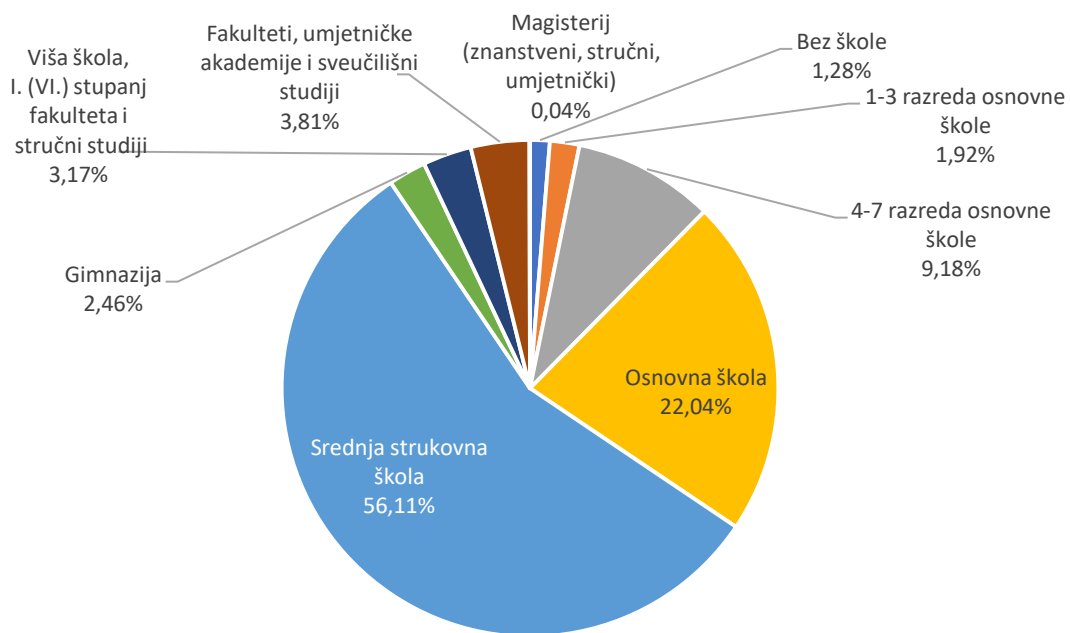

PRILOG 19 Struktura zaposlenog stanovništva prema zanimanju po općinama Splitske zagore 2001. i 2011. godine

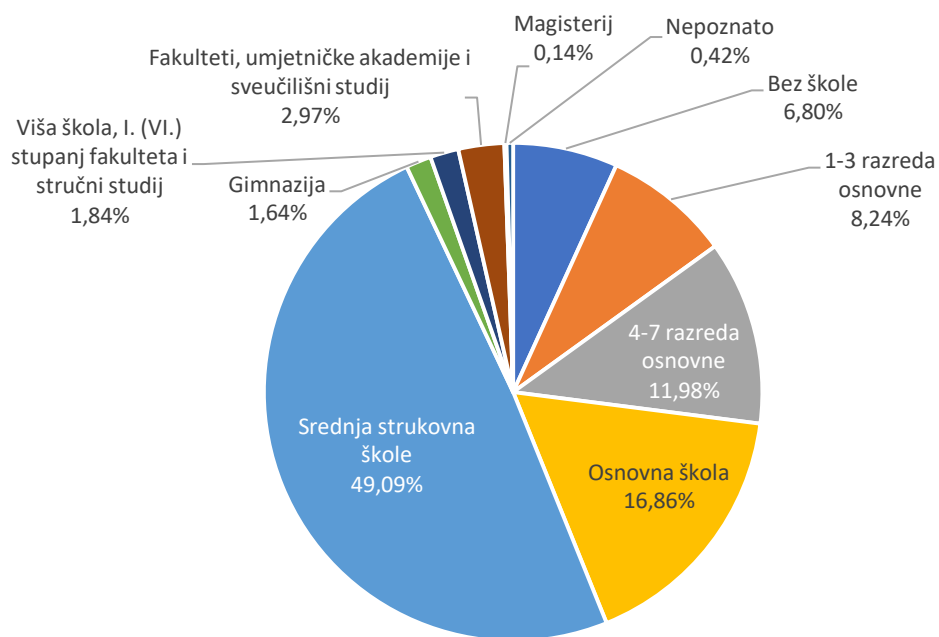
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Zaposleni prema zanimanju, starosti i spolu, Državni zavod za statistiku

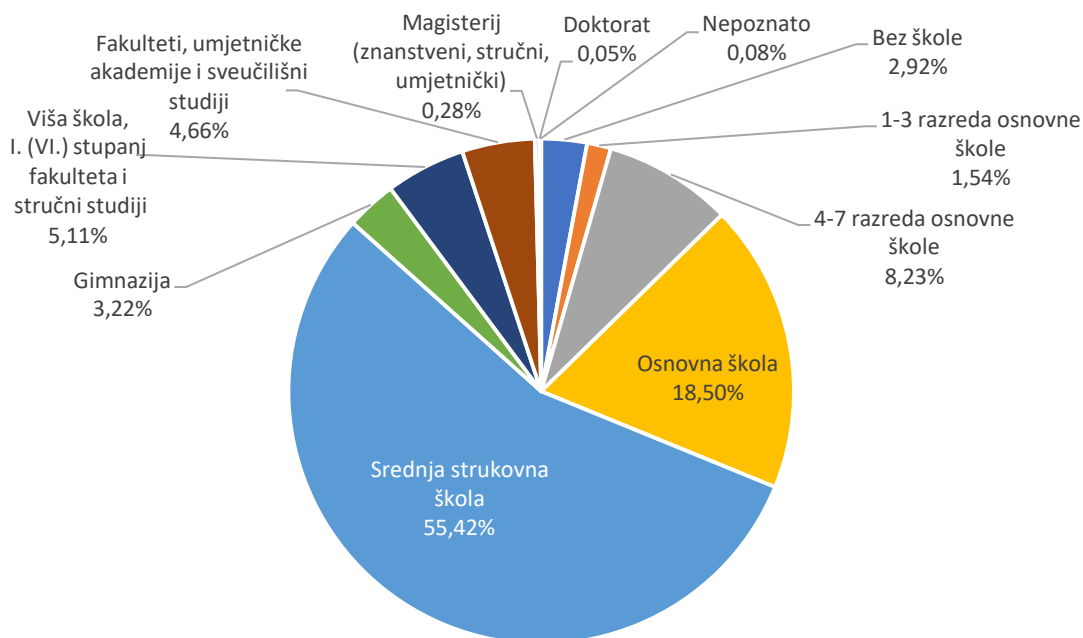
Dugopolje 2001.

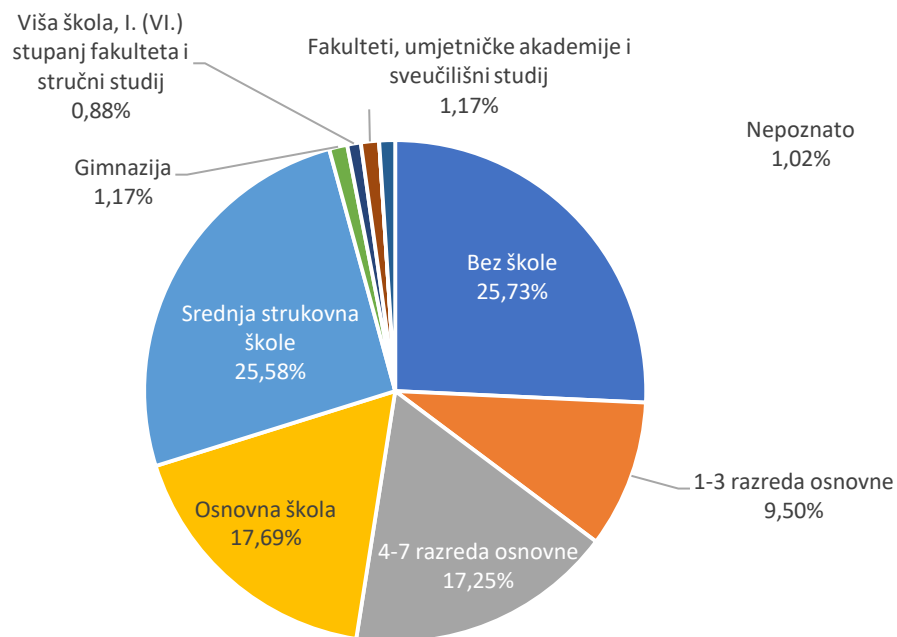
Dugopolje 2011.

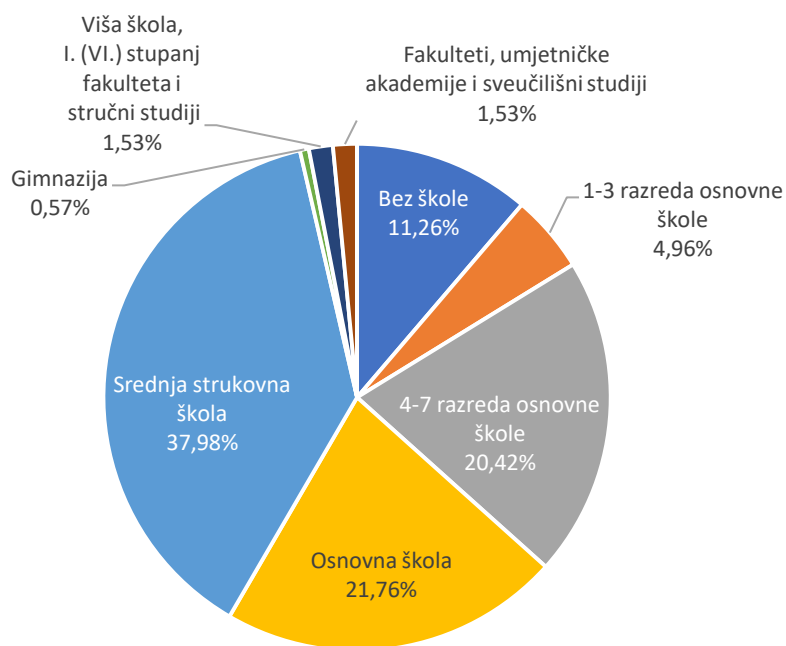
Klis 2001.

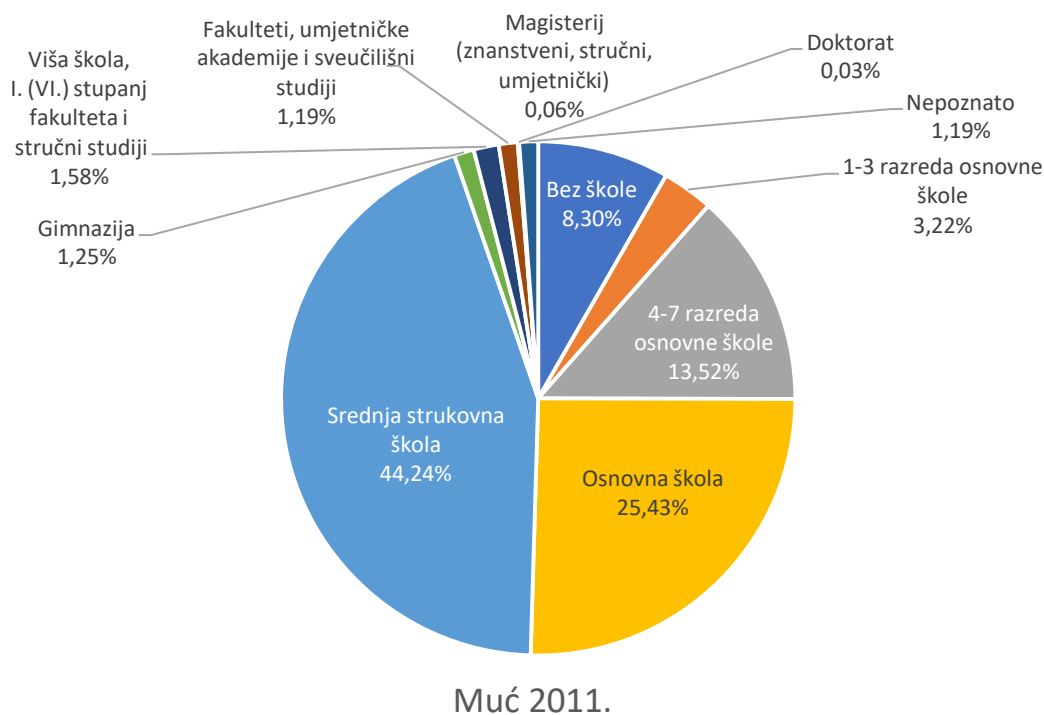
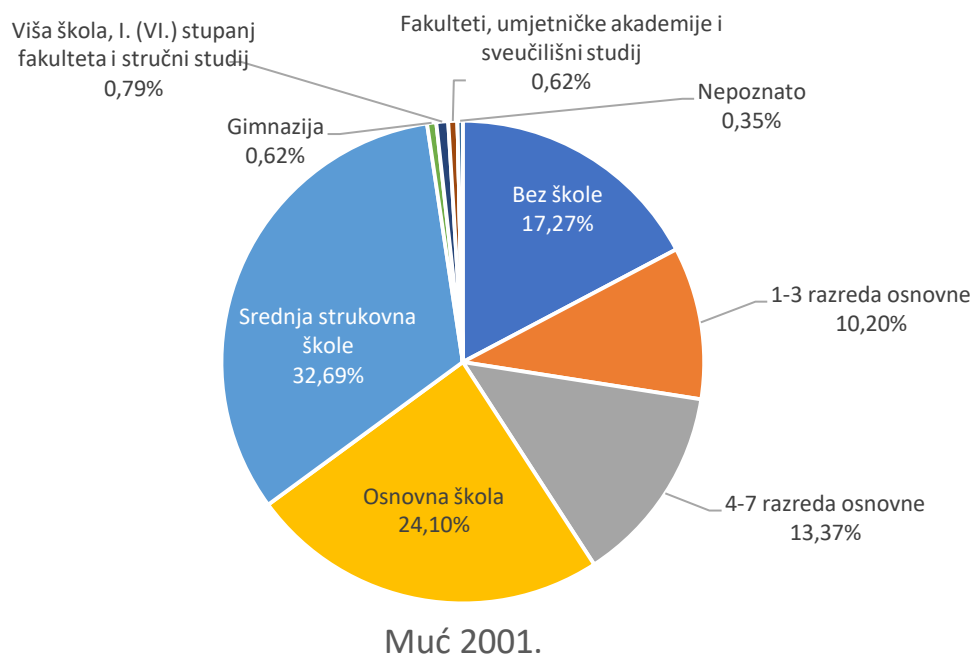
Klis 2011.

Lečevica 2001.

Lečevica 2011.

PRILOG 20 Stanovništvo u općinama Splitske zagore prema završenoj školi 2001. i 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011.: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, Državni zavod za statistiku

PRILOG 21 Anketni upitnik

Poštovani,

Molimo Vas da sudjelujete u istraživanju u sklopu diplomskog rada „Historijsko-geografski razvoj Splitske zagore“ koji se provodi na Prirodoslovnom-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Cilj diplomskog rada je ispitati kako su prirodno-geografski i društveno-geografski čimbenici utjecali na razvoj Općine Dugopolje, a ovaj upitnik sadrži pitanja o turizmu, gospodarstvu i demografskim promjenama koje su se dogodile u općini Dugopolje.

Upitnik je anoniman a za njegovo je ispunjavanje potrebno manje od 5 minuta. Iako sudjelovanje u upitniku nije obavezno, molimo Vas da nam pomognete prikupiti informacije o razvoju općine Dugopolje. Po završetku ispunjavanja, molimo pritisnite tipku „Podnesi“

Turizam

U ovom dijelu upitnika Vas molimo da procijenite neke aspekte turizma u općini Dugopolje.

Molimo vas procijenite sljedeće tvrdnje o raznolikosti i brojnosti turističkih usluga u općini Dugopolje u posljednjih 20 godina, pri čemu brojevi znače sljedeće.

Uopće se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem	Ne mogu procijeniti
1	2	3	4	5	6

Povećala se raznolikost turističkih usluga u Dugopolju u posljednjih 20 godina	1	2	3	4	5	6
Povećala se brojnost turističkih usluga u Dugopolju u posljednjih 20 godina	1	2	3	4	5	6

Molimo vas procijenite sljedeće tvrdnje o raznolikosti i brojnosti turističkih usluga u općini Dugopolje, pri čemu brojevi znače sljedeće.

Uopće se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
1	2	3	4	5

Potrebno je dodatno povećati raznolikost turističkih usluga u Dugopolju	1	2	3	4	5
Potrebno je dodatno povećati broj turističkih usluga u Dugopolju	1	2	3	4	5

Iznajmljujete li kuću za turiste u općini Dugopolje

- Da
- Ne

Iznajmljujete li apartman za turiste u općini Dugopolje

- Da
- Ne

Što bi izdvojili kao tri glavna razloga zbog kojih turisti dolaze u općinu Dugopolje

- Pustolovni turizam (biciklizam, planinarenje i pješaćenje, ...)
- Vikend turizam
- Kulturne manifestacije
- Sportski turizam
- Seoski i ruralni turizam
- Prirodna bogatstva (npr špilja Vranjača)
- Wellness turizam
- Gastronomski turizam
- Nešto drugo. Što? _____

Demografija

U ovom dijelu upitnika Vas molimo da procijenite neke demografske aspekte u općini Dugopolje.

Molimo Vas, procijenite sljedeće tvrdnje o demografskim promjenama u općini Dugopolje, pri čemu brojevi znače sljedeće:

Uopće se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
1	2	3	4	5

Doseljavaju se novi stanovnici u općinu Dugopolje	1	2	3	4	5
Broj djece u općini Dugopolje povećava se	1	2	3	4	5
Smanjuje se iseljavanje stanovnika iz općine Dugopolje	1	2	3	4	5
Broj mladog stanovništva u općini Dugopolje povećava se	1	2	3	4	5

Gospodarstvo

U ovom dijelu upitnika Vas molimo da procijenite neke gospodarske aspekte u općini Dugopolje.

Molimo Vas, procijenite koliko je izgradnja autoceste A1 utjecala na neke gospodarske aspekte općine i naselja Dugopolje u posljednjih 20 godina, pri čemu brojevi znače sljedeće:

U potpunosti negativno utjecalo	Djelomično negativno utjecalo	Niti je utjecalo niti nije utjecalo	Djelomično pozitivno utjecalo	U potpunosti pozitivno utjecalo	Ne mogu procijeniti
1	2	3	4	5	6

Kvalitetu prometa kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Prometnu signalizaciju kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Obnovu prometnica kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Povećanje turističke ponude u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Kvalitetu turističke ponude u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Infrastrukturalna ulaganja u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6

Molimo Vas, procijenite koliko je izgradnja gospodarske zone „Podi“ utjecala na neke gospodarske aspekte općine i naselja Dugopolje u posljednjih 20 godina, pri čemu brojevi znače sljedeće:

U potpunosti negativno utjecalo	Djelomično negativno utjecalo	Niti je utjecalo niti nije utjecalo	Djelomično pozitivno utjecalo	U potpunosti pozitivno utjecalo	Ne mogu procijeniti
1	2	3	4	5	6

Kvalitetu prometa kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Prometnu signalizaciju kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Obnovu prometnica kroz naselje Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Povećanje turističke ponude u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Kvalitetu turističke ponude u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Infrastrukturalna ulaganja u općini Dugopolje	1	2	3	4	5	6

Molimo Vas, procijenite koliko su izgradnja autoceste A1 i gospodarske zone „Podi“ općenit utjecale na gospodarski razvoj općine Dugopolje, pri čemu brojevi znače sljedeće:

U potpunosti je negativno utjecalo	Djelomično je negativno utjecalo	Niti je utjecalo niti nije utjecalo	Djelomično je pozitivno utjecalo	U potpunosti je pozitivno utjecalo	Ne mogu procijeniti
1	2	3	4	5	6

Koliko je izgradnja autoceste A1 općenito utjecala na gospodarski razvoj općine Dugopolje	1	2	3	4	5	6
Koliko je izgradnja gospodarske zone „Podi“ općenito utjecala na gospodarski razvoj općine Dugopolje	1	2	3	4	5	6

Što biste izdvojili kao tri najvažnija čimbenika koji su POZITIVNO utjecali na gospodarski razvoj općine Dugopolje

- Blizina autoceste A1
- Blizina gospodarske zone „Podi“
- Turizam
- Cijena građevinskog zemljište
- Blizina Splita
- Rad lokalne uprave
- Prirodna bogatstva
- Investicije privatnog sektora
- Klimatski uvjeti
- Stanje komunalne infrastrukture
- Nešto drugo. Što? _____

Što biste izdvojili kao tri najvažnija čimbenika koji su NEGATIVNO utjecali na gospodarski razvoj općine Dugopolje

- Blizina autoceste A1
- Blizina gospodarske zone „Podi“
- Turizam
- Cijena građevinskog zemljište
- Blizina Splita
- Rad lokalne uprave
- Prirodna bogatstva
- Investicije privatnog sektora
- Klimatski uvjeti
- Stanje komunalne infrastrukture
- Nešto drugo. Što? _____

	U potpunosti je negativno utjecalo	Djelomično je negativno utjecalo	Niti je utjecalo niti nije utjecalo	Djelomično je pozitivno utjecalo	U potpunosti je pozitivno utjecalo	Ne mogu procijeniti
Koliko je gospodarski razvoj utjecao na doseljavanje mladog stanovništva u općinu Dugopolje u posljednjih 20 godina	1	2	3	4	5	6

FILTER PITANJE za odgojno-obrazovne djelatnike

Jeste li TRENUTNO zaposleni u Osnovnoj školi Dugopolje?

- Da
- Ne

Koliko dugo radite u Osnovnoj školi Dugopolje

- Manje od 10 godina
- 11-20 godina
- 21-30 godina
- Više od 30 godina

U ovom dijelu upitnika molimo Vas da procijenite kako su se gospodarske promjene u općini Dugopolje odrazile na obrazovanje u posljednjih 20 godina, pri čemu brojevi znače sljedeće:

Uopće se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem	Ne mogu procijeniti
1	2	3	4	5	6

S gospodarskim promjenama povećao se broj djece koji se upisuje u školu	1	2	3	4	5	6
Gospodarske promjene dovele su do većeg financijskog izdvajanja za obrazovanje	1	2	3	4	5	6
S gospodarskim promjenama više se pažnje posvetilo obrazovanju	1	2	3	4	5	6
Zbog gospodarskih promjena djecu se podučava sadržaju koji se ranije nije podučavao	1	2	3	4	5	6

FILTER PITANJE za turističke djelatnike

Jeste li TRENUTNO zaposleni u turističkoj zajednici u općini Dugopolje?

- Da
- Ne

Rad turističke zajednice

Koliko dugo radite u turizmu (godine)

- Manje od 5 godina
- 6 – 10 godina
- 11 – 15 godina
- Više od 16 godina

U ovom dijelu upitnika molimo Vas da procijenite kako Turistička zajednica općine Dugopolje doprinosi razvoju općine, pri čemu brojevi znače sljedeće:

Uopće nije točno	Djelomično nije točno	Niti točno niti netočno	Djelomično točno	U potpunosti točno
1	2	3	4	5

U turističkoj zajednici razvijamo detaljne strateške planove za razvoj turizma	1	2	3	4	5
Educiramo stanovnike općine Dugopolje kako iskoristiti turistički potencijal	1	2	3	4	5
Komuniciramo sa stanovnicima Dugopolja o novim turističkim sadržajima koji se mogu ponuditi	1	2	3	4	5
Koristimo različite izvore financiranja (EU, županija...) za provedbu projekata	1	2	3	4	5

Sociodemografski upitnik

Spol

- Muško
- Žensko

Koliko imate godina

- 18-20 godina
- 21-30 godina
- 31-40 godina
- 41-50 godina
- 51-60 godina
- Više od 60 godina

Koliko dugo živite u Dugopolju (godine)

- Do 5 godina
- 6 – 10 godina
- 11 – 20 godina
- 21-30 godina
- Više od 30 godina

Jeste li stanovnik Dugopolja

- Da
- Ne

Jeste li se doselili u Dugopolje u posljednjih 20 godina

- Da
- Ne

Radni status

- Zaposlen/a na neodređeno
- Zaposlen na određeno
- Nezaposlen/a
- Student
- Kućanica
- Umirovljenik
- Ostalo

Sektor u kojem ste zaposleni

- Odgoj i obrazovanje
- Znanost i visoko školstvo
- Osobne usluge
- Intelektualne i poslovne usluge
- Umjetnost, kultura i sport
- Medijska industrija
- Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo
- Financijska i osiguravajuća industrija
- Turizam i ugostiteljstvo
- Građevinska industrija
- Naftna industrija i opskrba energijom
- Javna i državna uprava
- Službe sigurnosti
- IT, telekomunikacije
- Zdravstvo i socijalna skrb
- Prijevoz i logistika
- Farmaceutska industrija
- Proizvodnja/industrija

Mjesto u kojem radite

- Općina Dugopolje
- Izvan općine Dugopolje

Priprema za nastavni sat geografije

**PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA IZ
GEOGRAFIJE**

Ime i prezime učitelja/nastavnika: Maja Jukić

Datum izvođenja nastavnog sata:

Naziv nastavnog sata	Splitska zagora	
Razred	5.	
Tip sata (obrada, ponavljanje, vježbanje, provjeravanje, kombinirani)	obrada	
1. Odgojno-obrazovni ishodi nastavnoga predmeta - GEOGRAFIJA GEO OŠ B.5.1. Učenik analizira prostorne organizacije i procese istraživačkim radom, uporabom geografske karte i IKT-a.	Ishodi učenja	Zadaci kojima ću provjeriti ishode učenja u završnom dijelu sata
	<ul style="list-style-type: none"> - Objasniti prostorni obuhvat Splitske zagore - Analizirati prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja Splitske zagore - Kako potaknuti naseljavanje stanovnika u Splitsku zagoru - Unaprijediti turističku ponudu Splitske zagore - Kreirati prijedloge za poboljšanje demografskih prilika u Splitskoj zagori 	<ul style="list-style-type: none"> - Koristeći se geografskom kartom odrediti prostorni obuhvat Splitske zagore - Pomoću geografske karte i usmenim izlaganjem objasniti prirodno-geografska obilježja - Pomoću linijskog dijagrama analizirati uzroke nejednake naseljenosti u Splitskoj zagori - Analizirati potencijalne turističke činitelje u Splitskoj zagori - Potaknuti učenike na razmišljanje na koji način poboljšati demografske prilike u Splitskoj zagori
2. Povezanost s očekivanjima MPT učiti kako učiti	<ul style="list-style-type: none"> - uku A.1.4. Kritičko mišljenje. Učenik oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje. - uku B.2.3. Prilagodba učenja. Uz podršku učitelja, ali i samostalno, prema potrebi učenik mijenja plan ili pristup učenju. - uku A.4/5.1. Upravljanje informacijama. Učenik samostalno traži nove informacije iz različitih izvora, transformira ih u novo znanje i uspješno primjenjuje pri rješavanju problema. 	

<p>3. Povezanost s očekivanjima MPT osobni i socijalni razvoj</p>	<p>- osr B.2.2. Razvija komunikacijske kompetencije. Objašnjava aktivno slušanje, davanje i primanje informacija. Nabraja i objašnjava pravila uvažavajuće komunikacije. Opisuje prijateljske odnose.</p>	
<p>4. Povezanost s očekivanjima MPT IKT</p>	<p>- uku D.1.2.Suradnja s drugima-učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć.</p> <p>- odr C.2.3. Važnost zaštite okoliša. Prepoznaje važnost očuvanje okoliša za opću dobrobit.</p>	
<p>5. Povezanost s očekivanjima drugih MPT-a i/ili odgojno-obrazovnim ishodima drugih nastavnih predmeta</p>	<p>- Povijest – upoznavanje s povijesnim kontekstom područja Splitske zagore</p>	
<p>Tijek nastavnog sata</p>		
<p>Etape sata</p>	<p>Cilj etape</p>	<p>Aktivnosti učenika</p>
<p>Uvod</p>	<p>Provjera predznanja</p> <p>Poticanje znatiželje</p> <p>Najava cilja nastavnog sata</p>	<p>- ponavljanje ranije stečenih znanja</p> <p>- učenici u oluji ideja navode sve što znaju o Dalmaciji a odabrani učenik na ploči zapisuje ključne pojmove</p> <p>- odabrani učenik pokazuje na zidnoj karti Hrvatske položaj Dalmacije</p> <hr/> <p>- zapisuju naslov teme u bilježnicu</p>

<p>Glavni dio sata</p>	<p>Razvijati vještinu usmenog izlaganja i interpretiranja geografske karte</p> <p>Naučiti temeljne pojmove, pojave i procese: Splitska zagora, Dalmatinska zagora, Zagora</p> <p>Razvijati vještinu: usmenog izlaganja</p> <p>Razvijati vještinu: čitanja i analiziranja dijagrama</p> <p>Razvijati vještinu: usmenog izlaganja</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Odgovaraju na pitanje: Koja je prva država u 7. stoljeću bila na području današnje Dalmacije ujedno i Splitske zagore? - promatraju povijesnu kartu na projektoru (prilog 1) i objašnjavaju položaj Splitskog zaleđa na povijesnoj karti vođeni učiteljevim potpitanjima. - zapisuju u bilježnicu ime povijesnog područja Ilirik - slušaju usmeno izlaganje učitelja o položaju Splitske zagore kroz povijest. - promatraju prezentiranu tematsku kartu Splitske zagore na projektoru (Prilog 2.) i odgovaraju na pitanje gdje se nalazi Splitska zagora danas i je li netko bio na tom području ili potječe iz tog područja - odabrani učenici pokazuju na zidnoj karti geografski smješta Splitske zagore. - slušaju usmeno izlaganje učitelja o položaju Splitske zagore u odnosu na Zagoru općenito, Dalmaciju i Hrvatsku pokazivanjem na zidnoj karti. - Slušaju usmeno izlaganje učitelja o granicama Splitske zagore i pripadajućih općina. - poticati učenike na čitanje karte na projektoru (prilog 2) te imenovati općine Splitske zagore i definirati koji se veliki grad nalazi u neposrednoj blizini Splitske zagore. - zapisuju u bilježnicu položaj i općine Splitske zagore. - slušaju usmeno izlaganje učitelja o prirodno-geografskim obilježjima Splitske zagore. - zapisuju u bilježnicu osnovne karakteristike prirodno-geografskih obilježja. - Učitelj dijeli učenicima radni listić na kojima se nalazi slijepa karta i potiče učenike na samostalan rad ucrtavajući granice općina unutar Splitske zagore prema navedenim uputama u radnom listiću. - promatraju prezentirani linijski dijagram na projektoru (prilog 3.) i odgovaraju na postavljena pitanja vezana za popise stanovništva čitajući podatke linijskog dijagrama. - zapisuju u bilježnicu natuknicu vezanu za stanovništvo Splitske zagore - poticati učenike na rješavanje zadataka iz radnog listića na slijepoj karti vezane za stanovništvo. - slušaju usmeno izlaganje vezano za raspored stanovništva u Splitskoj zagori i odgovaraju na pitanja gledajući kartu broja stanovnika Splitske zagore na
------------------------	---	---

	<p>Razvijati vještinu: usmenog izlaganja</p> <p>Razvijati vještinu. čitanja geografske karte</p> <p>Pridržavanja pravila rada u paru</p> <p>Razvijati vještine dogovaranja</p> <p>Razvijati vještinu povezivanja i zaključivanja</p>	<p>projektoru (prilog 4.).</p> <ul style="list-style-type: none"> - promatraju prezentiranu kartu cestovnog i željezničkog prometa, slušaju usmeno izlaganje učitelja o promatranoj karti i odgovaraju na pitanja (prilog 5). - zapisuju u bilježnicu bilješke vezane za autocestu, čvor Dugopolje i gospodarsku zonu „Podi“ te njihova glavna obilježja u Splitskoj zagori. - poticati učenike na rješavanje zadataka u radnom listiću, na slijepoj karti, ucrtavanjem autoceste, čvora Dugopolje i gospodarske zone. - poticati učenike na rad u paru promatrajući fotografiju na projektoru (prilog 6) i odgovarajući na pitanja iz radnog listića. - slušaju usmeno izlaganje o počecima turizma u Splitskoj zagori, potičući ih na razgovara o mogućim rješenja na području Splitske zagore - zapisuju u bilježnicu dvije natuknice iz područja turizma i gospodarstva. - poticati učenike na razmišljanje o zaštiti okoliša na području Splitske zagore, a posebno u odnosu na autocestu, gospodarsku zonu i turizam.
Završni dio sata	<p>Primijeniti naučeno</p> <p>Formativno vrednovati provjera ishoda</p>	<ul style="list-style-type: none"> - postavljanjem pitanja (zadaci za provjeru, prilog 6.) poticati učenike na razmišljanje i prezentiranje naučenog iz glavnom dijela sata. - predložiti učenicima zamijenu radnog listića s učenikom iz rada u paru i usporediti topčnost nacrtanog i napisanog u suradnji s učiteljem.

Plan školske ploče

Splitska zagora

- Ilirik
- Zaobalni dio grada Splita
- Podijeljen na 4 općine:
 - o Dugopolje
 - o Klis
 - o Muć
 - o Lećevica
- Krško područje
- Sredozemna klima
- Izrazita depopulacija
- Izlaz Dugopolje s autoceste A1 – izlaz prema Splitu

- Gospodarska zona Podi – važan gospodarski faktor
- Počeci razvoja turizma
- Primjer dobre gospodarske i turističke politike

Nastavne metode i oblici rada

- Metoda usmenog izlaganja
- Metoda razgovora „oluja mozgova“
- Metoda demonstracije
- Izravna i neizravna grafička metoda
- Samostalni rad ,
- Rad u paru
- Frontalni rad

Nastavna sredstva i pomagala

- Udžbenik
- Radni listić
- Projektor
- Zidna karta Republike Hrvatske
- Bilježnica, pisaći pribor (bojice)
- Popis priloga

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

- Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Zadar

Popis priloga

Prilog 1 Prostorni obuhvat i podjela Ilirika u 3. stoljeću

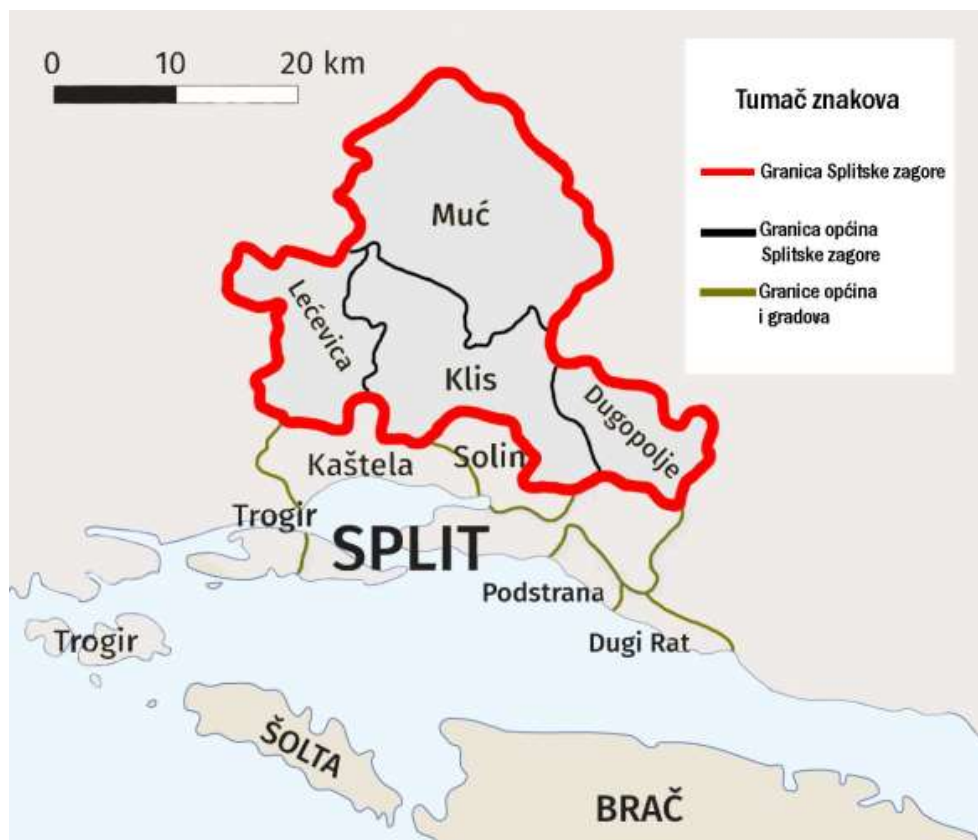
Izvor: Preuzeto Felbar.com nepoznati autor, <http://www.felbar.com/en/map/autors/a-e/page/1/view/19/>

1. Koja se država nalazi na području današnje Dalmacije?

Prilog 2. Općine Splitske zagore

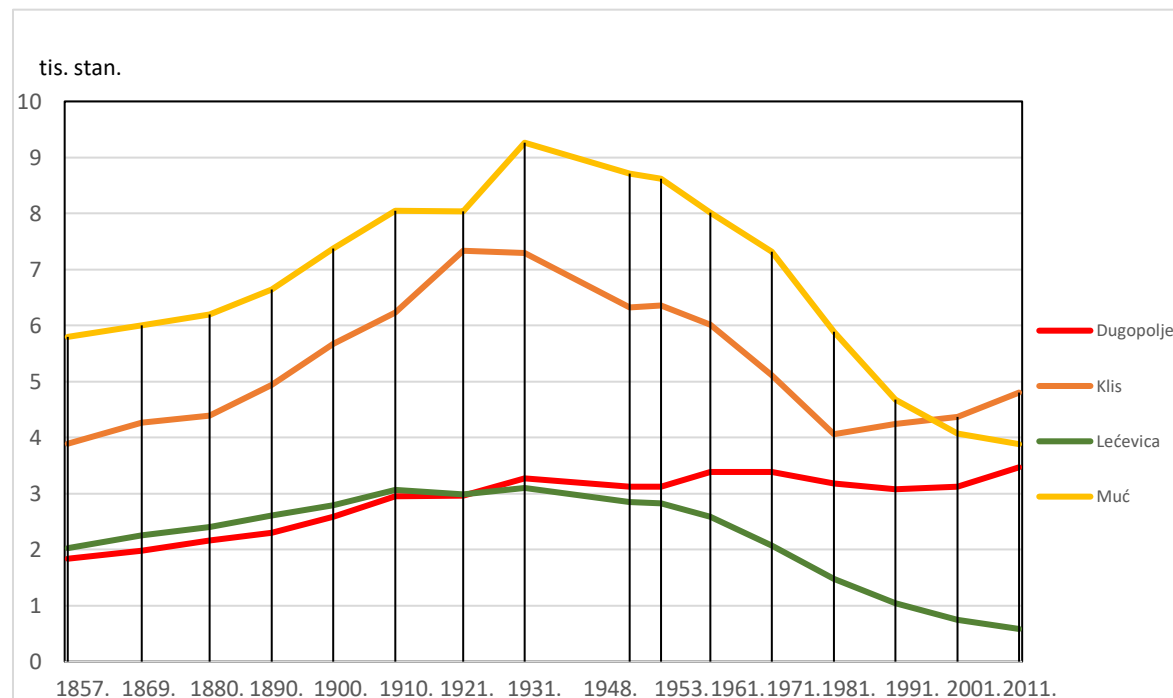
Izvor: Izrađeno na temelju originalnog predloška, Geografija 3, Alfa d.d.

1. Nabroji općine Splitske zagore.
2. Pokažite na karti koji se veliki grad nalazi u neposrednoj blizini Splitskog zaleđa.

Prilog 3. Kretanje stanovništva Splitske zagore po općinama od 1857. do 2011.

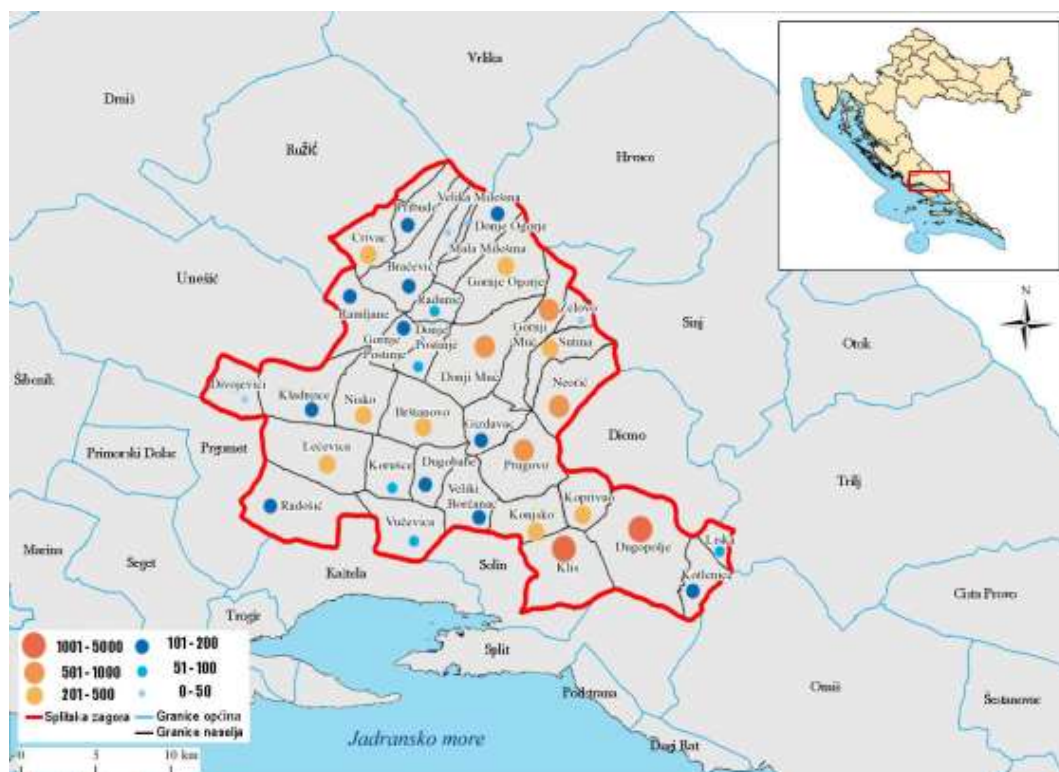
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske (1857.-2001.), Baze podataka i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

1. Koliko je popisa stanovništva provedeno do danas?
2. Objasni kretanje broja stanovnika po općinama Splitske zagore od prvog suvremenog popisa do 2011.godine.
3. Koje je godine popisan najmanji broj stanovnika u Splitskoj zagori?

Prilog 4. Broj stanovnika po naseljima Splitske zagore u 2011. godini

Izvor: Izrađena na temelju SRPJ-a, popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku (2011.)

1. Koji je sadržaj prikazan na tematskoj karti?
2. Navedi imena naselja s najvećim brojem stanovnika u 2011. godini.
3. Navedi imena naselja Splitske zagore s najvećim brojem stanovnika u 2011. godini.
4. Obrazloži kako je reljef Splitske zagore utjecao na razmještaj naselja s najvećim i najmanjim brojem stanovnika.

Prilog 5. Ceste i željeznička pruga u Splitsko-dalmatinskoj županiji

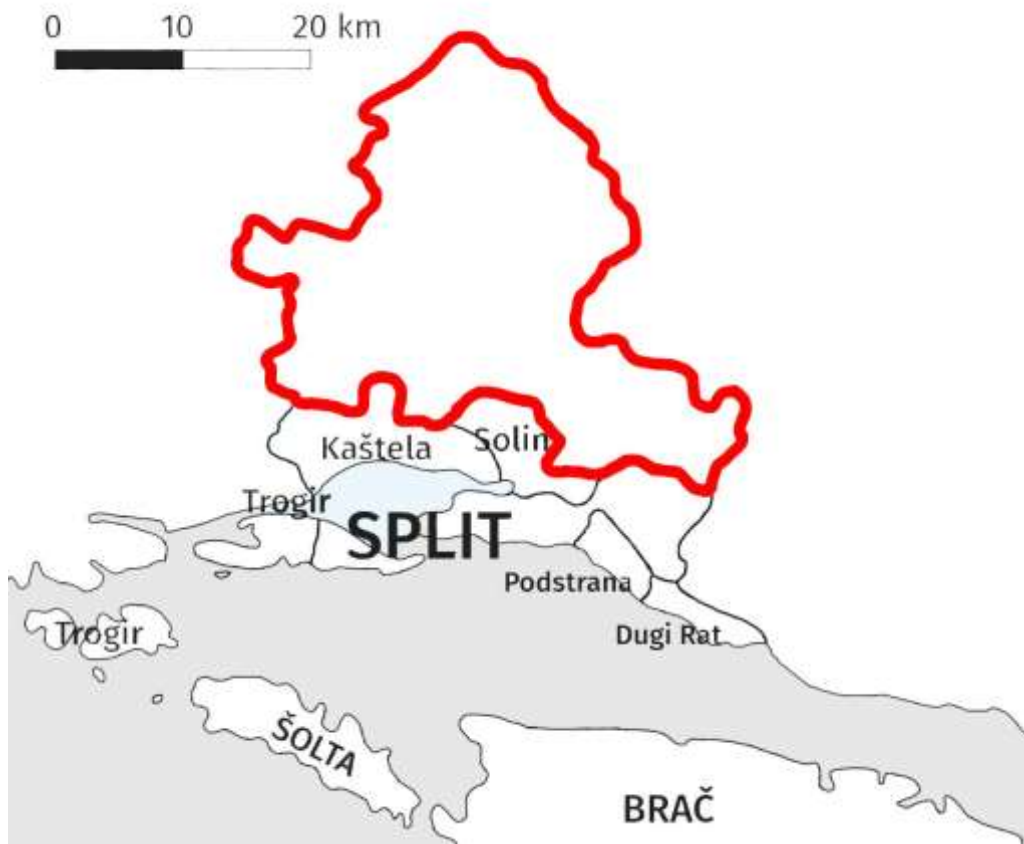
Izvor: Preuzeto iz Geografija 3, Alfa d.d.

1. Obrazloži kako na razvoj Splitske zagore utječe trasa autoceste A1.
2. Obrazloži značenje gospodarske zone Podi za razvoj Splitske zagore.

Prilog 6

Radni listić za rad na nastavnoj jedinici: Splitska zagora

1. Na priloženoj geografskoj karti ucrtaj granice općina Splitske zagore koristeći crnu bojicu.
2. Na priloženoj geografskoj karti ucrtaj krugove kojima ćeš prikazati broj stanovnika pojedinih općina:
 - a) Krugom plave boje prikaži općinu s najvećim brojem stanovnika
 - b) Krugom zelene boje prikaži općinu s nižim brojem stanovnika od predhodne općine
 - c) Krugom narančaste boje prikaži općinu s nižim brojem stanovnika od predhodne općine
 - d) Krugom crvene boje prikaži općinu s najmanjim brojem stanovnika
3. Na priloženoj geografskoj karti ucrtaj sljedeće elemente vezane za gospodarstvo Splitske zagore:
 - a) Linijom crvene boje označi položaj autoceste A1
 - b) Krugom žute boje označi položaj čvora Dugopolje
 - c) Kvadratićem smeđe boje označi položaj gospodarske Zone „Podi“
 - d) Narančastim trokutom označi položaj općine Dugopolje

4. Promotri fotografiju i odgovori na sljedeća pitanja:

Izvor: Općina Dugopolje (<https://dugopolje.hr/dugopolje/>)

- a) Zaokruži na fotografiji žutom bojom Dugopoljsko polje i upiši broj 1 unutar polja.
- b) Zaokruži na fotografiji smeđom bojom gospodarsku zonu Podi i upiši broj 2 na nju.
- c) Zaokruži na fotografiji crnom bojom vidljivi dio grada Splita.
- d) Podebljaj na fotografiji crvenom bojom trasu autoceste A1.

5. Zadaci za provjeru

- a) Pokaži na karti koje područje obuhvaća Splitska zagora
- b) Objasni pojmove Splitska zagora i Dalmatinska zagora
- c) Analiziraj uzroke nejednake naseljenosti u Splitskoj zagori
- d) Kako potaknuti naseljavanje stanovnika u Splitsku zagoru